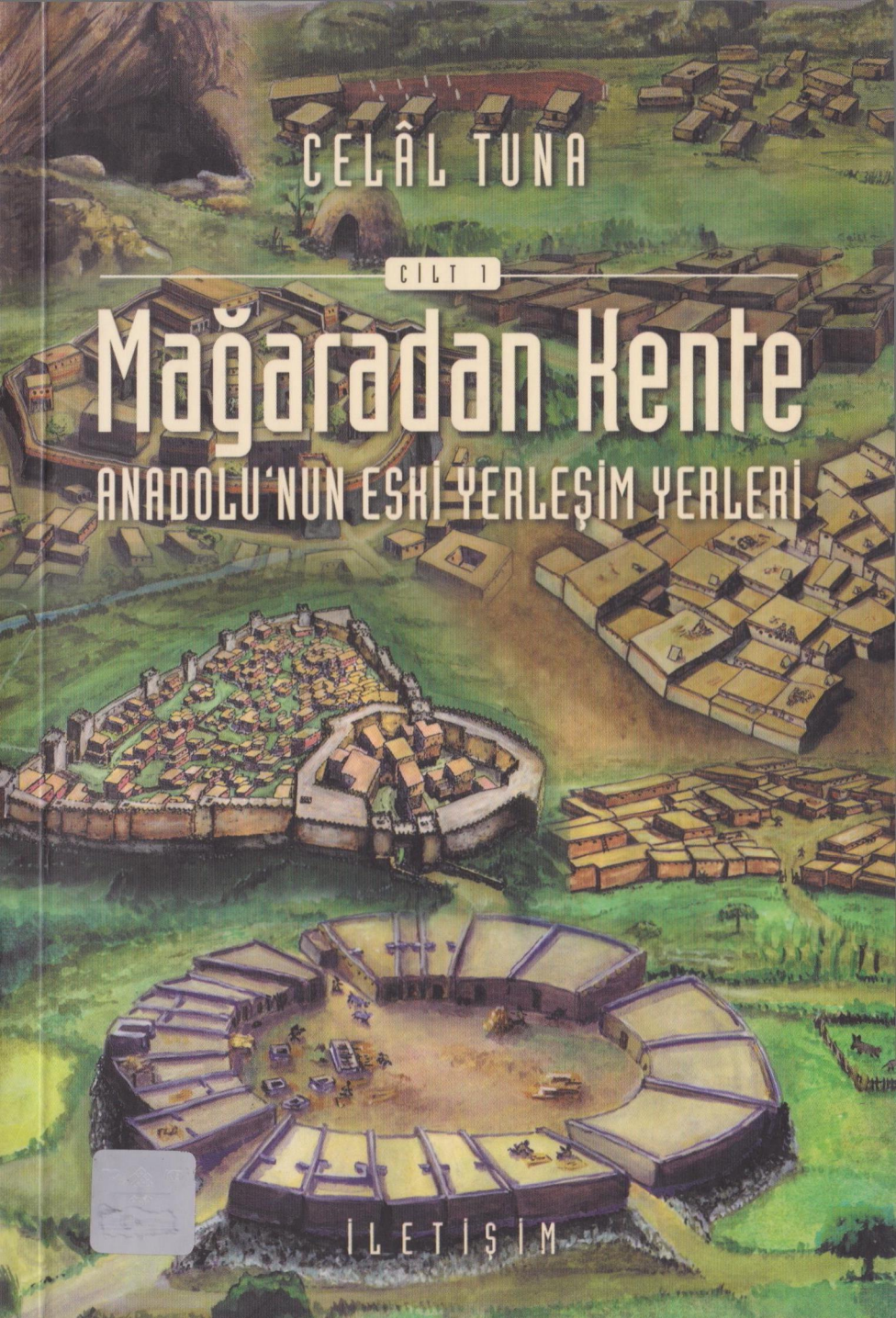

CELÂL TUNA
CİLT 1
Mağaradan Kente
ANADOLU'NUN ESKİ YERLEŞİM YERLERİ
İLETİŞİM

CELÂL TUNA Kavak Köyü'nde (Çanakkale-Gelibolu, 1944) doğdu. İlk ve orta öğrenimini Lapseki'de yaptı. Çanakkale İlk Öğretmen Okulu'nu bitirdikten (1962) sonra 5 yıl ilkokul öğretmeni olarak çalışırken Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Bölümü'nü dışarıdan bitirdi (1967). Çeşitli ortaokul ve liselerde 25 yıl resim ve sanat tarihi öğretmeni olarak görev yaptıktan sonra emekli oldu. Emekli olmadan önce başladığı (1988), İstanbul Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü - Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'ndan mezun oldu ve aynı bölümde "Yüksek Lisans" yaptı. Her yıl arkeolojik kazılara katılmakta ve arkeolojik çizimler "yeniden kurma denemeleri" (rekonstrüksiyon, restitüsyon) yapmaktadır. Birçok yayında çizim ve resimleri yer almıştır. Elinizdeki eser yayımlanan ilk kitabıdır.

İletişim Yayınları 628 • Tarih Dizisi 10
ISBN 975-470-799-5
© 2000 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2000, İstanbul (1000 adet)

KAPAK Fatoş Gencosman
KAPAKTAKI RESİMLER Celâl Tuna
FİLM ÇIKIŞI Diacan Grafik
UYGULAMA Suat Aysu
DÜZELTİ Serap Yeğen
MONTAJ Şahin Eyilmez
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CELÂL TUNA

Mağaradan Kente

Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri

CİLT 1

iletişim

Sevgili ve değerli eşim
Özen Tuna'ya

İçindekiler

Başlarken *9*

Anadolu'nun Tarihöncesi ve Tarihi Çağlara Girişi *11*

BİRİNCİ BÖLÜM
TAŞ ÇAĞLARI

Eski Taş Çağı

Mağaralar *15*
Yarımburgaz Mağarası *16*
Karain Mağarası *22*

Orta Taş Çağı

Yeni Taş Çağı (I)

İlk Köyler, Kasabalar *29*
Çayönü *30*
Nevali Çori *38*
Aşıklı *44*

Yeni Taş Çağı (II)

Köyler, Kasabalar ve Kentler *51*
Çatalhöyük *52*
Hacılar *62*
Kuruçay *68*
Ilıpınar *74*

İKİNCİ BÖLÜM

MADEN ÇAĞLARI

Bakır-taş Çağı

Örgütlü Köyler, Kasabalar ve Kentler *81*

Değirmentepe *82*

Hassek Höyük *88*

İkiztepe *94*

Tunç Çağları

Kentler ve Kaleler *103*

Troya *105*

Lınıan Tepe *121*

Demircihöyük *127*

Alişar *133*

Alacahöyük *139*

İmikuşağı *145*

Kültepe (=Kaniş) *150*

Hattuşa (=Boğazköy) *158*

Seçilmiş Türkçe Kaynakça *173*

Resim Listesi *175*

Dizin *181*

Başlarken

Üç tarafı mavi denizlerle çevrili, ulu dağları arasında oluşan derin vadi ve yeşil ovalarında nazlı nazlı akan ırmakları, engin bozkırları ve ilginç gölleriyle harika bir yurt olan Anadolu'da adım adım ilerlerseniz, her adımınızda binlerce yıl öncesine ait bir eser, bir yerleşmeyle karşılaşırsınız "Nedir buranın adı?", "Acaba nasıl bir yerdi?" dersiniz. Geçmişten günümüze değişik insan toplulukların yarattığı renk renk kültürlerin tarih boyunca oluşturduğu köyler, kasabalar ve kentler, Anadolu'da yaşamış olan insanların uzun süreç içinde kazandığı deneyim ve arayışlarının birikimi ile biçimlenmiş, her biri tarihimizin akışı içinde yaşamlarını tamamlayarak, öyküleriyle bu topraklar üzerinde iz bırakmışlardır.

İki kıta üstündeki konumu ve zengin doğal kaynaklarıyla tarihin her döneminde tek düzelikten uzak, çok renkli bir uygarlığın beşiği olan Anadolu, birbirinden farklı, özgün, binlerce yerleşime sahiptir. Atalarımız yüz binlerce yıl mağara köşelerinde barınmaya çalıştıktan sonra, 10 bin yıl önceleri Anadolu'da kurmaya başladıkları ilk köyler, kasaba ve kentlerin herbiri, yaşam süreleri içinde gösterdikleri farklı özellikleriyle, akıp giden zamanın değişik noktalarında Anadolu tarihini etkilemiş, bazıları ise belli dönemlere damgasını vurmuştur. Araştırılan, incelenen yerleşimlerin bir çoğunda arkeolojik kazılar yapılmış ya da kazıları sürmektedir.

Elinizdeki kitaba, en eski zamandan başlayarak Tunç Çağları'nın sonuna kadar olan dönemin yerleşimlerini, bunlar arasından geniş kapsamlı arkeolojik araştırma ve incelemeye konu olmuş olanları aldım. Burada şu hususu önemle belirtmek yerinde olacaktır: Konu olarak alınan ve farklı tarihi çağların başlığı altında incelenen yerleşimlerin hayatı, isimlerinin yer aldığı çağın içinde

başlayıp, sona ermiş değildir. Bazılarının yaşamı kuruldukları çağ içinde sona ererken, bazılarının ise sonraki bir veya birkaç çağ içine kadar uzanabilen çok uzun yaşam süreleri vardır. Bunlardan bir kısmı başlangıçta farklı özellik gösterdiklerinden dolayı önem kazanmalarına karşın, bazıları önceleri sessiz kalmış, ama sonraki çağlarda gelişerek görkemli dönemlerine ulaşmanın onurunu yaşayabilmişlerdir.

Okuyucuya daha iyi bir fikir vermek amacıyla, ilgili yayınlardan seçtiğim eserlerin siyah beyaz fotoğraf ve çizimlerini renklendirerek sundum. Yerleşimlerin genel görünüm resimlerinin her birini yeniden çalıştım. Yayınlardaki fotoğraflar, çizim ve renkli çalışmalara büyük ölçüde sadık kalarak yaptığım resimlerin tüm sorumluluğu şahsıma aittir ve hiçbir şekilde bilimsellik iddiası taşımamaktadır. Bu konuda, yerleşimlerin arkeolojik kazı ve incelemesini yapmış, yapmakta olan kişilerin onaylarıyla gerçekleştirilmiş ve izinleriyle yayınlanmış olanlar esastır.

Her geçen yıl artan arkeolojik kazı ve incelemelerle gün ışığına çıkarılan ve olabildiğince özgün bir uygarlığın ürünü olan Anadolu'nun eski yerleşimlerini tanıdıkça, binlerce yıldan beri yaşadığımız bu topraklarda yaşamanın onuru ve keyfini daha iyi çıkarabileceğiz.

Kitabın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Veli Sevin'e teşekkürlerim sonsuzdur.

Celâl Tuna
İstanbul 1999

Anadolu'nun Tarihöncesi ve Tarihi Çağlara Girişi

Herhangi bir ülkenin geçmişinde bir zamanlar var olmuş toplumların yarattıkları uygarlıkların düzeyi ve yaşam biçimleriyle ilgili bilgiler, günümüze gelebilmiş maddi ve yazılı belgelerin ortaya çıkarılması sonucu elde edilmektedir. Maddi belgelerden, günümüzde artık yaşamayan insan topluluklarından kalan mimari kalıntılar, sanat eserleri ve her türlü buluntular anlaşılır. Maddi belgeler suskundur; o günkü toplumların fikir ürünleri olan yazılı belgelerin okunması ile insanlığın geçmişi hemen her yönüyle anlaşılır bir duruma gelir.

Toplumların yazılı belge yaratma aşamasına kadar geçirdikleri dönemi o toplumun tarihöncesi (dip tarih, prehistorya) çağıdır. Tarihöncesi dönemini yaşayan bir toplum, kendiyle ilgili yazılı belge üretme aşamasına gelmeden önce, çevresinde bulunan ve yazıyı kullanmasını bilen toplumların yazılı belgeleri o toplumla ilgili bilgi veriyorsa, konu olan o insan topluluğu bir öntarih (Protohistorya) dönemi de yaşıyor demektir. Toplumlar herhangi bir yazı sistemini dillerine uygulamaya geçtikleri zamandan itibaren tarihsel çağa geçmiş sayılırlar.

Türkiye'nin tarihöncesi (dip tarih, prehistorya) dönemi üç çağa bölünür ve bunlar Eski Taş Çağı, Yeni Taş Çağı, Maden Çağları olarak adlandırılır. Bu çağlar arasında geçiş dönemleri de yaşanmıştır. Onları da hesaba katarsanız çağların sayısı artar. Eski Taş Çağı ile, onu izleyen Yeni Taş Çağı arasındaki geçiş dönemine Orta Taş Çağı (=Mesolitik), Yeni Taş Çağ'ından sonra Maden Çağları'na geçiş dönemi ise, Bakır-taş Çağı (=Kalkolitik) olarak adlandırılır. Bakır-taş Çağı' nı, M.Ö. 3. binyılın ilk yarısında başlayan, Tunç Çağı takip eder ve bu çağ, kendi içinde, üretim eko-

nomisinde, siyasal ve sosyal yapıda gösterdiği önemli değişikler-den dolayı İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı olmak üzere üç bölümde incelenir.

Anadolu tarihi için, ilk Tunç Çağı'ndan itibaren Orta Tunç Çağı içlerine kadar geç en zamanın özel önemi vardır. Bu dönemlerde yaşamış Anadolu toplumları tarih çağlarına geçmeden önce, Önasya adını verdiğimiz ve yaklaşık olarak batıda Ege adalarından başlayarak Anadolu, Suriye, Mezopotamya, İran, Filistin ve Mısır'ı kapsayan coğrafi alanda yaşamış ve yazıyı kullanmaya Anadolu'lu insanlardan daha önce başlayan toplumların bıraktıkları yazılı belgeler sayesinde bir Ön Tarih (=Protohistorya) dönemi yaşamıştır. Anadolu toplumları henüz büyük bir devlet haline gelmemişken, Mezopotamya'da bir imparatorluk kurmuş olan Akad Kralı Sargon (M.Ö. 2340-2284), daha sonra bir başka Akad kralı olan Naramsin'in (M.Ö. 2260-2223) tarihsel içerikli yazıtlarından, ayrıca Manyas Gölü yakınındaki Dorak'ta bulunan kral mezarlarında ince bir altın levha üzerinde bulunan 5. Sülale firavunlarından Sahure'nin (M.Ö. 2475) adına bakılacak olursa, Mısır ile de siyasal ilişkiler kurmuştur. Anadolu'da yaşayan insanların ön tarih dönemi, Anadolu insanı henüz yazılı belge üretmezken, çevresindeki ülkelerin Anadolu'nun ahvali hakkında bölük pörçük bilgiler bulunabilen belgeleri ürettikleri, M.Ö. 3. binyıl içinde başlar. Tam anlamıyla tarih çağlarına girilmesi ise, ülkenin o zamanki durumu hakkında bize bilgi sağlayan yazılı belgelerin, Kayseri yakınlarındaki Kültepe (Kaniş) M.Ö. 1950 dolaylarında Asurlu alım satımcılarca üretilmesine başlanmasıyla gerçekleşir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAŞ ÇAĞLARI

Eski Taş Çağı

Mağaralar

Anadolu Yarımadası'nda en eski yerleşmeler, insanlığın başlangıcından, günümüzden 12 bin yıl öncelerine kadar süren Eski Taş Çağı'na (= Paleolitik, Palaios = eski ve Lithos = taş sözcüklerinden türetilmiştir) aittir.

Türkiye'de yaygın kullanımıyla "Yontma Taş Çağı" olarak bilinen ve çok uzun süren bu çağda, bir buzul dönemi bitip, ılık bir ara dönemden sonra tekrar bir buzul dönemi başladığından, doğal çevre ortamı sürekli değişmekteydi. İnsanlar zor ve değişken doğa koşullarına ayak uydurmaya çalışıyor, avlanıyor, toplayıcılık yapıyorlardı. Göçebe bir yaşam süren, mevsimlik kamp yerleri kuran bu insanlar, buzul dönemlerinde mağaralara ve kaya kovuklarına sığınıyorlardı. Bu dönem insanları için çoğu zaman "mağara adamı" yakıştırması yapılır. "İlk insan" her ne kadar "mağara adamı" olarak tanınsa da, mağaraların gezgin toplayıcı ve avcı toplulukları barındırma işlevi dağınık ve seyrek konumlarına orantılı olarak sınırlıdır. Türkiye'de Eski Taş Çağı'na ait 100'e yakın mağara, kaya sığınağı ve mevsimlik kamp yeri saptanmıştır. Bunlardan bazıları, "alt", "orta" ve "üst" olarak üç evreye ayrılan Eski Taş Çağı boyunca ve sonrasında da insanlar tarafından kullanıldığından Türkiye ve çevresinin tarihi hakkında bilgiler vermektedir.

Burada, Türkiye'deki mağaralardan sadece ikisine, halen geniş kapsamlı olarak arkeolojik kazı ve incelemesi süren İstanbul yakınındaki **Yarımburgaz Mağarası** ile Antalya yakınındaki **Karain Mağarası**'na yer verilecektir.

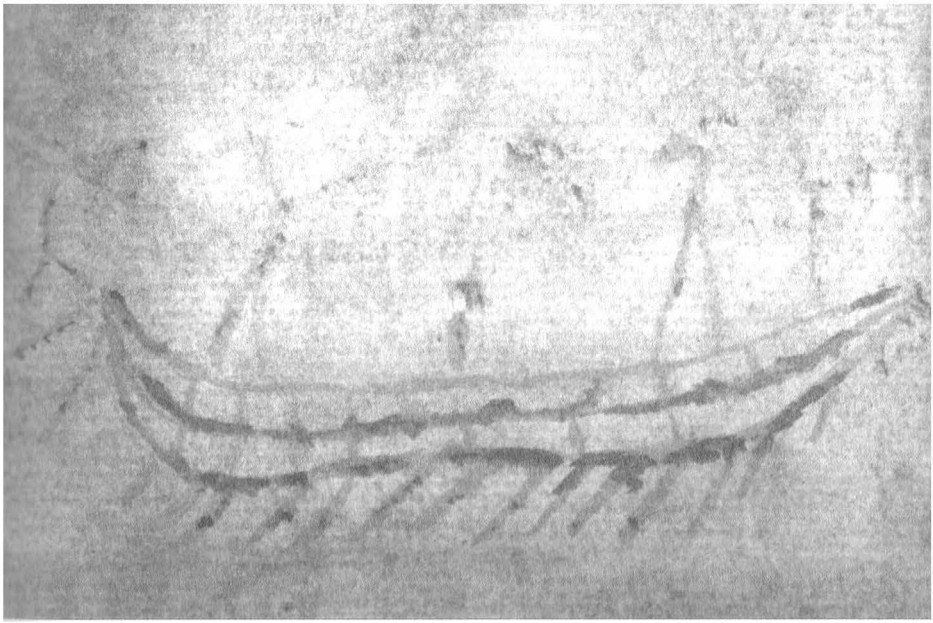
Yarımburgaz Mağarası

Yarımburgaz, İstanbul kent merkezinden 20 km. uzaklıkta, Küçük Çekmece Gölü'nün kuzeyinde, Altın şehir mahallesinin 1.5 km. batısında, Kayabaşı ve Şamlar köylerine giden yolun üzerindedir.

Küçük Çekmece Gölü'ne dökülen Sazlıdere (Azaplı-Dere)'nin arkasındaki dik eğimle yükselen bir sırtta yer alan mağara, birbirinden farklı yükseklikte ve konumda olan iki doğal oyuktan oluşur; buna uygun olarak da iki girişlidir. Aşağı ve Yukarı Mağara olarak adlandırılan mağaralarının ağızları batıya, Sazlıdere vadisine bakar.

Aşağı Mağara deniz seviyesinden 15 m. yüksekte, 4-5 m. genişliğinde, 5 m. yüksekliğinde, dar ve uzun bir tünel görünümünde, kıvrımlar yaparak dağın içine doğru yaklaşık 1 km. kadar giren derin bir galeridir. Dar olan yerleri zaman içinde insan eliyle genişletilmiştir. Girişten yaklaşık 240 m. sonra biri kuzeye doğru, diğeri kuzeydoğuya yönelerek devam eden iki kola ayrılır, her iki kol da kördür. Aşağı Mağara'nın girişinden yaklaşık 300 m. içerisinde, derin galerinin en geniş salonunun duvarlarında Yarımburgaz'ın ünlü kayık resimleri bulunmaktadır.

Deniz seviyesinden 22 m. yüksekte olan Yukarı Mağara'nın genişliği 9-15m. arasında değişmekte, tavan yüksekliği ise yer yer 10 m. üzerine çıkmakta, uzunluğu ise 50 m.'yi geçmektedir. Belirli saatlerde gün ışığı bu mağaranın

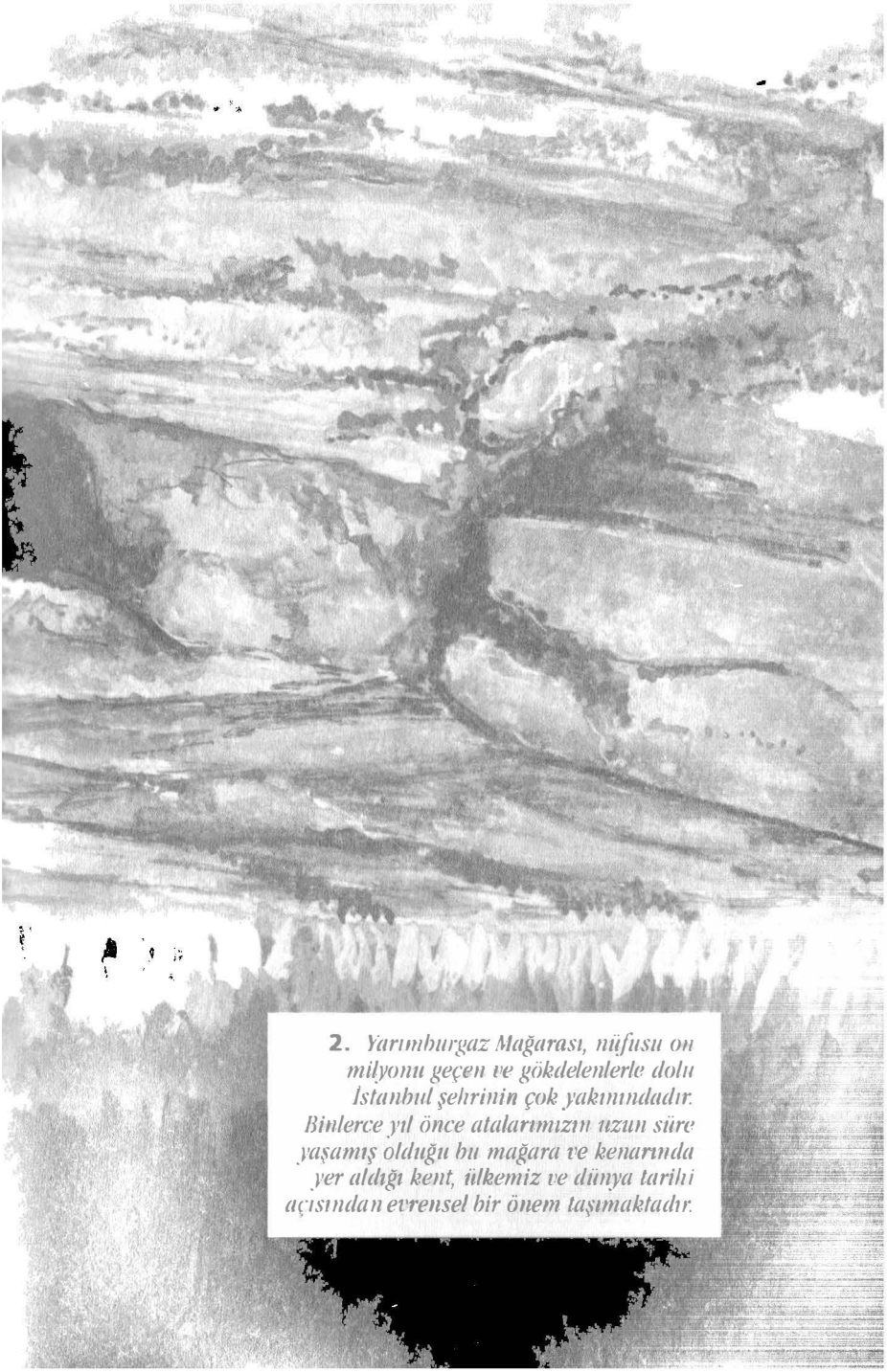

1. *Yarımburgaz'ın Aşağı Mağarası'nda girişten 300 m. içerideki geniş salonda bulunan ünlü kayık resimlerinden biri*

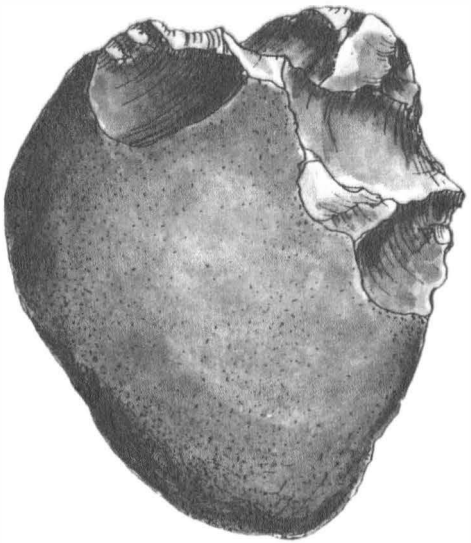
arka kısımlarına kadar girebilmektedir. Yarımburgaz'ı oluşturan Yukarı ve Aşağı Mağaralar arasında, içte, geniş bir rampa bağlantı sağlar.

Kendi içinde bir bütün oluşturan Yarımburgaz, Yukarı ve Aşağı Mağaraları ile birlikte ele alındığında, en eski çağlardan yakın tarihimize kadar, içinde biriken kültür tabakası 10 m.'yi aşmıştır. İçinde insan elinden çıkma, en eski kültür ürünlerinin bulunduğu böyle kalın bir mağara katmanlaşması (16 tabaka), sadece ülkemizde değil, yakın doğuda da yoktur ve ilk defa kapsamlı biçimde araştırılmaktadır. Önce Şevket A. Kansu (1963 ve 1972), sonra Mehmet Özdoğan (1986) tarafından arkeolojik çalışmalar yapılmış, daha sonra 1988 yılından itibaren Güven Arsebük başkanlığındaki bir ekip tarafından sürdürülen çalışmalar halen devam etmektedir. İncelemelerden anlaşıldığına göre Yarımburgaz Mağarası'nın yerleşim tarihi, günümüzden bir milyon yıl öncesine kadar gitmektedir. İyi tabakalanmış bir dolgu içinde Eski Taş Çağı'nın ilk dönemlerinde insanın ilk insanlaşmasından sonra, ancak bugünkü zihinsel ve bedensel duruma ulaşmasından da çok önemli bir evrede

2. *Yarımburgaz Mağarası, nüfusu on milyonu geçen ve gökdelenlerle dolu İstanbul şehrinin çok yakınındadır. Binlerce yıl önce atalarımızın uzun süre yaşamış olduğu bu mağara ve kenarında yer aldığı kent, ülkemiz ve dünya tarihi açısından evrensel bir önem taşımaktadır.*

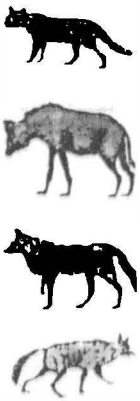
3. *Yarımburgaz'da yaşayan insanlar, bir elin içine rahatlıkla sığabilecek büyüklükte çay taşından, ilk olarak, böyle alet yaptılar. Bu aletle her şeyi kıyıyor, parçalıyorlardı.*

Homo Erectus adı verilen fosil insana ait araç gereçler ile dünyanın en eski mimarisi sayılabilecek yerleştirilmiş taşlar, olası ateş yerine rastlanmış; zengin bir çeşitleme ile çaytaşı alet topluluğu ve onlarla aynı dönemde yaşamış zengin bir hayvan kemiği malzemesi de birlikte bulunmuş olması, ülkemiz ve insanlık tarihi açısından büyük önem taşır. Bu verilerden elde edilen sonuçlara göre, ilk defa Afrika kıtasında ortaya çıktığı bilinen 'insanın' zamanla bu kıtanın dışına yayılması ve Avrupa kıtasına adımını atıp ilk yerleştiği yer Yarımburgaz'dır.

Eski Taş Çağı'nda, insanın evrimine çok yakından tanık olan Yarımburgaz Mağarası, Orta Taş, Yeni Taş ve Bakırtaş Çağı'nda uzun süre boyunca dönüşümlü ve mevsimlere bağlı olarak 15-20 kişilik bir topluluğu barındırdığı, bazen de ayı türü hayvanlarca in olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hellenistik dönemden itibaren Bizans dönemine değin, mağara ve çevresi yeniden kullanım görmüş. Roma-Bizans döneminde Yukarı Mağara'nın bir kısmı tapınak olarak kullanılmış, Bizans döneminde mağaranın dışında bir bazilika yapılmıştır.

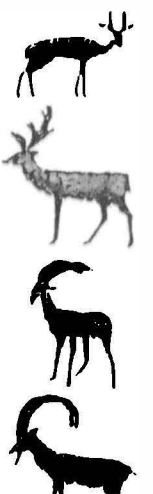

4. *Yarımburgaz Mağarası'nda kemikleri ele geçen etçil hayvanlar. Bu hayvanlardan bazıları mağarayı zaman zaman in olarak kullandılar.*

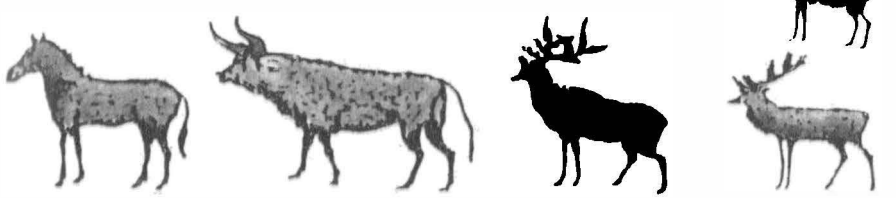

Geçen yüzyılın ortalarından itibaren arkeolog, sanat tarihçi, jeolog, coğrafyacıların olduğu kadar defineci ve film yapımcılarının da ilgisini çeken, bilimsel ya da bilimsel olmayan vesilelerle birçok kez kazılmış olan Yarımburgaz Mağarası, yakın tarihimizde yol ve su tesisleri yapımı sırasında, definecilerin ve özellikle 1980 yılından itibaren film yapımcılarının özensiz kullanımlarından dolayı tahribat görmüştür.

Asya ile Avrupa arasında zorunlu geçiş yollarından birinin üzerinde olan Yarımburgaz, insanlık tarihini aydınlatma bakımından yalnızca ülkemiz ve bulunduğumuz bölge için değil, tüm insanlık tarihi açısından evrensel nitelik taşır.

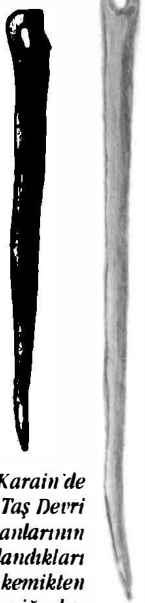
5. *Yarımburgaz'da yaşayanların avcılıkta ne kadar usta oldukları, mağarada kazılar sırasında bulunan bu toynaklı hayvan kemiklerinden anlaşılmaktadır.*

Karain Mağarası

Antalya'nın yaklaşık olarak 30 km. kuzeybatısında, eski Antalya-Burdur karayoluna 5-6 km., Yağca köyünün sınırları içindeki Şamlar Dağı'nın Akdeniz'e bakan sarp yamacı üzerinde, Çadır Tepesi'nde, ovadan 150 m. denizden ise 500 m. civarında bir yükseltide olan bir mağaradır.

6. *Karain'de Eski Taş Devri insanlarının kullandıkları kemikten yapılan iğneler.*

Mağaranın ağzı geniştir, derinliği 50 m. civarındadır, içinde dar giriş ve geçitlerle birbirine bağlı üç boşluk vardır. En alttaki, dipteki boşluğa ışık olmadan girilmesi olanaksızdır; nemli ve serin olan bu kısımda sarkıt ve dikitler vardır. Mağaranın orta kesiminde yer alan ikinci boşluk yarı karanlıktır ve tavanında da sarkıt ve dikitler görülür. En üstteki boşluk ışık almaktadır ve yaşama daha uygun durumdadır, bu kesimde arkeolojik kazı yapılmaktadır.

1946 yılında Karain'i keşfeden İsmail K. Kökten aynı yıl burada arkeolojik kazıya başlamış ve 1973 yılına kadar çeşitli aralıklarla kazıya devam etmiştir. On üç yıl aradan sonra, Işın Yalçınkaya tarafından başlatılan yeni dönem kazı ve incelemesi halen sürmektedir.

Karain Mağarası gerek yapısı gerekse içinde bulunduğu doğal ortamı açısından yerleşime çok elverişlidir. Yüksekte bulunuşu, ağzının güneye açılmış oluşu ve geniş bir oturma alanına sahip olması, insanlara her evrede içine

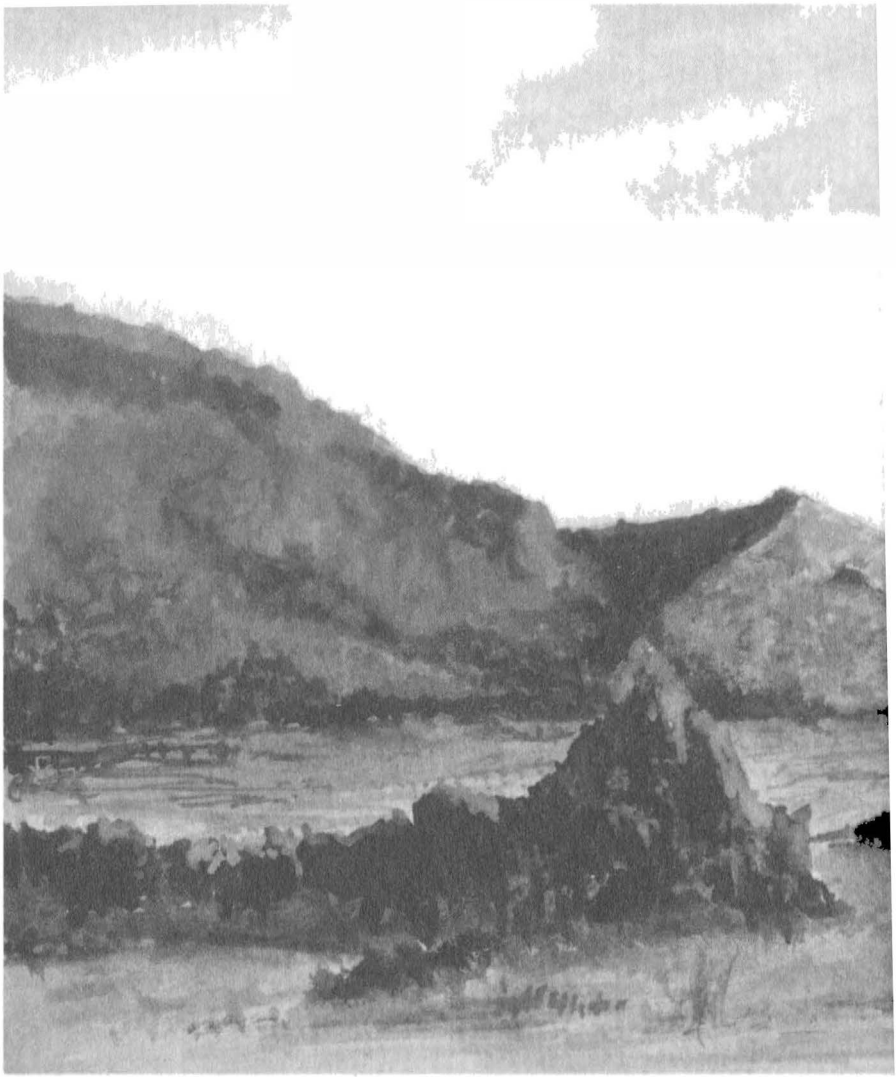
rahat sığınabilme olanağı vermiştir. Mağarada, Eski Taş Çağı'ndan başlayıp Roma dönemine kadar süren izler vardır. Mağaranın dışında insan eliyle yapılmış nişlerden anlaşıldığına göre Karain antik çağda tapınak olarak kullanılmıştır.

Karain Mağarası'nın asıl önemi, Eski Taş Çağı'na ait bilgiler vermesidir. Burada, insanların ilk yerleşmesinden itibaren kullanıldığı süre içinde oluşan 11 m. kalınlığında bir toprak dolgu vardır. 8 tabakadan oluşan bu kültür toprağının her evresinde yanmış kemik, bitki, odun ve kömür kalıntıları ile bir ocağın bulunması, Karain Eski Taş Çağı insanının ateşi (günümüzden önce 92.000-110.000 yıl) yoğun olarak kullandığını, dolayısıyla onu üretmesini bildiğini göstermektedir.

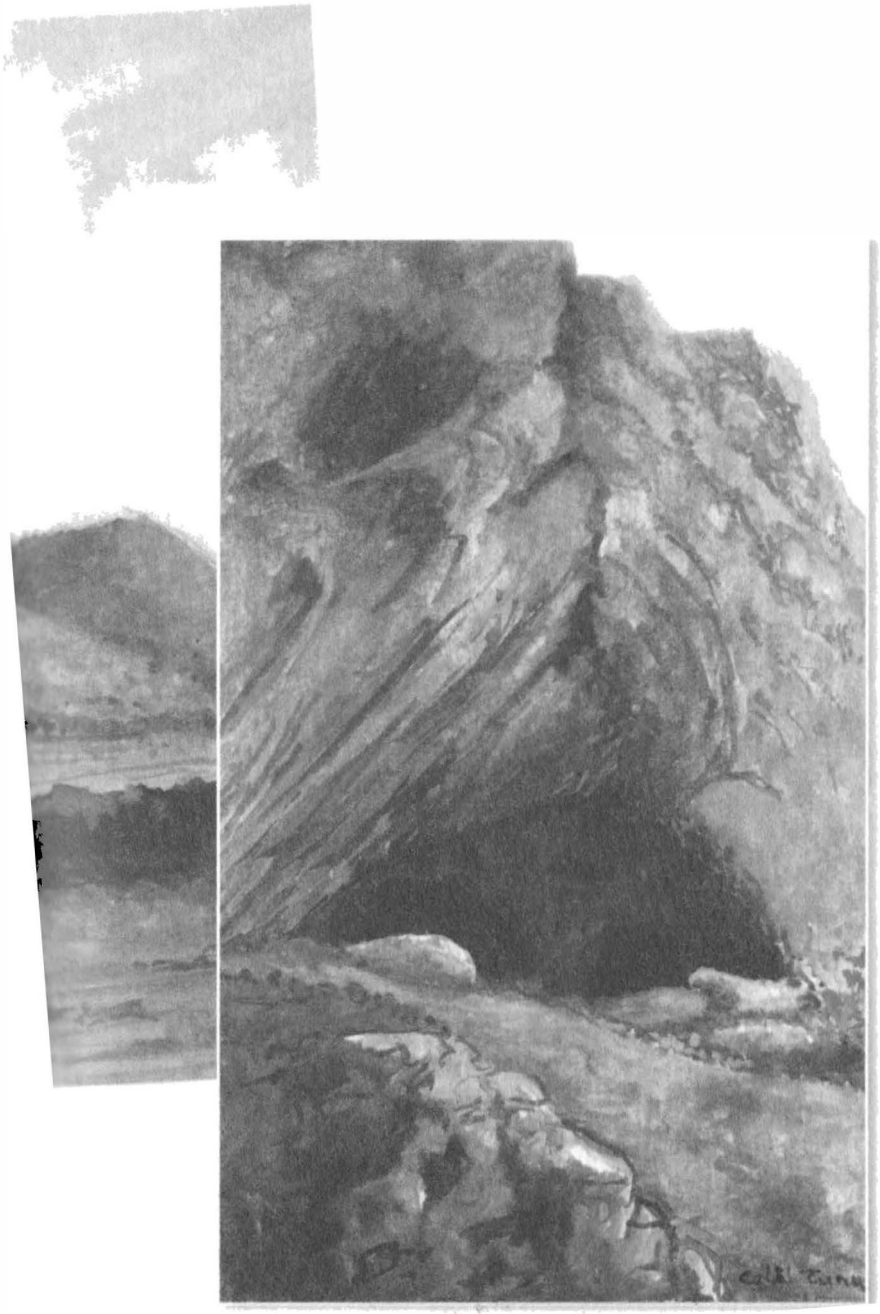
Tabakalar arasında ele geçen antik fil, mağara aslanı, su aygırı, mağara ayısı, öküz, at, geyik gibi hayvan kemikleri ile yongaya dayalı çakmaktaşı aletler Eski Taş Çağı ortamını ve devrin insan kültür seviyesini açıklayıcı önemli belgelerdir. Karain Mağarası'nı çok önemli kılan diğer unsur ise burada Homo Sapiens Neandertalensis ile Homo Sapi-

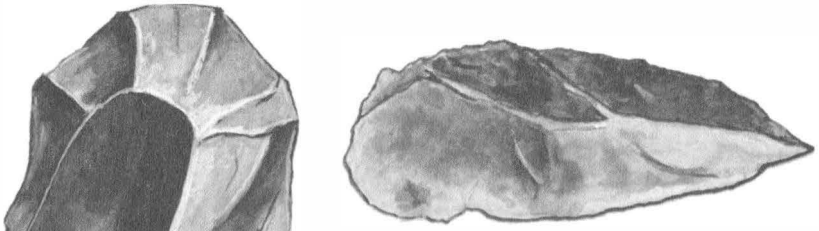
***7.** Insanlara büyük güvence ve mutluluk veren ateş ve ocağın doğal-biyolojik toplumsal işlevi günümüz koşullarında bile sürmektedir. Karain Mağarası'nda yaşayanlar binlerce yıl önce ateşi ve ocağı keşfetmişlerdi.*

8. *Karain Mağarası, Antalya'ya yaklaşık 30 km. uzaklıktadır. Şamlar Dağı'nın Çadır Tepesi üzerindedir; ağız kısmı (girişi) Akdeniz'e bakar (üstte). Yanda Karain Mağarası'nın girişi.*

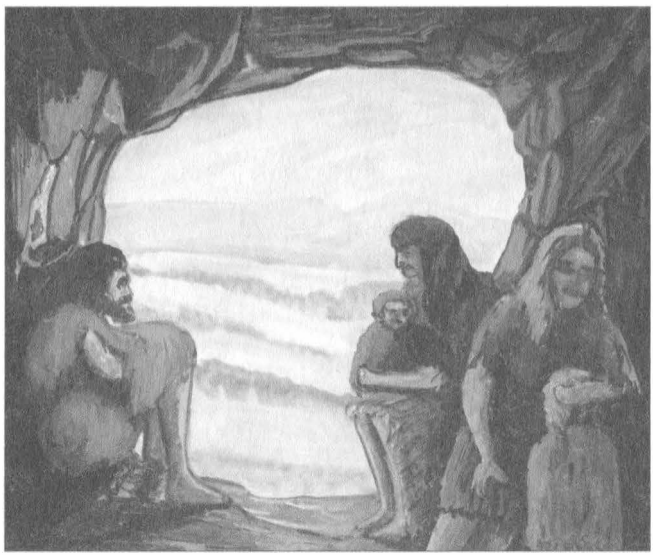

9. *Karain insanları çakmaktaşlarından yaptıkları aletlerle günlük yaşamlarında kazıma, kesme, yüzme vb. işlerini yaparlardı. Solda bir kazıyıcı, üstte bir delgi aleti.*

ens Sapiens türde insana ait kalıntılar bulunmasıdır. Bu nedenle Karain Mağarası, İstanbul yakınındaki Yarımburgaz ile birlikte Anadolu insanının evrimine yakından tanık olan nadir ve en eski yerleşimlerden biridir.

Karain Mağarası, gösterdiği sürekli iskân ve buluntu yoğunluğu bakımından, Yakındoğu tarihöncesi çağları ile Eski Dünya'nın uzun mesafelerindeki kültürel ve etnik ilişkiler çerçevesinde de özel bir öneme sahip, Afrika kökenli insanın yayılımı ve ilk insanların göç yollarının ortaya çıkmasına olanak sağlayacak bir yerleşimdir.

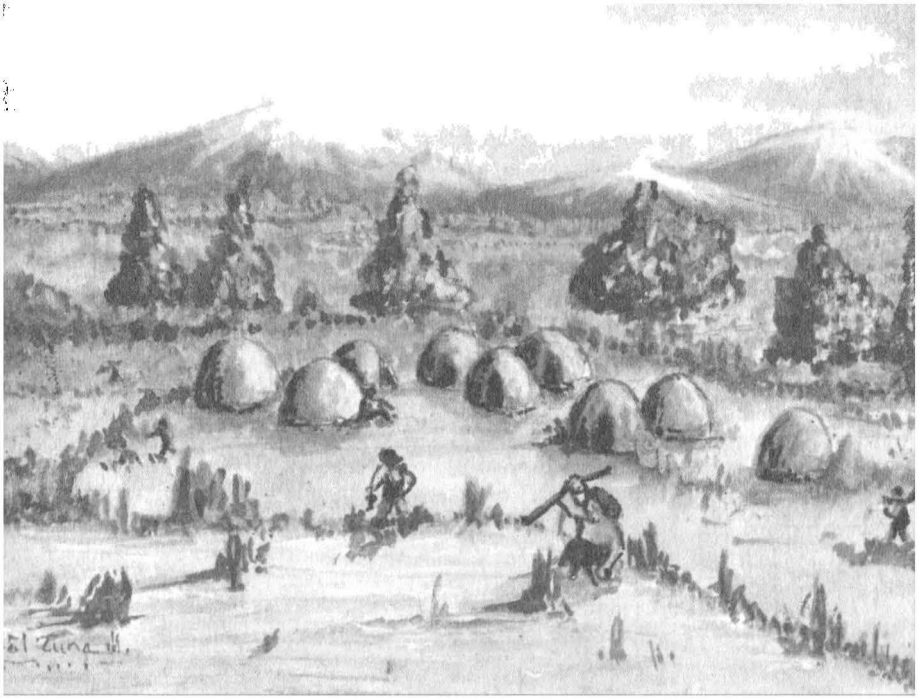
10. *Karain Mağarası'nda, binlerce yıl önce, doğanın bütün zor koşullarına rağmen yaşamlarını sürdüren ve bizim atalarımız olan bu insanlar, biraz uzağında bulundukları Akdeniz'i seyrederken acaba neyi, neleri düşünüyorlardı?*

Orta Taş Çağı

Günümüzden yaklaşık 12 binyıl önce, Buzul Çağı sona ererek, dünyada bugünkünü andıran yeni iklim koşulları belirmeye başladı. İklimin değişmesiyle birlikte yeryüzünde bitki örtüsü değişti. Buzul Çağı'nın iri cüsseli ve çok güçlü hayvanları yerlerini daha küçük fakat çevik hayvanlara bıraktı. İnsan toplulukları gezgin hayatlarını terk etmeye, doğal yiyeceklerin bol bulunduğu sulak yerleri tercih ederek, sürekli oturabilecekleri yerleşmeler kurmaya başladılar. Çevrelerinde bulunan yabanıl ürünleri devşirmeye başladıklarından yavaş yavaş aletleri de gelişti. Eski Taş Çağı'nın büyük aletleri, bu dönemde küçüldü. Çakmaktaşı ya da doğal camdan yaptıkları küçük aletlerin bazılarını ahşap bir sapa, sıra halinde, yerleştirip oraklar yaparak tahılları biçmeye ve tahılları un haline getirmek için dibek ve öğütme taşları yaparak tahılları kullanmaya başladılar. Bu çağda icat ettikleri ok ve yay gibi aletlerle, yaşamlarında yeni ve önemli bir aşamaya geldiler.

İnsanlar, bu yeni dönemde, sürekli göçmeden yeterli yiyecek bulacağı koşullara sahip olduğundan yuvarlak planlı, çatılmış ağaç aralarını dallarla örüp üstü sıvanan konutlar yapmaya başladılar. Bu tür yapılardan oluşan yerleşmenin ortasında, depo, işlik ve ocak gibi ortak kullanım alanları içeren bir ortak alanları da vardı.

Tarımla ilgili ilk denemelerin sürdüğü bu dönemde, ev içinde ya da çevresinde yiyecek işlemek ve depolamakla ilgili küçük kiler ya da depolar gibi öğeler belirmeye başla-

11. *Orta Taş Çağı'nın yuvarlak konutları, mevsimlik olarak başlar ve giderek süreklileşen yerleşmelere dönüşür.*

dı. İnsanların yiyecek fazlasını sürekli ve güvenilir bir kaynağa dönüştürme çabası, büyüme ve bölünmeye olanak tanımayan yuvarlak konutların yapım geleneğinin zaman içinde değişmesine ve yeni bir dönemin habercisi olan dörtgen planlı yapıların ortaya çıkmasını sağladı. Bir ara dönem niteliği taşıyan bu döneme Orta Taş Çağı (=Mesolitik, Mesos = orta ve Lithos = taş sözcüklerinden türetilmiştir) denir.

Anadolu'da, bu dönemde, yaşamını avcılık ve yoğun toplayıcılık ekonomisiyle sürdüren, yuvarlak konutlarda yaşayan insan kümelerinin yerleşme yerlerinin çoğu Toros Dağları'nın güneyi, İç Anadolu, Göller Yöresi ve Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır.

Yeni Taş Çağı (I)

İlk Köyler, Kasabalar

Günümüzden 10-12 bin yıl önce, son buzul çağının bitişini izleyen dönemde, iklim giderek ılımanlaşmış, bugünkünü andıran bir bitki örtüsü ile hayvan türleri ortaya çıkmaya başlamıştı. İnsanoğlu, mağaraları yavaş yavaş terk etti, ekolojik ortamdaki köklü değişimlere ayak uydurdu; avcılıkta önemli teknolojik gelişmeler kaydetmekle birlikte yoğun bitki toplayıcılığı ekonomisini sürdürdü. Avcı, yoğun toplayıcı, ama göçebe bir yaşamın hakim olduğu Orta Taş Devri (=Mesolitik = Epipaleolitik) sonlarında, daha çok yabanıl bitkilerin bulunduğu vadi tabanlarına ve su kaynaklarına yakın yerlerde toplanmaya, güneşte kurutulan çamurun sağlamlığını öğrenerek duvarlar ve konutlar yapmaya, böylelikle yerleşik düzene geçmeye başladı. İnsanoğlunun yaşam ve geçim tarzının köklü değişikliğe uğradığı bu yeni dönemi, Yeni Taş Devri (= Neolitik, Neos = yeni, Lithos = taş sözcüklerinden türetilmiştir) Türkiye'deki yaygın kullanımıyla Cilalı Taş Devri olarak bilinir.

Yeni Taş Devri'nin başlarında insanlar, çok gelişkin köy ve kentler kurmuş olmalarına karşın, kili biçimlendirip pişirerek çanak çömlek yapmasını beceremiyorlardı, bu nedenle devrin erken aşamasına "Çanak Çömleksiz Yeni Taş Devri" (Seramiksiz Neolitik / Aseramik Neolitik) adı verilir. İnsan kültür tarihinde, en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen bu dönemin Anadolu'daki en iyi ve belki de en önemli yerleşimleri güneydoğu bölgemizde **Çayönü, Nevali Çori** ve Orta Anadolu'da **Aşıklı Höyük**'tür.

Çayönü

Diyarbakır ili, Ergani ilçesi, Sesverenpınar (Hilar) köyü sınırları içinde yeralan Çayönü, ilk kurulduğu dönemde iki tepeden oluşmakta ve bu tepelerin arasında olasılıkla bir akarsu bulunmaktaydı. Yerleşmenin gelişmesi ve akarsu yatağının dolması nedeni ile Bakır-taş Çağı içinde akarsunun yatağı doğuya kaymıştır. Aslında çok daha yüksek olan höyük, Demir Çağı'ndan sonraki bir dönemde, bilinmeyen bir sebeple alçaltıldığından bu seviyesine inmiştir. Şimdi 4.5 m. yükseklikte, 250-300 m. doğu-batı yönünde uzanan höyük, yaklaşık 50.000 metrekarelik bir alanı kaplar.

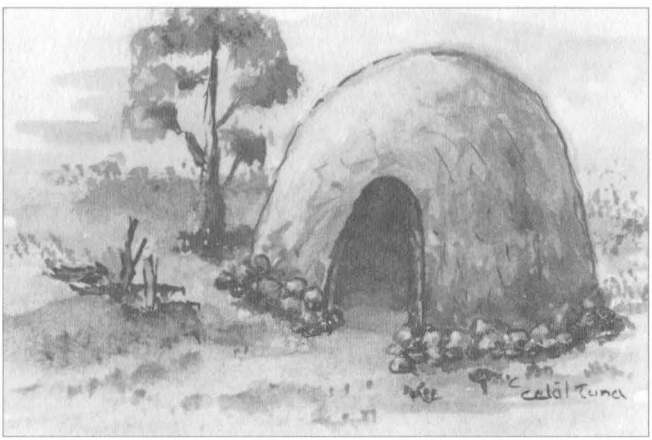
1964 yılında Halet Çambel ve Robert J. Braidwood tarafından başlatılan arkeolojik kazı ve inceleme, bir süre sonra, (1986) yerini, Mehmet Özdoğan başkanlığındaki ekibe bırakmış ve bu çalışma 1999'a değin sürmüştür.

Günümüzden on iki binyıl kadar önce Çayönü'ne, göçebe yaşamı terk eden bir topluluk yerleşti. Burada, çanak çömlek yapmayı bilmeden, benimsedikleri toplumsal kuralları ödünsüz uygulayarak uzun yıllar yaşadılar. Yuvarlak planlı basit kulübelerle başlayıp giderek taş temelli, kerpiç duvarlı karmaşık yapılara kadar sürekli bir gelişme gösteren mimarileri, o dönem için basit barınaklar olmaktan çok, iyi tasarlanmış, kullanım ve yaşam alanları iyice belirlenmiş ve kalıplaşmış bir geleneğin temsilcisidir. Çanak çömleksiz

dönemi M.Ö. 8200-6000 yılları arasına tarihlenir ve 6 evreye ayrılır; evrelerinin her birinde farklı yapı tipleri ve buna bağlı olarak da biçim değişikliği görülür. Bu nedenle, çanak çömleksiz dönemin her evresi, bir ev tipiyle temsil edilmekte ve buna göre adlandırılmaktadır.

En eski seviye, yuvarlak planlı dalörgü yapıları içerir. Bazen taş temelli, bazen de taş temelsiz olarak, dallardan örülüp, üzeri çamurla sıvanarak kulübe biçiminde oluşturulan yapılar dönemi M.Ö. 8200-7200 tarihleri arasında binyıl sürmüştür.

Yuvarlak planlı yapıların hemen üzerinde yeni bir dönem başlamaktadır. Çayönü yağışlı bir iklime sahipti. Yağışın neden olduğu taban suyu ve rutubet önemli sorundu. Evlerin yaşam alanlarının taban seviyesinden yükseltilmesi gerekiyordu. Böylece ızgara benzeri parelel duvarlardan oluşan dikdörtgen biçimli taş platformlar yapılmasına başlandı. Platformlar dallarla örtülüyor, bunun da üstü kil ve kireç karışımı toprakla kaplanıyordu. Platformların bir ucunda küçük bir oda ve depo bölümü vardı. Kamış ve dallarla örülen duvarları, gene çamurla sıvanıyor, orta kesiminde ahşap direklerle destekleniyordu. Günümüzde "ızgara planlı yapılar" diye bilinen bu evler, genellikle 11x6.5 m. kadar olan boyutları ve dikdörtgen planlı oluşlarıyla,

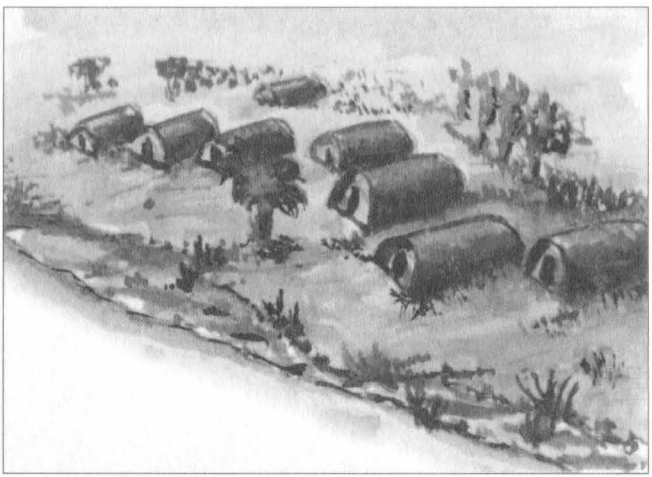

12. *Çayönü halkı, başlangıçta, dallarla örüp üzerini çamurla sıvadıkları, yuvarlak kulübelerde yaşadılar.*

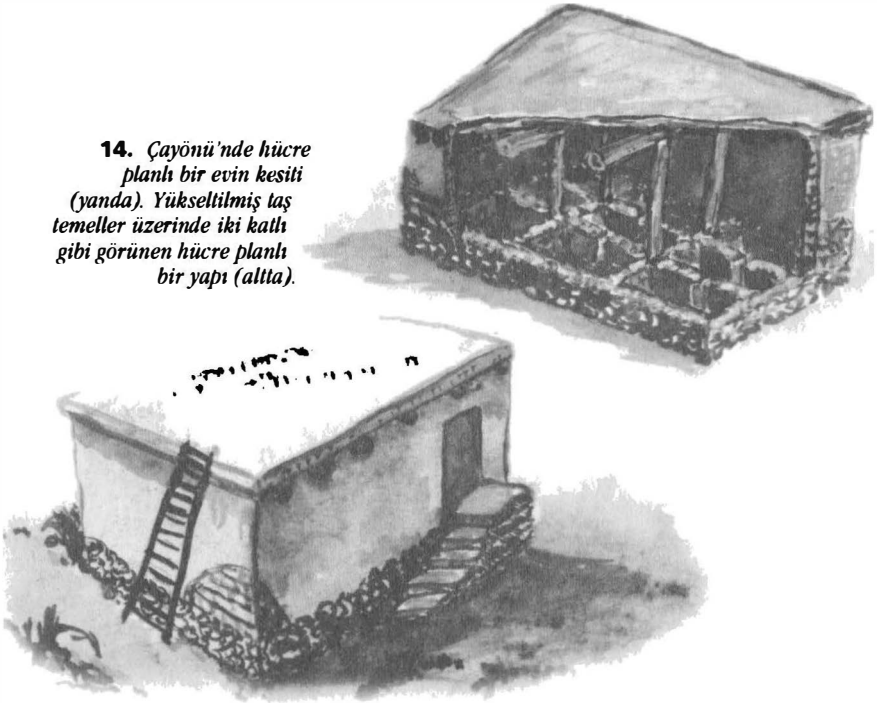
birbirine benziyordu. Bu dönem M.Ö. 7200-7100 tarihlerine aittir.

Izgara planlı yapıların üzerinde anıtsal nitelikli yapıların bulunduğu iki evre vardır. Bunlardan birinde, 12x10 m. boyutlarındaki geniş avlulu bir yapıda, 295 kadar insan iskeletine rastlanmış ve yapının ölü kültüyle ilişkili işler için kullanıldığı anlaşılmıştır.

Anıtsal yapıların üzerinde yeni bir dönem başlar. Yapıların ızgara temelleri hücrelere bölünmüştü. Bodrum katı gibi olan bu hücreler kiler veya depo olarak kullanılıyordu. Asıl yaşam alanı bunun üzerinde ikinci bir kat gibiydi ve bu kata dıştan bir taş merdivenle ulaşılıyordu. Avlu ise arka tarafta üstü kapalı bir sundurma haline gelmişti. Yapılarda kerpiç duvar ilk kez bu dönemde uygulanmaya başlanmıştı. Üstü düz çatı ile örtülen yapılar, iki katlı evleri andırıyordu. Yerleşmenin doğu kesiminde, olasılıkla en erken evreden beri özel önem taşıyan meydan yeniden düzenlenmişti. Boyu 50 m.'yi bulan bu alan, dünyanın ilk büyük alanı olarak tanımlanabilir. Meydanın içine doğu-batı yönünde, boyları 2.5 m.'yi bulan, işlevleri tam olarak bilinemeyen, iki dizi dikilitaş yerleştirilmişti. Dikilitaşlarla süslü meydanın çevresini ise özel önemi olduğu anlaşılan

13. *Çayönü ızgara planlı yapıları hep birbirine benzemektedir.*

14. *Çayönü'nde hücre planlı bir evin kesiti (yanda). Yükseltilmiş taş temeller üzerinde iki katlı gibi görünen hücre planlı bir yapı (altta).*

büyük yapılar kuşatıyordu. Çayönü halkının sosyal yaşamında özel bir önemi ve yeri olduğu belli olan alanın çevresindeki yapılardan birkaçı diğerlerinden farklıydı. Bunlardan en büyüğü 11x10 m. boyutlarındaydı ve terazzo (bir nevi mozaik) denen bir tabanla kaplıydı. Meydandan batıya doğru uzaklaştıkça evler küçülmekteydi. Bu görünümü ile yerleşmenin düzenli ve önceden tasarlanan biçimde kurulduğu ve sosyal bir farklılaşmanın bulunduğu belli olmaktadır M.Ö. 6600-6300 yılları arasına tarihlenen hücre planlı yapılar evresi Yeni Taş Çağı için beklenemeyecek olguları içerir.

Geniş yapıların oluşturduğu 6. ve sonuncu evrede, meydan önemini yitirip günlük kullanım alanına dönüşmüştür. Bu dönem M.Ö. 6000-5500 (?) yılları arasına tarihlenir.

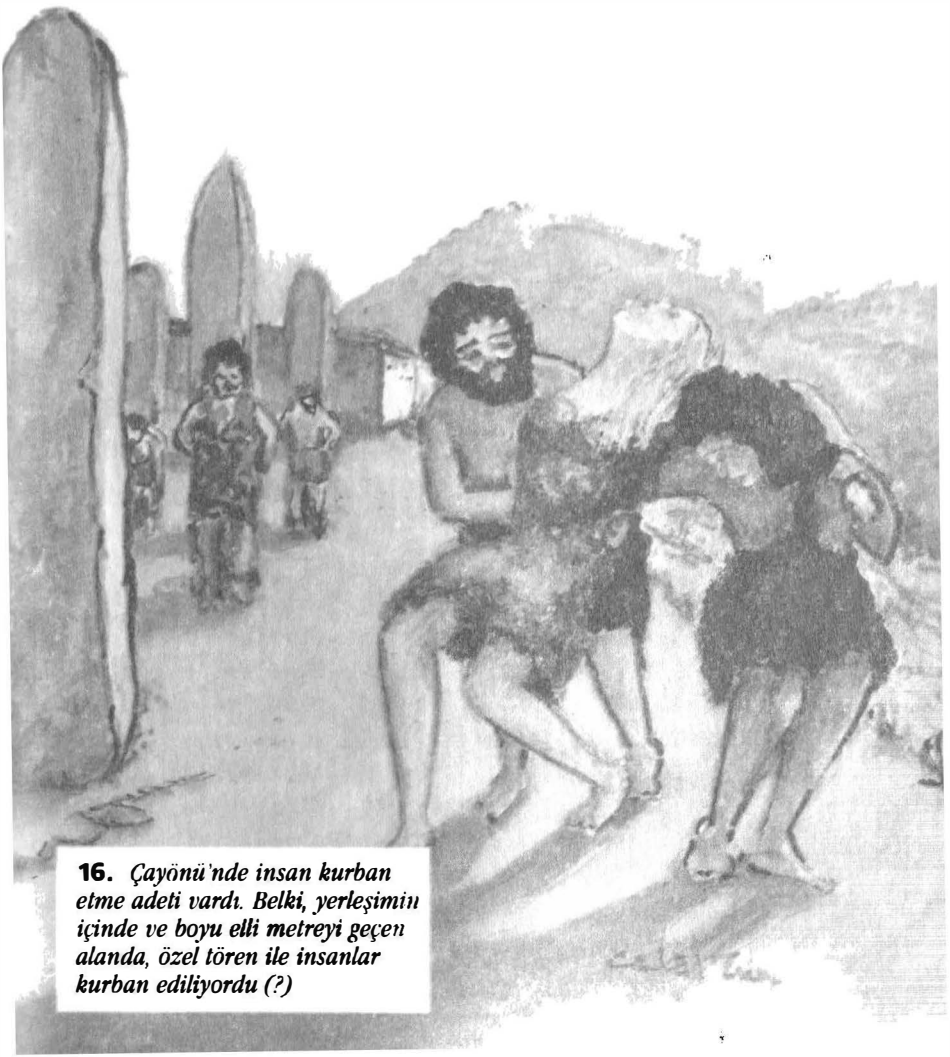
Çayönü'nde, ölüler yapıların tabanı altına ve iç avluya gömülmekteydi. Tam büzülmüş durumda bırakılan ölülerin yanına yassı balta, boncuk, boncuk dizileri, kemik ya

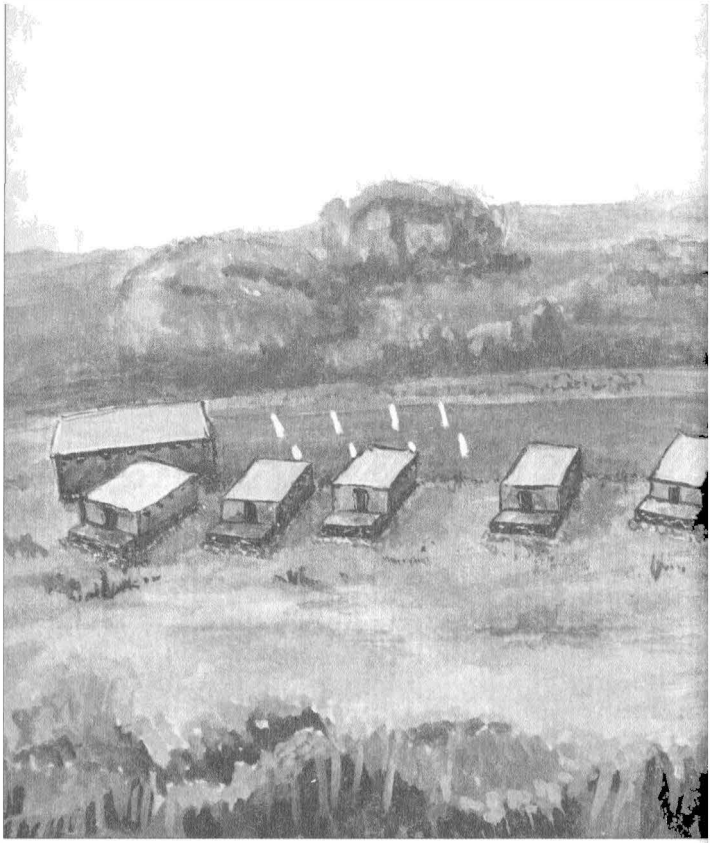
15. *Çayönü 'Kafatası Yapı'nın tabanı altında ele geçen kafatasları ve kemikler. Acaba, bu kafatasları ve kemikler, kurban edilen (?) insanlara mı aitti?*

da boynuz aletler vb. ölü armağanı olarak konulurdu. İçinde çok sayıda ve özenle korunmuş kafatasları ele geçmesinden dolayı "Kafatası Yapı" olarak bilinen, ancak daha sonraki yıllarda içinde her türlü kemiğin bulunduğu yapının, Çayönü halkının inanç dünyasında kuşkusuz kutsal bir yeri olmalıydı. Kafataslarının konulduğu böyle bir binaya, inanış sisteminin bir parçasını oluşturan ritüel törenlerin, daha doğrusu salt insanı hedef alan gerçek anlamda bir kafatası kültünün, oturulan mekân dışına çıkılarak, bu amaç için öngörülen ve inşa edilen, özel bir binada uygulanmasına ilk kez Çayönü'nde tanık olunmaktadır. Bu binada, köydeki nüfusun %70'nin gömülü olması, her iki cinse, her yaşa ait olan kemiklerde darp ya da yaralama izi olmaması, buranın, Yakındoğu'daki en önemli insan kültü yapısı olduğunu gösterir. Tüm bulgular, bir zamanlar Çayönü'nde, insanların kurban edildiği adak törenlerinin yapıldığını ön plana çıkarmaktadır.

Madenleri tanımaya, ilk olarak bakırı soğuk dövme yoluyla işlemeye, mimaride söndürülmüş kireç ve alçıyı kullanmaya, doğal camı ısıtarak biçim vermeyi denemeye başlayan Çayönü halkı, her alanda bir çok değişme ve geliş-

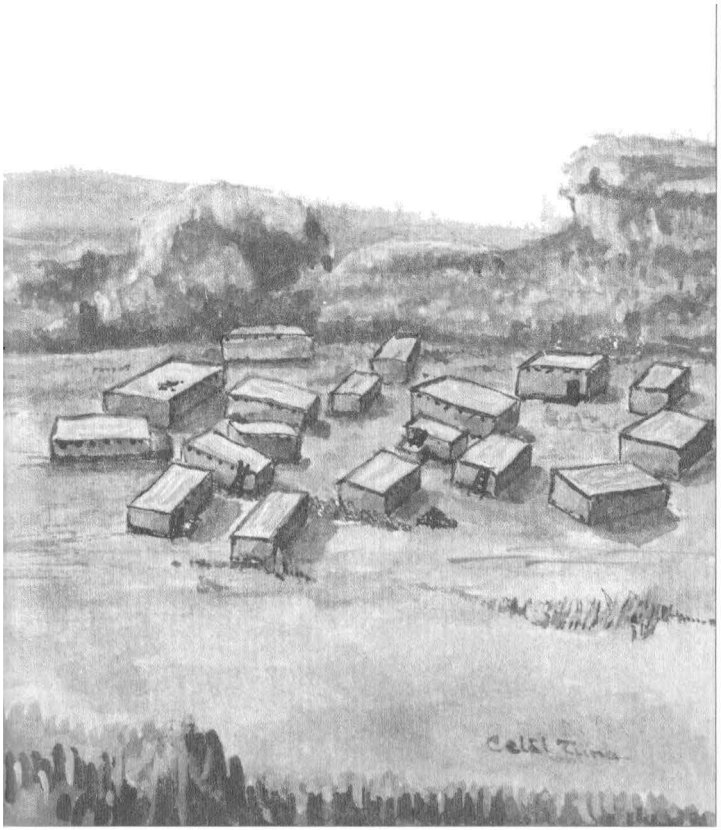

16. *Çayönü'nde insan kurban etme adeti vardı. Belki, yerleşimin içinde ve boyu elli metreyi geçen alanda, özel tören ile insanlar kurban ediliyordu (?)*

menin doğmasına olanak verecek bambaşka bir dünyanın kapılarını açmış; eski zamanlardan yenilere doğru, belli bazı önemli tarihî aşamalardan geçip evrimleşerek, çevresindeki kültürlerden farklı özellikleriyle çok ilginç, gelişkin özellikler taşıyan bir kültür ortaya koymuştur.

Bilim dünyasında "İlk Köy Toplulukları Dönemi" ya da "çanak çömlek öncesi Yeni Taş Çağı" özellikleriyle tanınan Çayönü, en büyük değişimi evcil hayvanların girinesiyle yaşamaya başlamıştır. Evcil hayvan sürülerinin girmesi, avcılığın beslenmedeki yerini azaltmasıyla birlikte tüm düzeni bozmuştur. Çanak çömlek de yapılmaya başlanan bu yeni evre ile yerleşmede önceki dönemin katı kuralları ortadan kalkmış, ölü gömme-ölü kültü değişmiş, planlı-standart yerleşme düzeni bozulmuş, önceleri çok temiz tu-

17. *Çayönü düzenli ve önceden planlanmış bir biçimde kurulmuştu. Boyu 50 m.'yi geçen alanı, dünyanın ilk kent alanı olarak tanımlanabilir.*

tulan meydan bir çöplük durumuna gelmiştir. Günümüzdeki köyler gibi rastgele gelişen, isteyenin istediği yere yapı yaptığı, gerektiğinde odalar eklediği, tam bir kargaşaya dönüşmüştür. Kült eşyaları ortadan kalkmış, yalnızca işlevsel nesneler kullanılmaya başlanmıştır. İlginç olan, bu değişim, yerleşimin nüfusunun azalmasına sebep olmasıdır. Bu durum, yeni beslenme türünün getirdiği salgın hastalıkların bir sonucu mudur, yoksa hayvancılığa bağlı göçebe çobanlık mı başlamıştır veya bilinmeyen nedenlerle topluluğun büyük bir kısmı başka bir yere mi göç etmiştir? Bunların yanıtını gelecek dönemlerdeki araştırmalar verecektir.

Çayönü halkının binlerce yıl içinde çok net olarak ve geniş bir sayfa üzerine yazdığı yaşamı, kültür tarihimizin en önemli bir döneminin, kesin bir belgesidir.

Nevali Çori

Nevali Çori, Hilvan ilçesi, Kantara köyü aşağısında, Kantara çayının her iki yakasında ve Fırat'tan yaklaşık 3 km. uzaklıktadır.

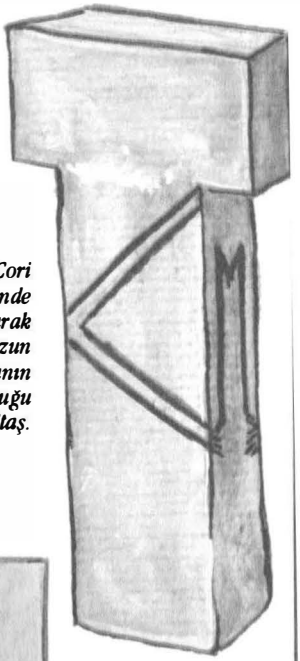
Yerleşmenin arkeolojik kazısı, 1992'de Atatürk baraj gölü suları altında kalmadan önce 1983, 1985-1987 ve 1989-1991 yılları arasında Harald Hauptmann tarafından yapıldı.

Nevali Çori beş evreli bir yerdir. Yerleşme terasında kerpiç tekniğiyle kireçtaşından yapılmış uzun dikdörtgen planlı, bağımsız ve birbirine paralel duran yapılar, uzun tarafındaki girişleriyle Kantara çayı tarafına bakan evler, iç mekânlarının düzenli olarak bölünmesiyle dikkati çeker

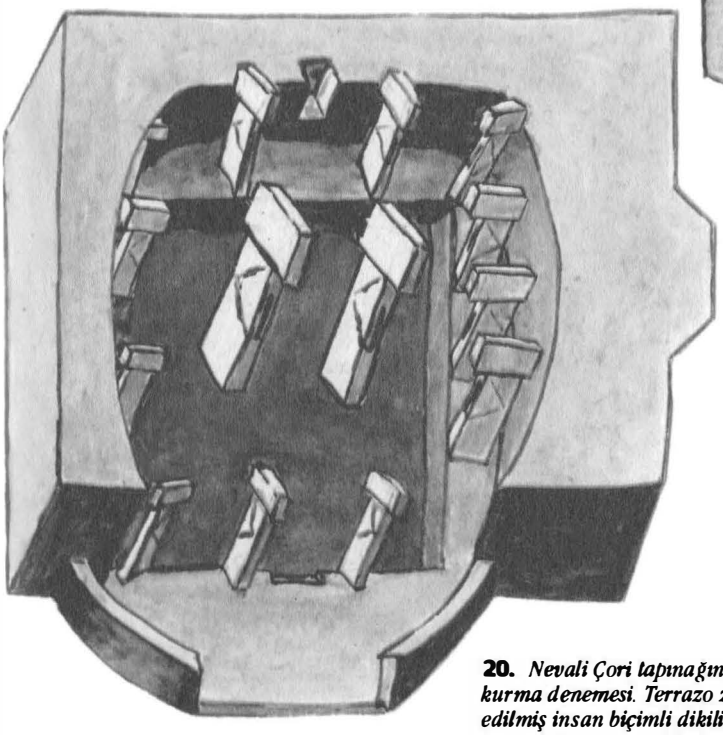
Nevali Çori'nin 4. yapı katında, evlerden biraz uzakta, hemen hemen kare biçimli bir taş yapı vardır. Yerleşmenin doğu ucundaki bu yapı dıştan 14.00x14.00 m. içten 9.00x9.80 m. boyutlarında, kareye yakın planlı bir salondan ibarettir; basamaklı bir kapıdan girilen salon son derece özenli işçilikle yapılmış terazzo zemini ve dikilitaşlarıyla dikkati çeker. Salonun sağ duvarı üzerinde bir niş bulunmakta, duvarların önünde ise bir seki uzanmaktadır. Ortada, üzerinde alçak kabartma olarak şematik biçimde uzun kollu bir insan işlenmiş olduğu, 3 m. yüksekliğindeki "T" biçimli iki dikilitaş yükselir. Aynı türün biraz daha küçük boyutluları sekiler boyunca odayı çepeçevre sararlar. Anıtsal kabartmalar ve yontularla süslü yapının törensel ve din-

18. *Kireçtaşı baş.*

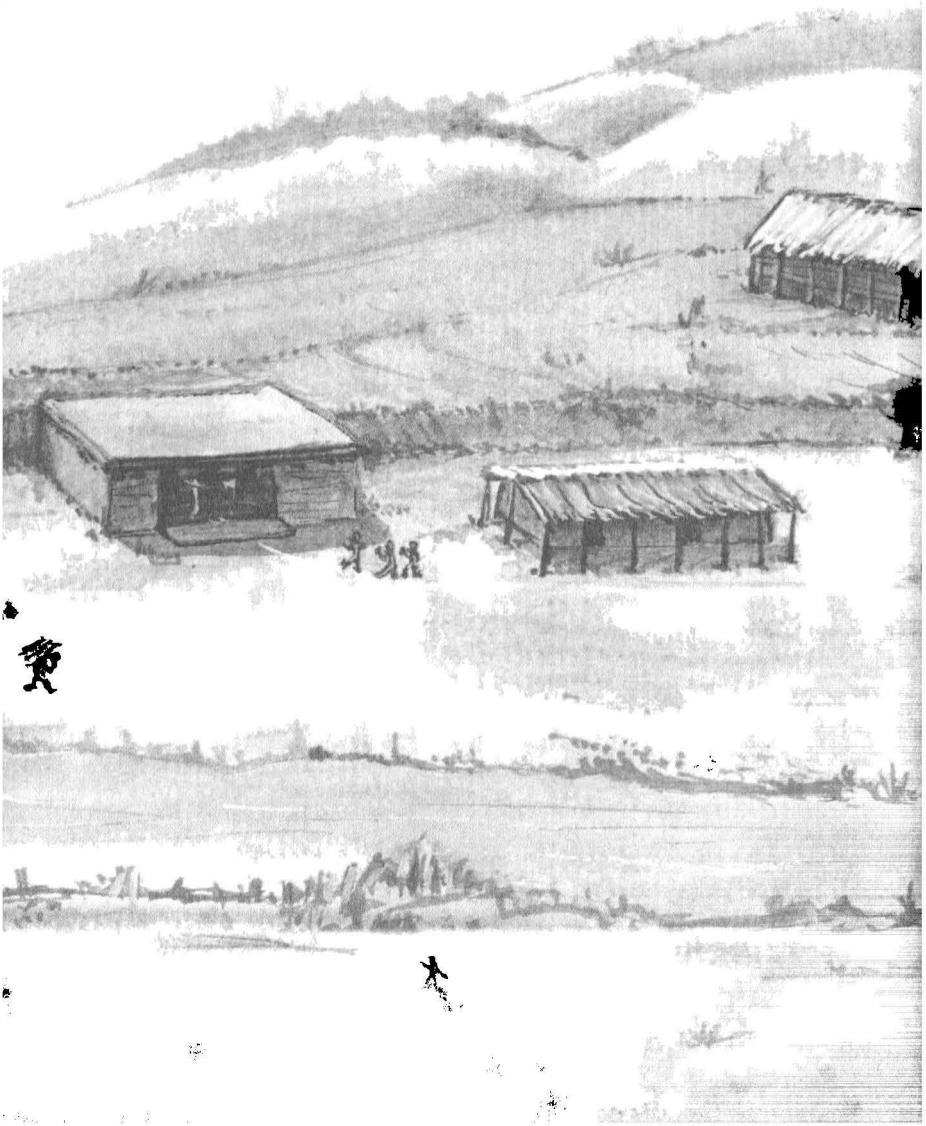

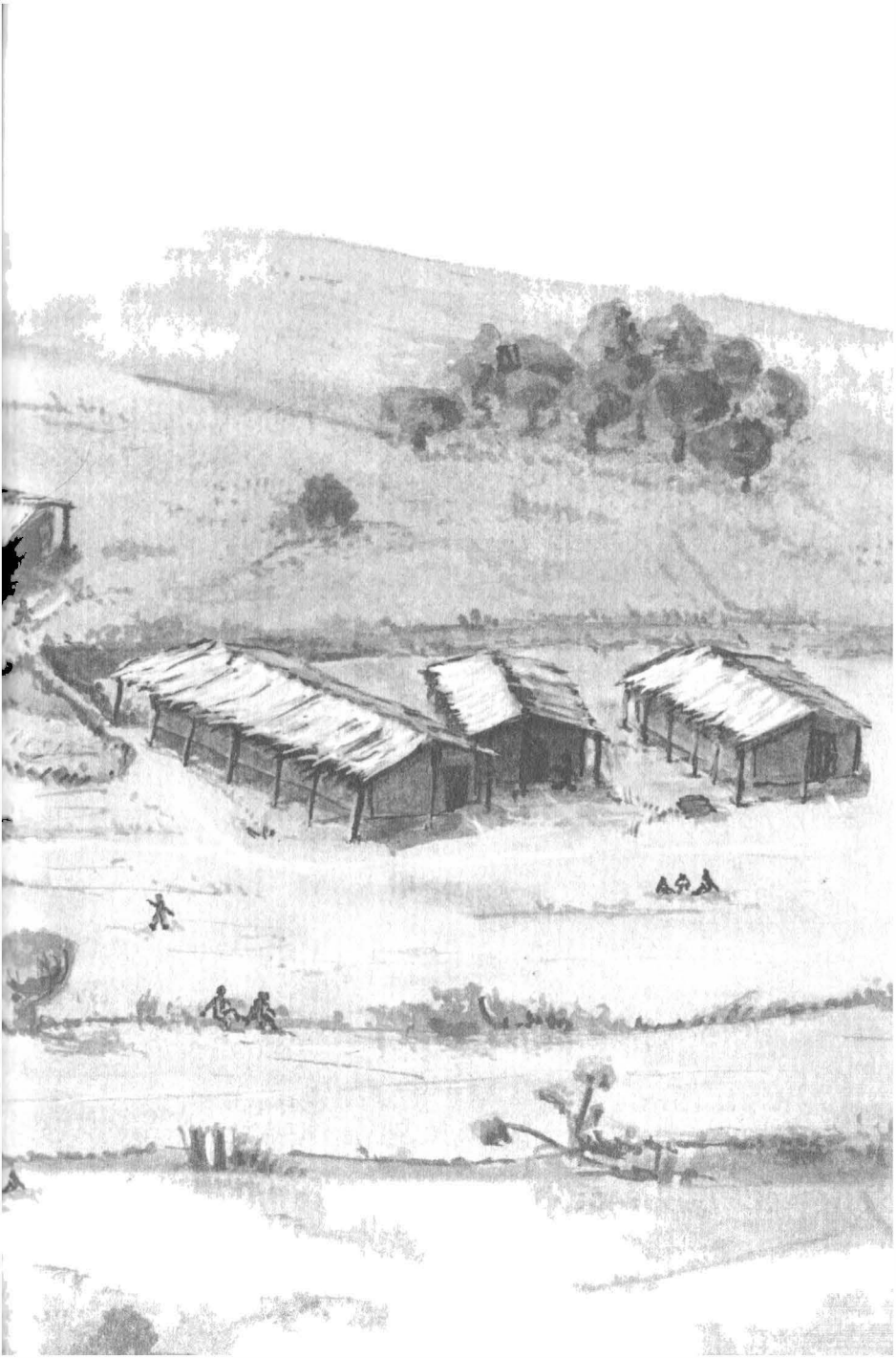
19. *Nevali Çori tapınağı içinde, üzerinde alçak kabartma olarak şematik biçimde uzun kollu bir insanın işlenmiş olduğu 'T' biçimli dikilitaş.*

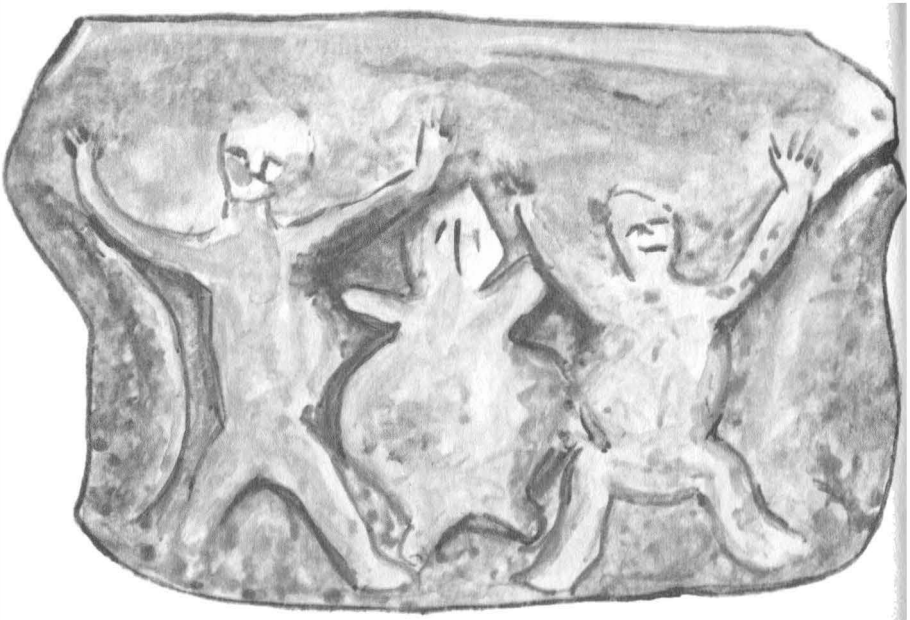

20. *Nevali Çori tapınağını yeniden kurma denemesi. Terrazo zeminli, stilize edilmiş insan biçimli dikilitaşlarıyla Anadolu'nun en eski kült yapısıdır.*

21. *Fırat Nehri'ne yakın, Kantara Çayı kenarına kurulmuş olan Nevali Çori'nin Yeni Taş Çağı III. tabakasını yeniden kurma denemesi. Anadolu'nun en eski yerleşmelerinden biri olan Nevali Çori Atatürk baraj gölü suları altında kalmıştır.*

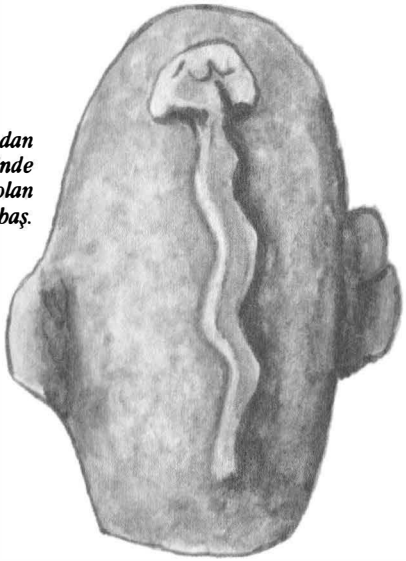

22. *Kireçtaşından yapılma bir kâse üzerinde kabartmalı olarak, bir kaplumbağa etrafında duran iki insan figürü. Kaldırılan kollar ve açılan bacaklar bir dans sahnesini akla getirir. Kadın ile erkeğin maske biçimli yüzleri ve kenarda yatan başı bulunmayan "ölüler" doğrudan doğruya bir cenaze törenini hatırlatıyor.*

sel işlevi olduğu net olarak belirgindir. Yapı, içini dolaşan taş seki, terazzo zemin ve insan biçimindeki monolitik payeleriyle eski doğunun anıtsal boyuttaki en eski ve gerçek kutsal yapısıdır.

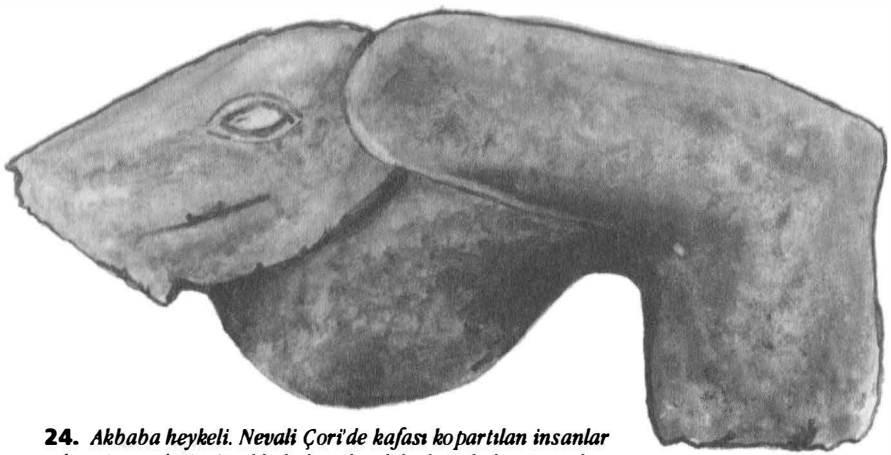
Nevali Çori çok sayıdaki heykelleriyle de dikkati çeker. Gerçek boyutlarda kireçtaşından yapılmış, topuz biçimli ve üzerinde yılan kabartması olan bir baş, kompozit figürler, akbaba heykeli ve portre özelliği gösteren bir insan başı ilginç yapıtlardır. Hayvan biçimli tasvirler arasında aslan, panter, yaban domuzu, yaban atı, ayı ve akbaba yer alır.

Çakmaktaşından yapılma hasat aletleri ve av silahları oldukça boldur. İşlenmiş süs boncukları, çok sayıda pişmiş toprak figürin ve bakır bir boncuk yüksek teknolojiye tanıklık eder.

23. *Kireçtaşından yapılma, üzerinde yılan kabartması olan kel bir baş.*

Nevali Çori yerleşik yaşama geçen erken dönem toplulukları içinde özel öneme sahip bir yerleşmedir. Plastik eserlerinde dinsel düşünüşlerin ağır bastığı, ikonografik çeşitlilikte kendine özgü panteonu, kendinden sonraki yüzyıllarda, Önasya'da var olacak çoktanrılı din anlayışının habercisidir.

24. *Akbaba heykeli. Nevali Çori'de kafası kopartılan insanlar etlerini yemeleri için akbabalara bırakılırdı ve kalan parçalar yerleşme içine gömülürdü.*

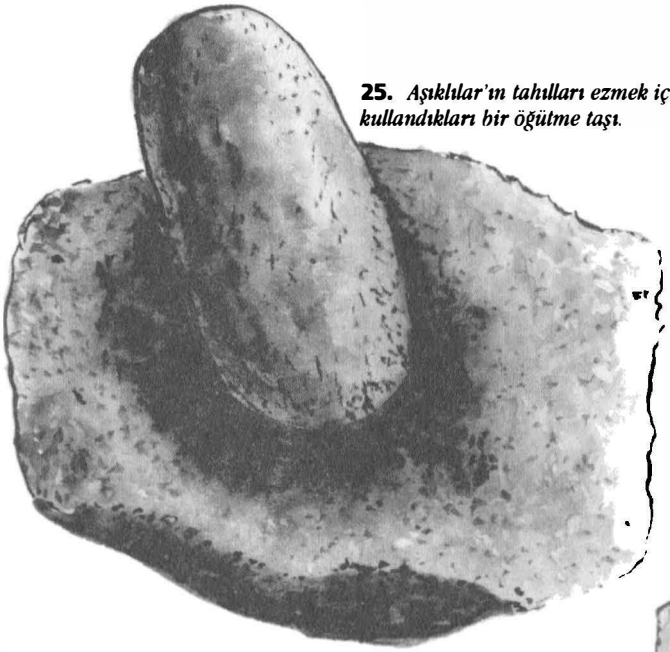

Aşıklı

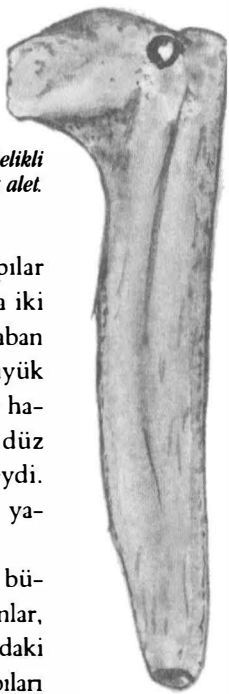
Aksaray Nevşehir karayolunun doğusundan ayrılarak Ihlara'ya giden yeni yol, Doğantarla kavşağında kuzeye doğru saparak Kızılkaya köyüne ulaşır. Aşıklı Höyük, Kızılkaya köyünün harman yerinin kuzeyinde Melendiz suyunun hemen kıyısında, volkanik tüflü bir arazi üzerinde kurulmuştur. Melendiz suyunun aşındırması ve çiftçilik uğraşları neticesinde hayli zarar görmüştür. Yaklaşık 35-40 dönümlük bir alan yayılmış olan Aşıklı, doğu-batı yönünde 230 m., kuzey-güney yönünde 150-240 m. boyutlarında oldukça büyük bir höyüktür. Kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru oldukça büyük bir eğimle alçalır. En yüksek noktası köy yolu seviyesinden 15.5 m.'dir.

Aşıklı Höyük'ü 1963 yılında E. Gordon keşfetmiş, 1964-65 yıllarında Ian Todd burada arkeolojik yüzey araştırması yapmıştır. Ufuk Esin'in başlattığı arkeolojik kazı halen (1999 yılında) sürmektedir.

Aşıklı Höyük, M.Ö. 6900-6400 yılları arasına tarihlenir. Avcılık-toplayıcılık yapan Aşıklı toplumunun, hayvanları evcilleştirme ve tarımsal üretime geçme sürecinde, gelişkin mimarisi ve yerleşme düzeni ilginçtir. Mahalleler, önceden tasarlanan bir planlamayla, "adacıklar" şeklinde planlanmıştır. Bu adacıklar, yerleşim alanına, adeta bir merkezden çıktıktan sonra genişleyerek yayılmaktadır. 9 mimari tabaka saptanan Aşıklı'da, bu yerleşme düzeni, geleneksel bir

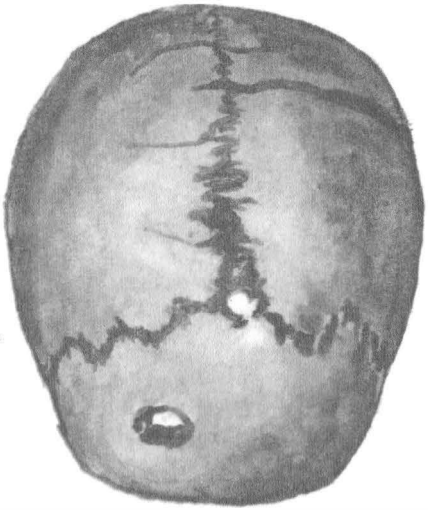
25. *Aşıklılar'ın tahılları ezmek için kullandıkları bir öğütme taşı.*

26. *Delikli boynuz alet.*

şekilde bütün tabakalarda uygulanmıştır. Bütün yapılar kerpiçten ve taş temelsiz olarak, bazıları tek, bazıları da iki katlı yapılmıştır. Kerpiç yapılara ait ayrı mekânların taban düzlemleri arasında çoğunlukla bazen az, bazen de büyük yükseklik farkı vardır. Tek, iki veya üç gözlü mekânlar halinde inşa edilmiş yapıların içine, büyük olasılıkla, düz damlardan bir seyyar merdiven yardımıyla inilmekteydi. İçlerinde ocaklar, kerpiçten alçak oturma yerleri olan yapıların duvar ve tabanları renkli sıvalıydı.

Yerleşmenin kuzeydoğusunda ve güneybatısında, iki büyük, daha farklı yapı gurubu ortaya çıkarılmıştır. Bunlar, halkın oturduğu kerpiç yapılardan farklıdır. Güneybatıdaki tapınak, kuzeydoğuda ise sur içinde özel korunmuş yapıları içerir. Anadolu'nun en eski sur duvarı buradadır. Bu durum toplumsal bir örgütlenmenin başlamış olduğuna ışık tutuyor.

27. *Aşıklı'da ameliyat edilmiş bir kafatası. Kafatası ameliyatı gerekçesi ne olursa olsun tıp tarihinde bilinen en eski ameliyat türüdür.*

Aşıklı'da yaşayan erkek bireylerin bazılarının 56 yaşına kadar yaşadığı, buna karşın kadınların 18-22 yaşlarında öldüğü anlaşılmıştır. Aşıklılar, ölülerini yapıların tabanlarına açılan toprak çukurlara ve yanlarına hediyeler koyarak gömmekteydiler. Ölüleri gömmeden önce hafif bir ateşte yakmaktaydılar. Yakma olayı, tüm vücudu kapsayacak biçimde gerçekleştiriliyordu. Kadın erkek veya çocuk ayrımı yapılmıyordu. Ölen birkaç aylık bebekleri bile, evlerin taban altına gömmeden önce yaktıkları saptanmıştır.

Binlerce yıl öncesine ait ilk beyin ameliyatı ve ilk otopsi, burada, bir kadına başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Birey bir süre yaşamıştır. Bu, tıp tarihi açısından son derece önemlidir. Genellikle delilik, cinnet, kötü ruhlardan koruma, baş ağrısı, baş dönmesi, çıldırma ve sara hastalığı gibi durumlarda hastaya "trepanasyon" uygulanır. Bu ilginç cerrahi müdahale, ilk kez, Aşıklı'da ve bilinçli olarak yapılmıştır.

Aşıklı Höyük insan topluluklarının, karma besin ekonomisinde ilk adımları attıkları, avcılığın yanında buğday, arpa, mercimek gibi bitkilerin üretimi ve büyük olasılıkla,

koyun ve keçinin ön-evcilleştirme aşamasında oldukları anlaşılmaktadır.

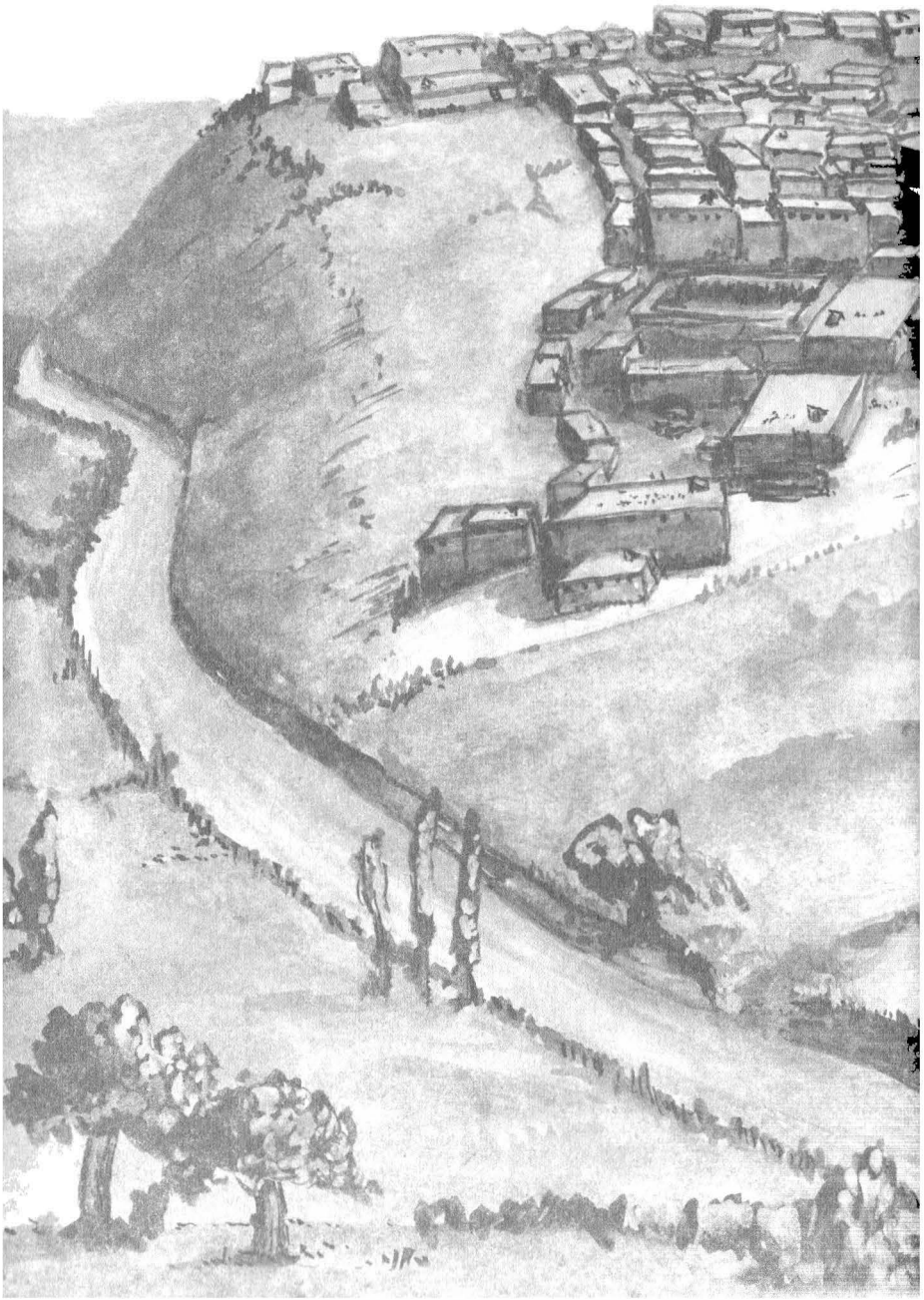
Aşıklı, eski bir yanardağ olan Hasan Dağı'nın yarattığı volkanik havza içinde yer alıyordu ve bu yüzden doğal cam (obsidyen) yönünden zengin bir bölgeydi. Volkanik bir taş olan obsidyen, pek çok alet ve eşyanın yapımında yararlanılan temel bir maddeydi, ayrıca kemik ve taş aletler de kullanılıyordu.

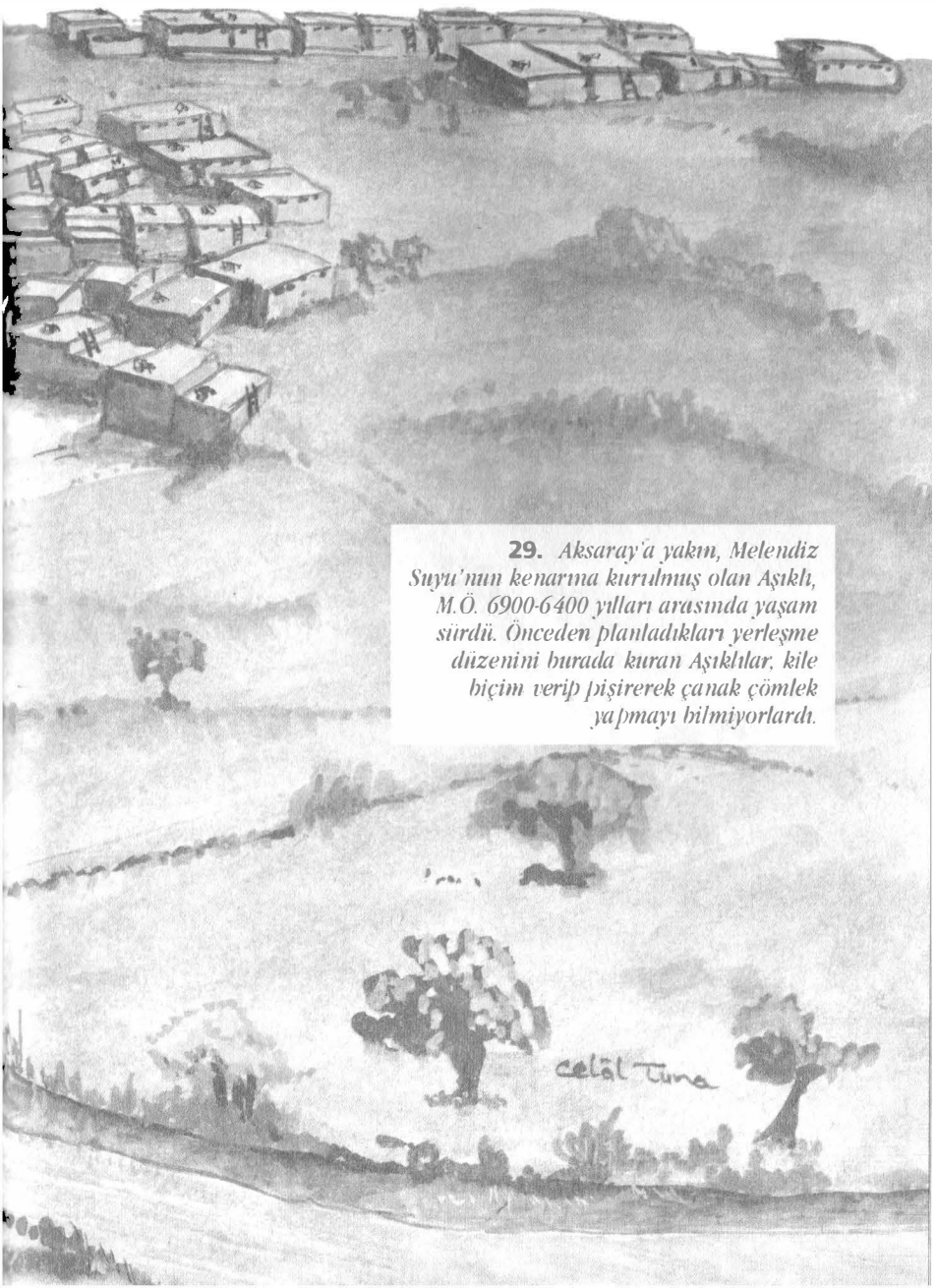
Hayvancılık, avcılık ve ön planda gelişen deri işçiliği ile birlikte çeşitli uğraş alanlarını da içeren bir örgütlenme söz konusu olduğundan, Aşıklılar zamanlarını daha çok açık havada yapılan uğraşlarla geçirmişler, yakın çevrede yaşanmış olan insan toplulukları ile değiş tokuş ederek ticaret yapmışlardır.

Buzul çağının sona ermesinin ardından, yeni iklim koşullarının etkilediği ortamda, henüz bitki ve hayvanların evcilleştirilmediği evrede, avcı-göçebe yaşamı terk ederek, önceden planlanmış bir yerleşme düzeni yaratan, örgütlenmiş bir toplum düzenini "İlk Yerleşik Köy Kültürü"nü gerçekleştiren; çanak çömlek yapımını bilmedikleri halde ilk beyin ameliyatını yapan bu insanların kurdukları yerleşme düzeni, işleviyle, ufak bir köy yerleşmesinden çok kentsel bir görünüm sunmaktadır.

28. *Kilden çanak çömlek yapmasını bilmeyen Aşıklılar, tüften yaptıkları böyle kapları kullandılar.*

29. *Aksaray'a yakın, Melendiz Suyu'nun kenarına kurulmuş olan Aşıklı, M.Ö. 6900-6400 yılları arasında yaşam sürdü. Önceden planladıkları yerleşme düzenini burada kuran Aşıklılar, kile biçim verip pişirerek çanak çömlek yapmayı bilmiyorlardı.*

Yeni Taş Çağı (II)

Köyler, Kasabalar ve Kentler

Yeni Taş Çağı'nın başlarında, insanlar kili biçimlendirip pişirerek çanak çömlek yapmasını bilmiyordu. Günlük kap kacaklarını ya ahşap ya da taşları oyarak yapıyorlardı. Çağın ilerleyen dönemlerinde, kile elle biçim vermeyi, yaptıklarını ateşte pişirmeyi öğrenerek, çanak çömlek üretmeye başladılar. Günlük işlerde büyük kolaylık sağlayacak çanak çömleği üretmek önemli bir aşamadır. Çanak çömlek üretimine geçilmesi, ev işlerinde sıvı ve katı yiyeceklerle tahılların saklanıp pişirilmesini kolaylaştırmıştı. Tahıl üretimine ve depolamaya doğru sağlam adımlar atılmaya başlanılan Yeni Taş Çağı'nın bu yeni dönemi, gelişim aşamalarına göre "erken" ve "geç" olmak üzere iki bölümde incelenir.

Erken dönem yerleşmelerinin en ünlüsü Konya ovasındaki **Çatalhöyük**'tür. Bir ya da iki yüz yıldan fazla sürmeyen geç dönemin incelenmiş olan merkezleri arasında **Kuruçay, Hacılar** ve **Ilıpınar** gelmektedir.

Anadolu'da, Yeni Taş Devri (= Neolitik = Cilalı Taş Devri) uzun sürmüştür; kimi bölgelerde 2000 yıldan fazladır. Bu uzun dönemde yerel teknolojilerde, değiş tokuş sisteminde ve sosyal yapıda fazla farklılaşma olmamıştır.

Yeni Taş Devri'nin sonlarında Konya Ovası ve Göller Yöresi'nde yerleşme yerleri, nedenleri bilinmeyen bir dizi gelişmeden olumsuz yönde etkilendiler ve bazıları büyük birer yangın felaketine uğradılar.

Çatalhöyük

Günümüzden 9 bin yıl önce on bin kişilik bir topluluk daha özgür göçebe yaşamı terk ederek, Çatalhöyük'e yerleşmiş; bir arada, birlikte, uzun yıllar yaşamayı başarmışlardır. Çatalhöyük, tarım ve hayvancılığın yapıldığı, doğal cam sayesinde ilk ticaretin gerçekleştiği, bakır ve kurşunun kullanıldığı, ilk dokumanın izlerine rastlandığı, dünyanın en eski duvar resimlerinin ve şimdiye kadar bulunmuş yerleşmelerden içinde en fazla sanat eserleri barındıran; Yeni Taş Çağı'nın en karmaşık ve en büyük yerleşimidir. Onu önemli yapan, sahip olduğu bu 'İlkler', arkeoloji dünyasında, ona çağının en büyük ve en eski "Kentsel Merkez" unvanını kazandırmıştır.

Binlerce insanın bir arada barış içinde yaşadığı, büyük kentleşmiş merkezlerin en erkenlerinden biri olan Çatalhöyük, Dünya Anıtlar Vakfı tarafından dünyada korunması gereken en değerli otuz tarihi miras içine sokulan bir yerleşmedir.

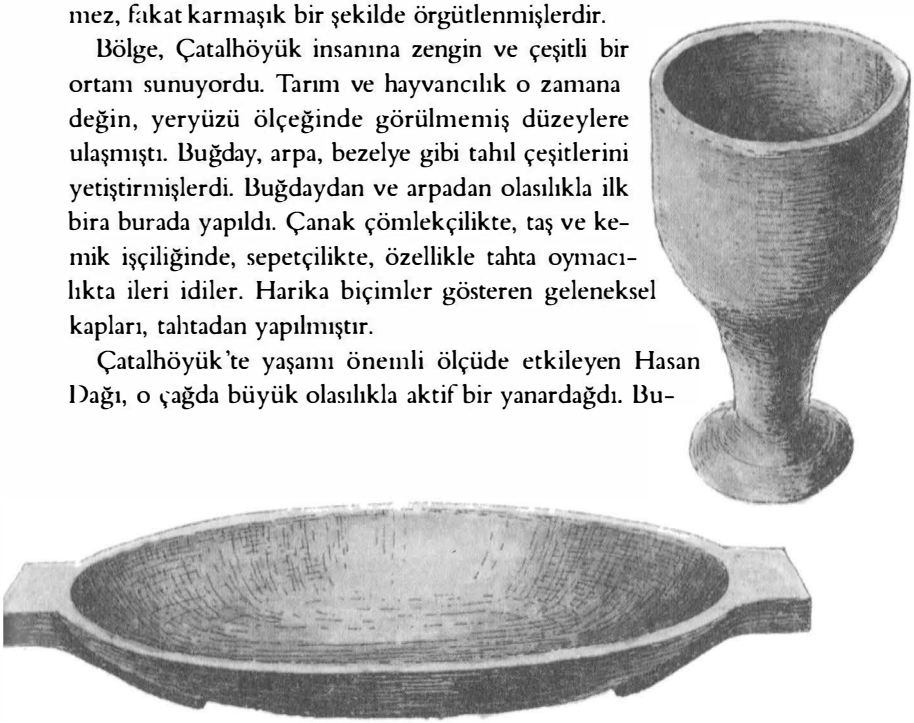
Çatalhöyük'ü 1958 yılında James Mellaart keşfetti. Burada 1961-1965 yılları arasında arkeolojik kazı yaptı, ama, höyüğün tümünü kazmadı. Bir bölümünün kazılmasıyla arkeolojik ve tarihi açıdan çok büyük veriler sağlayan Çatalhöyük, tümünün gün ışığına çıkarılması amacıyla, 1995 yılında, I. Hodder tarafından yeniden bilimsel inceleme altına alınmıştır.

Çatalhöyük, Konya ovasında, Çumra ilçesi sınırları içinde, Küçük köyün 1.5 km. güneyinde Çarşamba Çayı'na dökülen derelerden birisinin kıyısındadır. Kent, biri batıda diğeri doğuda olmak üzere iki ayrı tepeden oluşur. Adını da bu ikiye ayrılmış "Çatal" konumundan alır. Höyüğün doğu bölümü 500x300 m. ve 17.5 m. yüksekliğinde, diğer bölümü daha küçük ve daha alçaktır.

Çatalhöyük'ün M.Ö. 6500 den M.Ö. 5650 yılına dek kapsayan yaşamı var. Yaklaşık 800 yıl süreyle birbirinin üzerine eklenen 21 mimari katının her birinde yaşayan Çatalhöyük insanları, kendi içinde sürekliliği olan, gelişen ve değişen, ekonomik-toplumsal ve kültürel bir birliği sergilemişlerdir. Bir tür sosyal farklılığın olmadığı söylenemez, fakat karmaşık bir şekilde örgütlenmişlerdir.

Bölge, Çatalhöyük insanına zengin ve çeşitli bir ortam sunuyordu. Tarım ve hayvancılık o zamana değin, yeryüzü ölçeğinde görülmemiş düzeylere ulaşmıştı. Buğday, arpa, bezelye gibi tahıl çeşitlerini yetiştirmişlerdi. Buğdaydan ve arpadan olasılıkla ilk bira burada yapıldı. Çanak çömlekçilikte, taş ve kemik işçiliğinde, sepetçilikte, özellikle tahta oymacılıkta ileri idiler. Harika biçimler gösteren geleneksel kapları, tahtadan yapılmıştır.

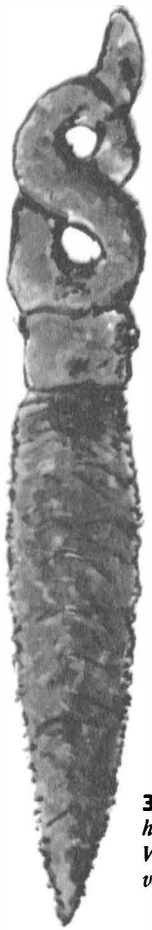
Çatalhöyük'te yaşamı önemli ölçüde etkileyen Hasan Dağı, o çağda büyük olasılıkla aktif bir yanardağdı. Bu-

30. *Çatalhöyük VI. tabakası tahta kaplar.*

radan elde ettikleri çağın en önemli maddesi doğal camı işleyerek kesici aletler, ok, mızrak ucu vb. yapmışlardır. Doğal camdan yapılmış ilk ayna buradadır. Hasan dağından elde ettikleri doğal camı ve Ilıcapınar tuz yataklarından sağladıkları tuzu hem kendi gereksinmeleri için kullandılar, hem de çevrelerindeki pek çok yerleşmeye sattılar. Batı Anadolu ve Akdeniz kıyılarına kadar uzanan bir ticaret ağı kurdular. Çatalhöyük'te sığır, koyun, keçi, köpek ve domuzun evcilleştirildiği düşünülüyor. Kent halkının bazı av hayvanlarının yanında leopar da avladıkları önemli konut kabartma ve ana tanrıça heykelciğinin tahtının yanında betimlenmiş olmasından anlaşılmaktadır.

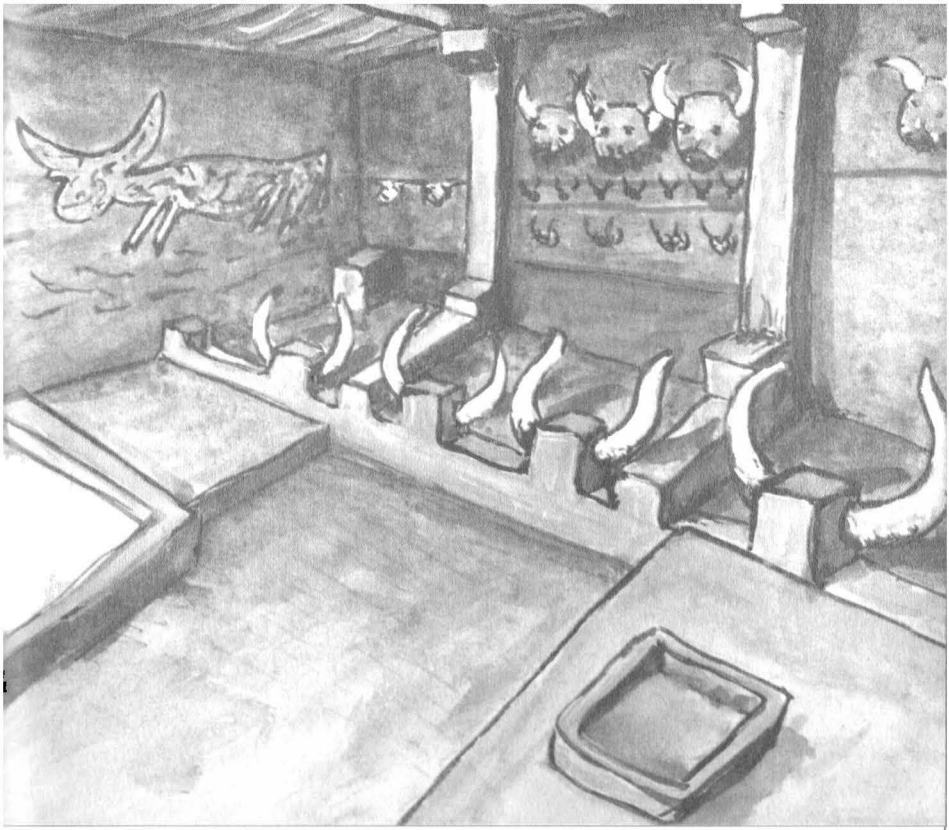
Duvarlara büyüsel veya koruyucu işlevlere uygun doğa resimleri, portreler, koç ve boğa başları, leoparlar, insan kabartmaları, yapmışlardır. Ölülerin bulunduğu odalar, geometrik motifler, doğal ve simgesel resimler, av sahneleri, ölü gömme kültürüyle ilgili sahneler, ana tanrıça ve çeşitli hayvan kabartmalarıyla süslüydü.. Evler, günlük yaşamın ölüm ve ritüelle iç içe olduğu yerdir. Sanat ve ritüel evlerin içine girmiştir. İlk sanat eserleri sayılabilecek dinsel-sembolik duvar resimleri ve kabartmaları, günlük yaşamla dinsel yaşamın iç içe olduğunu göstermektedir. Sanatta bu kadar ayrıntıyı bir araya

31. *Çakmaktaşından yapılmış harika bir tören hançeri. VI. tabakada bulundu. Sapı kemikten ve yılan biçimindedir.*

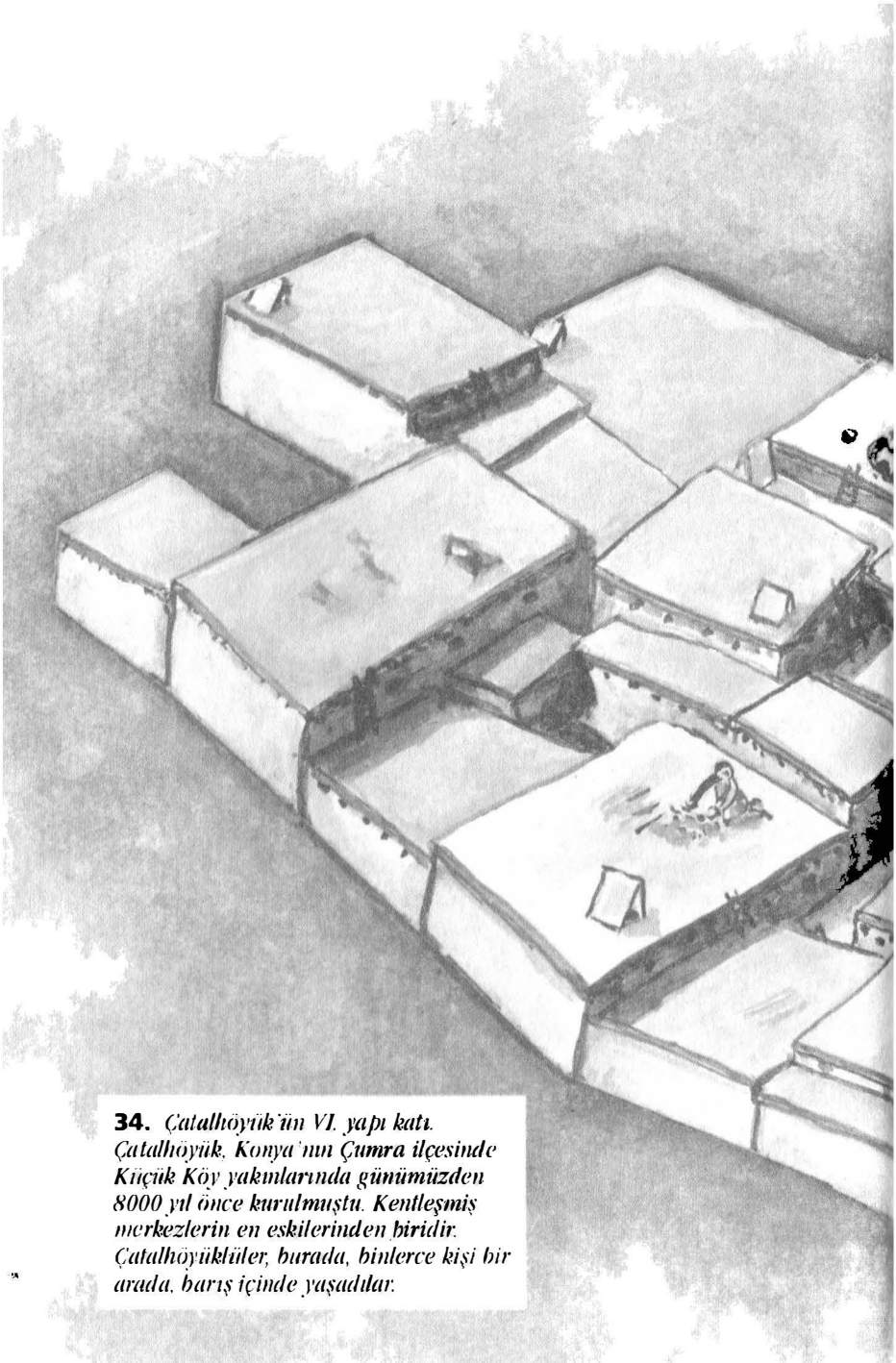
32. *Çatalhöyüklüler doğal camı ayna özelliğinde kesmeyi başardılar ve dünyanın en eski aynası olarak kullandılar.*

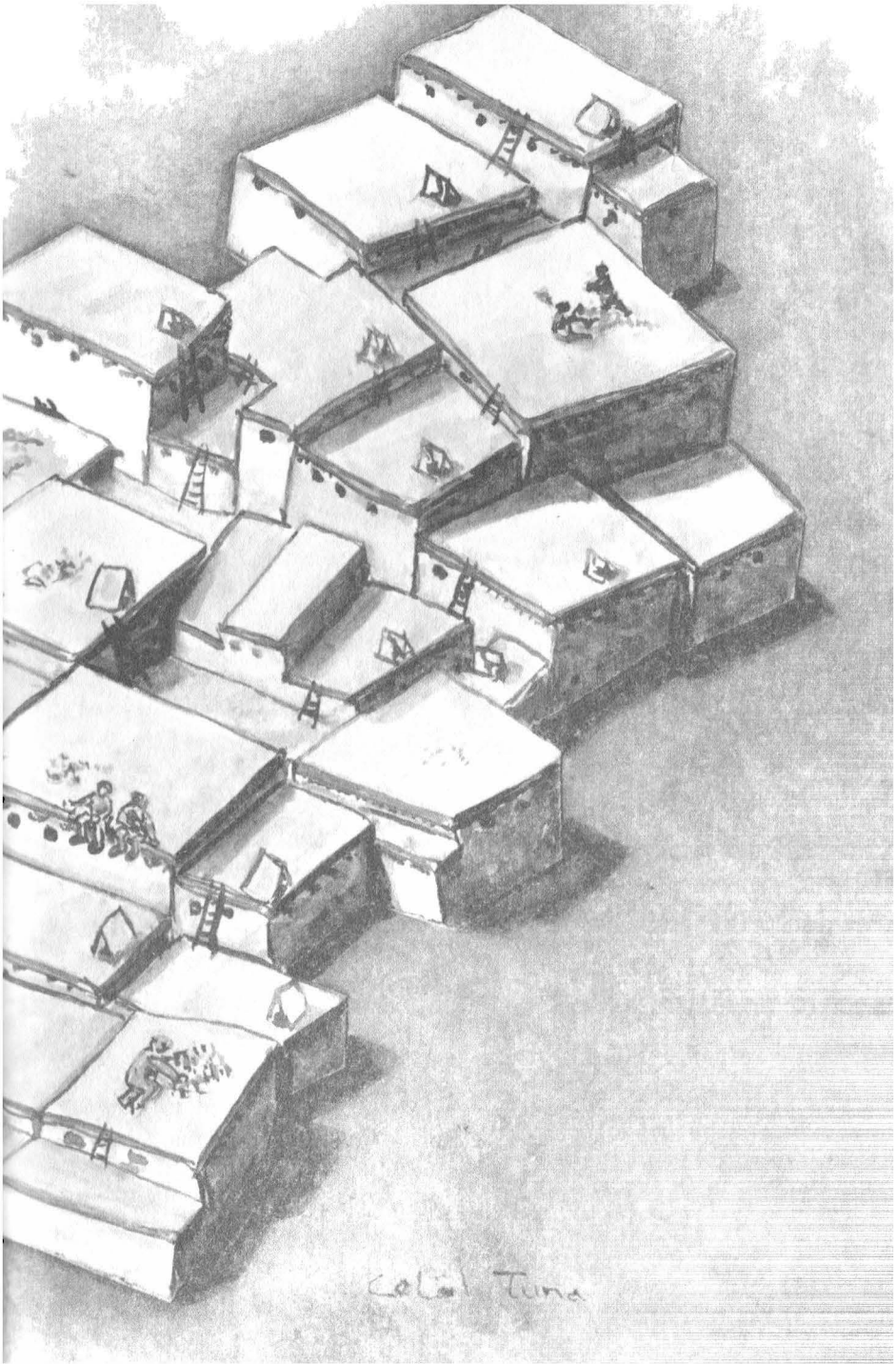
33.
Çatalhöyük'te tapınaklar yabanıl boğa, koç biçimleri ve kafatasları ve boynuzlarıyla donanmıştı. VI. tabakada bir tapınağın içi.

toplayan ve evin içine kadar sokan başka bir merkez de yoktur. Çatalhöyük, kadınların baskın olduğu bir toplum yapısına sahipti. Tarımın hızla gelişmesi, verimlilik, bereket, doğurganlık konularında inançları güçlendirmiş ve böylece 'Ana Tanrıça Kültü' doğmuştur. En önemli tanrı, genç bir kadın, doğum yapan bir anne ve yaşlı bir kadın olmak üzere üç ayrı aşamada betimlenen bir tanrıçadır. Tanrıçanın kutsal hayvanı leopardır.

Evlerin içinde sekiler, depolar, ocaklar, yani günlük yaşam için gerekli bölünlerin yanında tapınak olarak kullandıkları bir bölüm de vardı. Yaşam yerleri ile tapınak olarak kullandıkları yerin planı aynıydı. Tapınak olarak kullandıkları bölüm olağanüstü bezemeleri ve içerikleriyle ayırt edilir. Saptanan tapınaklar, tüm yapıların, buluntuların, en

34. *Çatalhöyük'ün VI. yapı katı. Çatalhöyük, Konya'nın Çumra ilçesinde Küçük Köy yakınlarında günümüzden 8000 yıl önce kurulmuştu. Kentleşmiş merkezlerin en eskilerinden biridir. Çatalhöyüklüler, burada, binlerce kişi bir arada, barış içinde yaşadılar.*

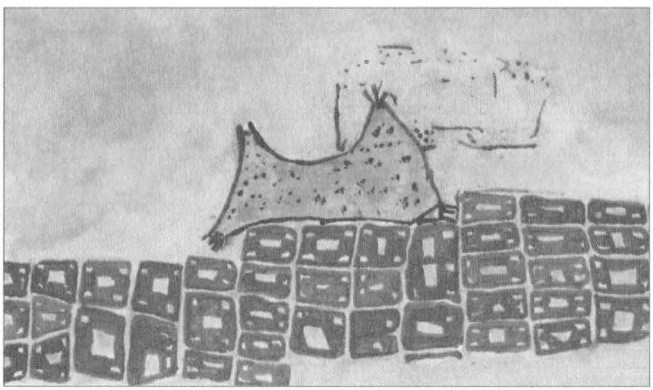

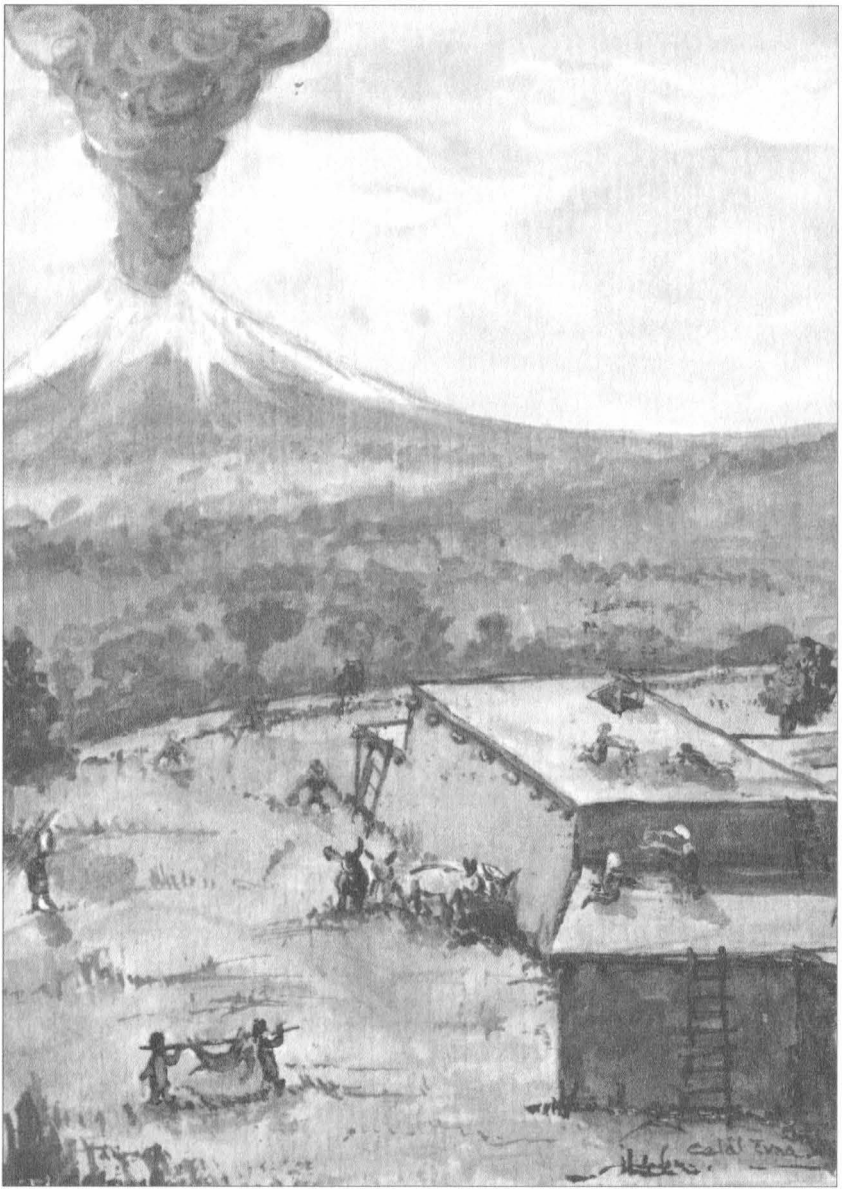
35. *Vahşi hayvanların hâkimi olan Çatalhöyük'ün ünlü Ana Tanrıça heykelciği.*

renkli en görkemli ürünlerini sergiler. Ortak tapınakları hiç olmamıştır. Çatalhöyük, tapınakların insanlar tarafından özgürce kullanıldığı belki de son büyük yerleşimdir.

Ölülerini evlerin ve tapınak olarak kullandıkları yerlerin zeminlerinin altına etlerinden arındırdıktan sonra, yanlarına armağanlar koyarak gömüyorlardı. Yaşamla olduğu kadar "ölüm"le de iç içe yaşayan bu topluluğun, uzun yıllar büyük bir inançla ölülerin yaşanan yerin tabanına gömülmesi geleneği atalarının kemikleri üzerinde yaşamaları, burada yaşayan yaklaşık on bin kişinin topluluk bilinci içinde,

36. *M.Ö. 6200 yıllarına tarihlenen ve rekorlar kitabına alınan tarihteki ilk manzara resmi. Çatalhöyük evleri, arka planda bir yanardağ, olasılıkla Hasan Dağ betimlenmiştir.*

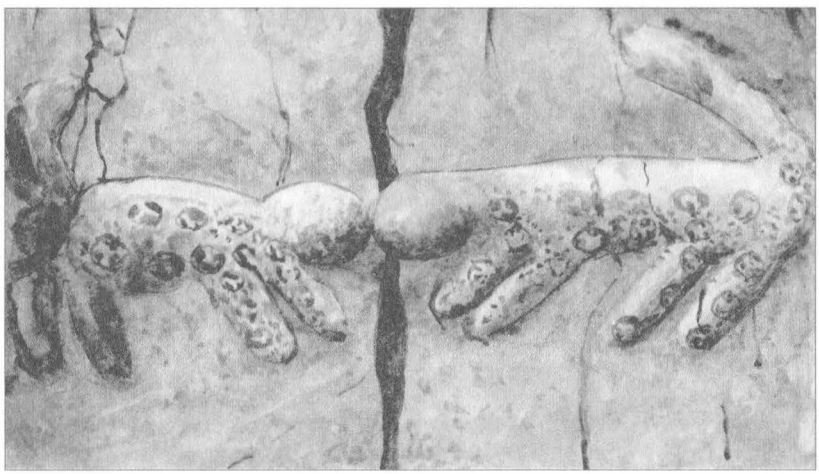
37. *Çatalhöyük'e yakın olan volkanik Hasan Dağı, büyük olasılıkla o çağda aktifti; görünümüyle ve sağladığı obsidyenle Çatalhöyük'ün yaşamında önemli bir yere sahipti.*

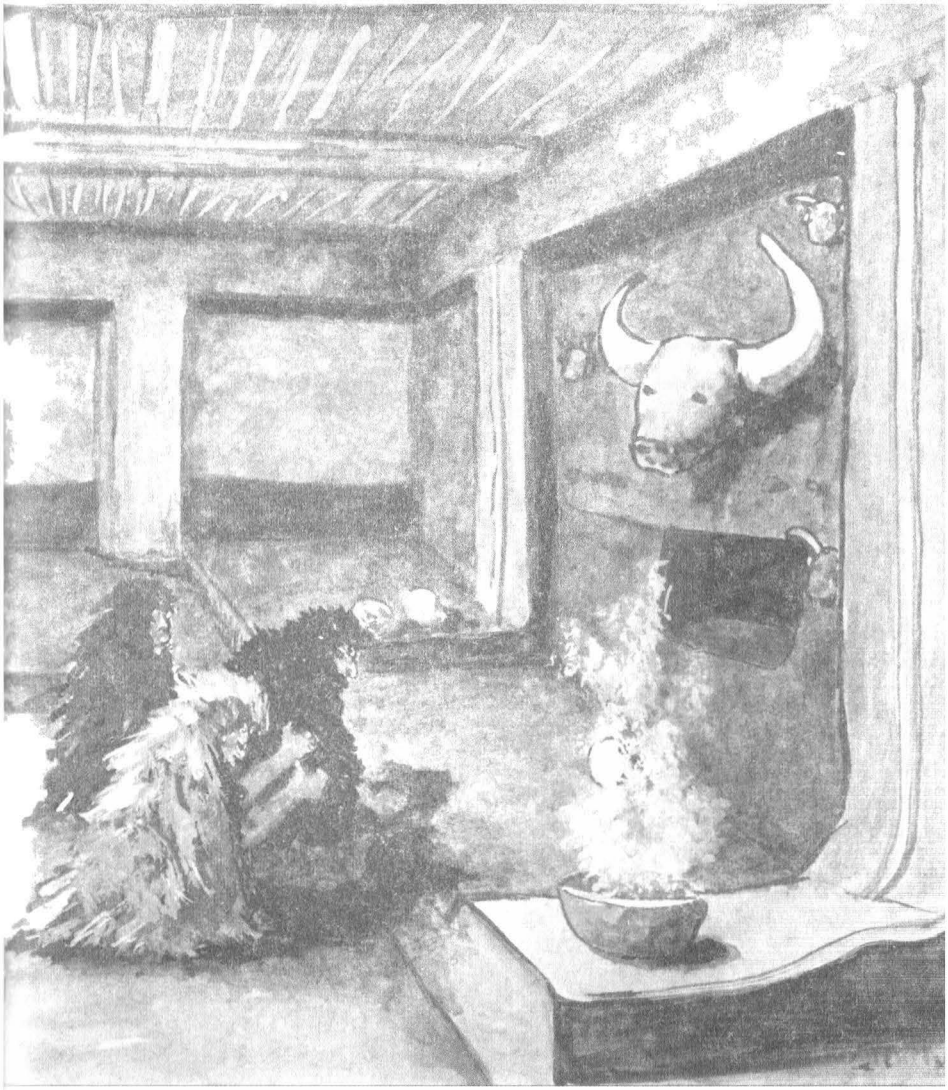
sanat ve ritueli günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline getirerek birlikte yaşamaları ilginçtir.

Çatalhöyük'te, evler, avlular etrafında kümelenmiş olarak, birbirine bitişik ve değişik yükseklikte inşa edilmiştir. Evlerin duvarları kerpiçten yapılarak, üzerleri çok ince katmanlar halinde sıvanıyordu. Bazı duvarlar 150 kez sıvanmış ve ara katmanlarda duvar resimlerine sıkça rastlanıyor. Her ev kendi başına bir birim, bir ünitedir. Evler arasında ayrıca sokak ya da geçitler yoktur. Düz damlı evlerin arasında yer yer avlular varsa da, evlerin duvarları birbirine bitişik olduğundan, ulaşım çatıdan yapılıyor ve evlere çatılarından girip, çıkılıyordu.

Yeni başlayan kazılarla Çatalhöyük evlerinde, kapıların varlığı ortaya çıktı. Bu kapılar kapatılmış ve üzerleri sıvanmıştı. Bir varsayıma göre: Çatalhöyük'e ilk yerleşenler, başlangıçta, evlerini ayrı ayrı inşa ettiler. Evlerine kapılardan giriyorlardı. Her ölen kişinin kendi evinde gömülmesi geleneği nedeniyle bu evler ata mezarı haline geldi. Zaman içinde insanlar atalarının mezarlarına yer açıp kendilerine bitişikte yeni odalar yapmak zorunda kaldılar. Böylece kentte sokaklar daraldı ve giderek kentte dolaşacak sokak kalmadı. Sokaklar olmayınca yerle bitişik kapılara gerek

38. *Çatalhöyük VI. tabakada M.Ö. 6. binyıla ait bir tapınak duvarına yapılmış iki leopar kabartması.*

kalmadı. Evlere çatıdan girilip çıkılmaya başlandı. Nüfusun çoğalması ve buna bağlı olarak zemine gömülen ölülerin artmasıyla kentte hareket zorlaşmış ve tıkanma noktasına gelmiş ve belki de şehir bu nedenle terk edilmişti.

Yeni kazılarıyla tekrar uykudan uyandırılan Çatalhöyük, bize, çağının yaşam öyküsünü tam ve en güzel biçimde anlatacaktır.

39. *Çatalhöyük VII. tabakada bir tapınak. Duvarlarında akbaba resimleri ve boğa başları olan bu tapınakta bir dinî törene ait bir deneme.*

Hacılar

Tarih öğretmeni İ. Ş. Balaban, Hacılar ve yöresinden çektiği resimleri, o bölgede araştırmalar yapan James Mellaart'a gösterir. Ve böylece Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden biri, Burdur ilinin 25 km. güneybatısında ve Burdur Gölü'nün doğusunda yer alan Hacılar, gün ışığına kavuşmanın şansına erişir. 5 m. yüksekliğinde olmakla beraber çevresinden pek fazla yüksek gözükmeyen Hacılar Höyüğü'nde, 1957-1960 yılları arasında, J. Mellaart arkeolojik kazı yaparak, Anadolu tarihinde "ilkler" arasında yer alan bir yerleşimi ve onun muhteşem eserlerini bilimin ve insanların gözü önüne serer.

Hacılar'da kazılar sonucu yerleşimin, çanak çömleksiz Yeni Taş Çağı (Akeramik Neolitik), Çanak çömlekli Yeni Taş Çağı (Son Neolitik) ve Bakır-taş Çağı (İlk Kalkolitik) gibi üç kültür evresini yaşadığı ve bu kültür evrelerinde toplam 16 kez yeniden yapılanmaya sahne olduğu kazılarla ortaya çıkmıştır.

M.Ö. 7000 yıllarında avcı toplayıcı, ama yerleşik düzene geçen bu insanların evleri dikdörtgen biçimli, tek odadan oluşmuş ve taş temel üzerine oldukça zayıf duvarları alçıyla sıvanmıştı. Alçıdan tahıl kutuları, fırın ve ocaklar avlu içinde toplanmıştır. Ev tabanları altında, ata kültünü simgeleyen kafatasları gömülüydü. Köpeğin dışında başka bir hayvanın evcilleştirildiğine dair bir kanıt yoktur. Arpa, buğ-

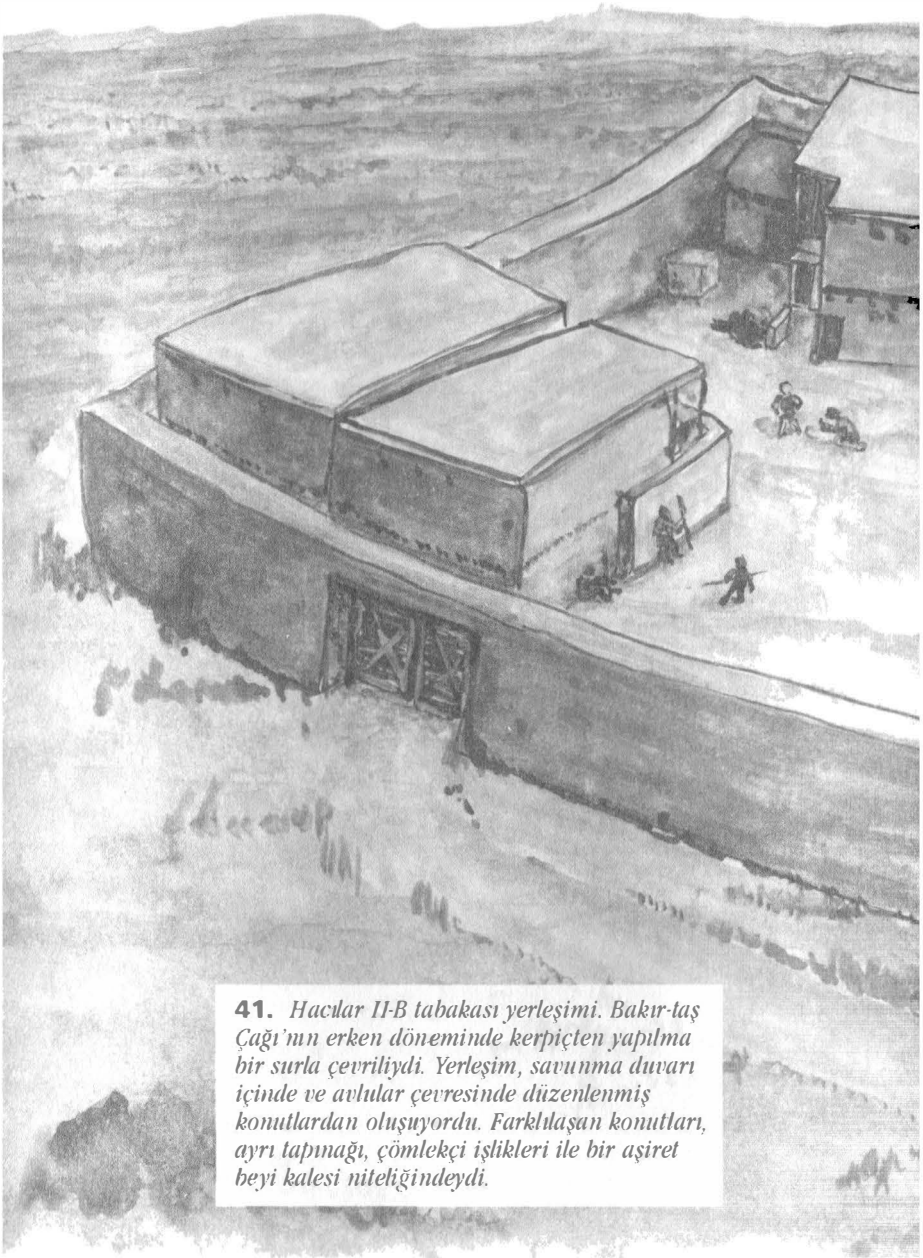
day, mercimek tarımının yapıldığı bu yerleşim, 7 defa yerleşilip yaşanıldıktan sonra bilinmeyen bir nedenle terk edilmiş ve Hacılar'ın uzun, ama sessizlik dolu yalnızlık dönemi başlamıştır.

Bin yıl aradan sonra, öncekilerin akrabaları mı, yoksa başka bir grup mu olduğu bilinmeyen bir topluluk, buraya yeniden yerleşerek, Hacılar'ı uzun süren uykusundan uyandırmıştır. Yeniden tarih sahnesine çıkan Hacılar, kendinden sonraki uygarlıklara örnek olacak eserlerin yaratıldığı bir merkez olacaktır.

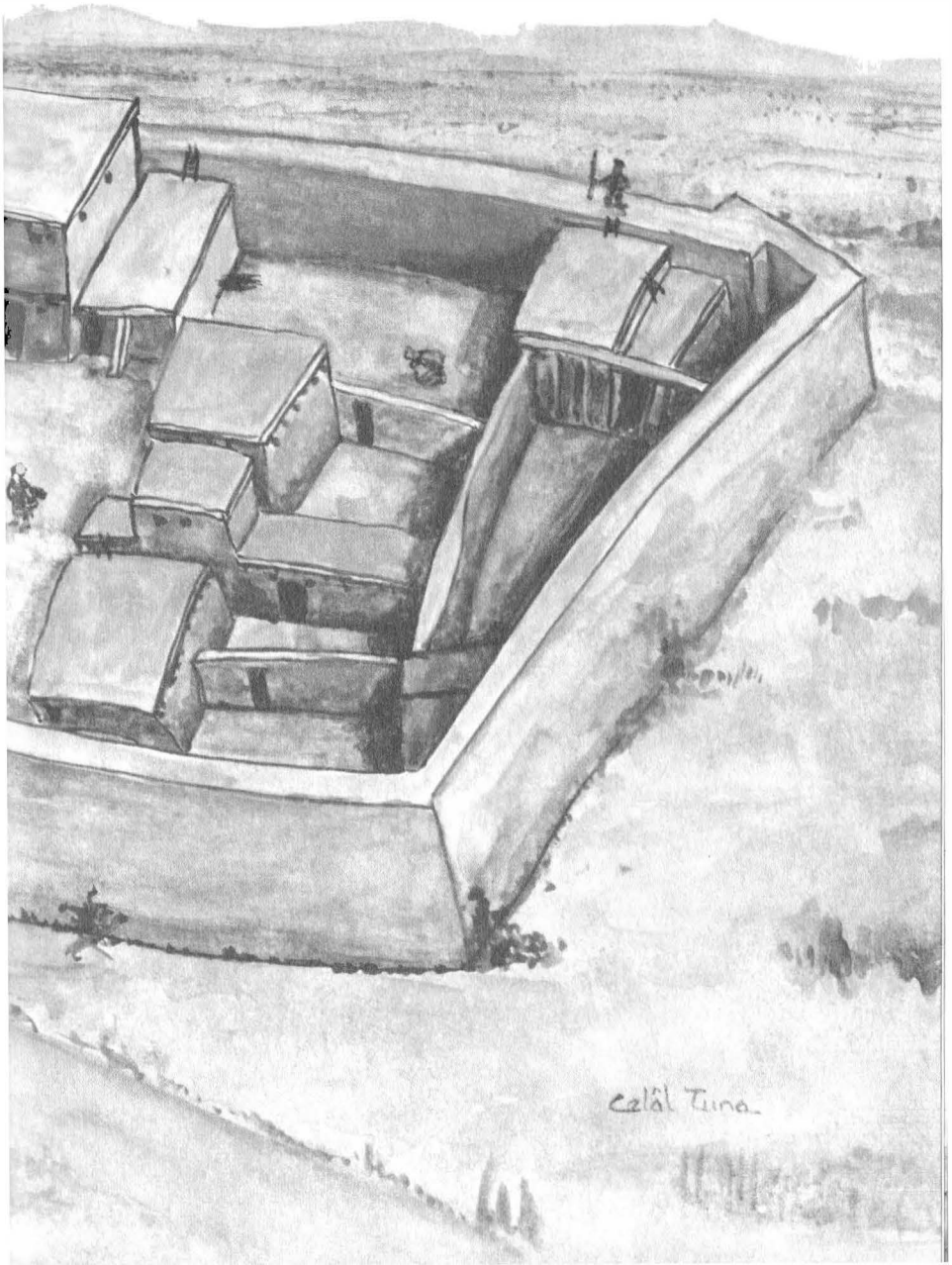
Hacılar, bu ikinci kültür evresi süresi içinde, dört defa yıkılarak yeniden imar edilmiştir. Tarım ürünlerinden buğday, arpa, mercimek, bezelye, bakla, mısır ve çilek üretiminin yanında köpek, koyun, keçi ve sığırın evcilleştirildiği bu dönemi önemlidir. Evleri, önceki dönemdeki gibi, gene taş temel üzerine kerpiç kullanılarak inşa edilmiştir. Özel kült odaları bulunmamakla birlikte, konutların çoğunda her eve ilişkin kültü belirleyen küçük hey-

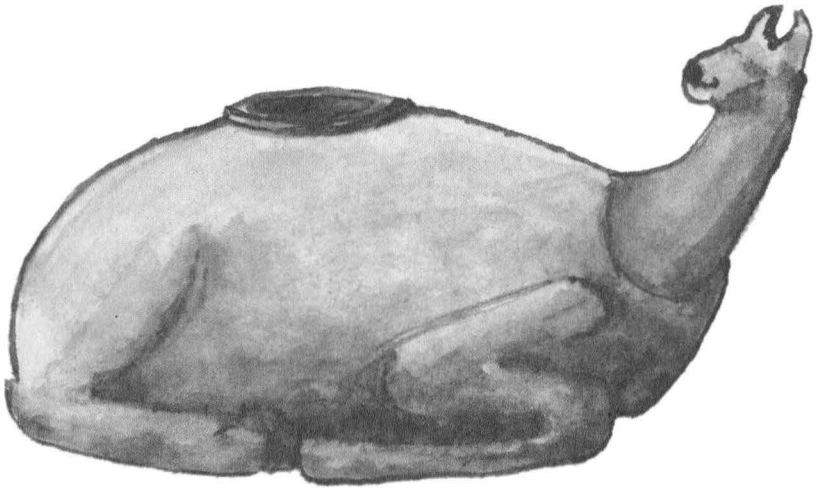

40. *Hacılar'da VI. tabakadan pişmiş topraktan Ana Tanrıça heykelcikleri.*

41. *Hacılar II-B tabakası yerleşimi. Bakır-taş Çağı'nın erken döneminde kerpiçten yapılma bir surla çevriliydi. Yerleşim, savunma duvarı içinde ve avlular çevresinde düzenlenmiş konutlardan oluşuyordu. Farklılaşan konutları, ayrı tapınağı, çömlekçi işlikleri ile bir aşiret beyi kalesi niteliğindeydi.*

Celâl Tuna

42. *Hacılar'dan (VI. tabaka) geyik biçimli bir tören kabı.*

kelcikler bulunmuştur. Çömlekçilik en yoğun üretim alanlarından biridir ve en güzel ürünler üretilmiştir. Çömlekçilik giderek salt bir yaşam aracı olmanın ötesinde, estetik niteliği çok yüksek, gerçek bir sanat olmuştur. Üzerleri soyut geometrik ve bitki, hayvan, insan gibi figürlerle de süslenmiş, hayvan ve insan biçimlerinde başkalaştırılan kaplar da yapılmıştır. Bu evrenin sonuncu tabakası (Altıncı tabaka) bir yangınla sona eren Hacılar (M.Ö.5600), artık yeni bir kültür evresine hazırlanmaktadır.

Bakır-taş Çağı (Kalkolitik Çağ) denilen bu yeni kültür evresinde, beş kez yakılıp yıkılmış ve her defasında yeniden kurulmuş olan Hacılar, olgun devrini yaşamıştır. Yerleşme kalın bir kerpiç duvarla çevrilerek korunmaktadır. Savunma duvarıyla korunan yerleşimin içinde, konutlar, tahıl ambarı, çömlekçi işlikleri ve küçük avlular, büyük avluların çevresinde gruplanmıştır. Mimaride taş temel üzerine kerpiç uygulaması devam etmektedir. Büyük konutların arasında küçük evler de yapılmış, tümü, kalın bir alçı tabakasıyla sıvanmıştır.

Yerleşimin en parlak devri, ikinci yapı katıdır. Bu katın ilk dönemi (II-A) yangın geçirdiği halde, tekrar inşa edilerek, eski görkemleriyle boyalı çanak çömlek yapımının doruğuna ulaştılar. Heykel ve çanak çömleklerinin niteliği olağanüstüdür. Fantastik bezemeli oval kap ve kâseler çok yaygındır.

Hacılar II yerleşmesi M.Ö. 5250 dolaylarında bir yangınla ortadan kalkınca, değişik bir mimari, çanak çömlek ve heykel geleneği olan yeni bir halk buraya gelmiş, önceki dönemlerin özellikleri çok az devam etmekle beraber mimaride, çanak çömlek biçim ve bezemelerinde, heykellerde büyük bir değişim izlenir.

Yaşamı süresince, kendinden sonraki Anadolu ve Anadolu'ya dışardan gelecek olan uygarlıklara örnek olacak nitelikte sanat eserleri üreten Hacılar, M.Ö. 5000 dolaylarında terk edilmiş ve arkeolojik kazısı yapılana değin tekrar uykuya dalmıştır.

43. *Hacılar I. ve II. tabakalarından boyalı kaplar.*

Kuruçay

Burdur il merkezinden batıya, Yeşilova ve Tefenni yönüne giden karayolunun 15. km.'sinde ve yolun güneyinde şimdiki Kuruçay köyü bulunmaktadır. Daha önce yoldan 1.5 km. iç kısımda olan bu köy, deprem nedeniyle karayolunun yakınına taşınmıştır. Köy, adını, içinden geçen ve yılın büyük bir kesiminde kuru kalan, sadece sağnak yağışlarda sel sularının aktığı bir dereden dolayı almıştır. Bu köyün adıyla anılan Kuruçay Höyüğü, köyün 1 km. batısında, karayolundan 600 m. uzaklıkta, güneyden Burdur göl alanına basamaklar halinde inen tepelerden birinin üzerindedir.

Kuruçay Höyüğü, denizden 960 m. Burdur Gölü yüzeyinden 110 m. yüksekliktedir. İki yanında sel suları tarafından açılmış iki kuru dere yatağı, Bağderesi ve Karpuzluderesi bulunur. 90 m. çapında yuvarlak tabanlı ve 8 m. yüksekliğindedir. Yüksekliği fazla olmadığından yoldan bakıldığında etrafındaki diğer küçük yükseltilerden zorlukla ayırt edilebilmektedir.

1964 yılında Miss Judith Birmingham, 1972, 1974, 1975 yıllarında da Mehmet Özsait höyüğü gezmiş, yüzeyinden malzeme toplamış, bu arada, Burdur Müzesi yetkilileri de höyükle yakından ilgilenmişlerdir. 1978 yılında Refik Duru burada arkeolojik kazıya başlamış, kazı 11 mevsim sürmüş ve 1988 yılında sona ermiştir.

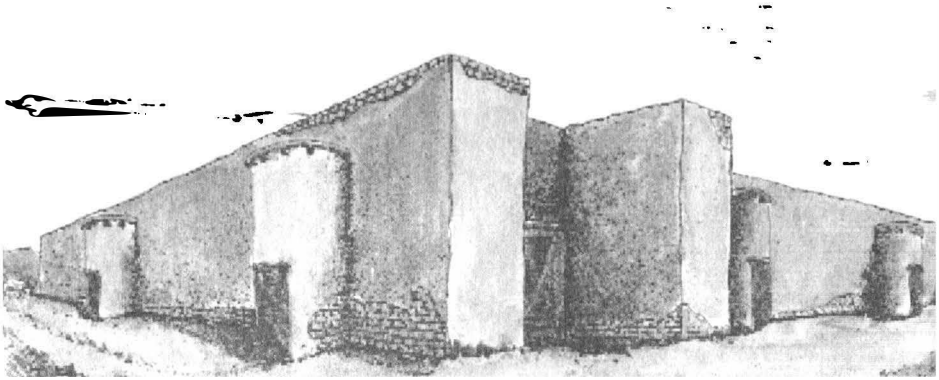
Yeni Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'nın erken dönemi içlerine kadar, 13 kez çeşitli nedenlerle yıkılıp yeniden inşa edilen Kuruçay, on üç yapı katına sahiptir. En üstteki kat 1 numara ile işaretlenmiştir. Yukarıdan aşağı doğru birbirini takip eden rakamlarla numaralanan höyüğün en altında 13. katı, yani, M.Ö. 7100 yıllarında kurulan ilk yerleşimi bulunur.

İlk katlar basit planlı ve taş temelli birkaç yapıdan oluşur. M.Ö. 6000'lerde, Kuruçay Höyüğü'nün 11. katında gelişmiş bir mimari geleneğini yansıtan kuvvetli bir kale yapılmıştır. Ovaya egemen durumda, çok ileri bir savunma anlayışıyla inşa edilen kale, savunma mimarlığının en önemli ve ileri uygulamalarından biridir. Yuvarlak biçimde inşa edilen kulelerin sur dışına çıkıntı yaparak düzenli aralarla inşası, kent kapısının içeri doğru çekilip sağına ve soluna yapılan duvar uzantılarıyla korunmaya çalışılması, o dönem için olağanüstü bir uygulamadır.

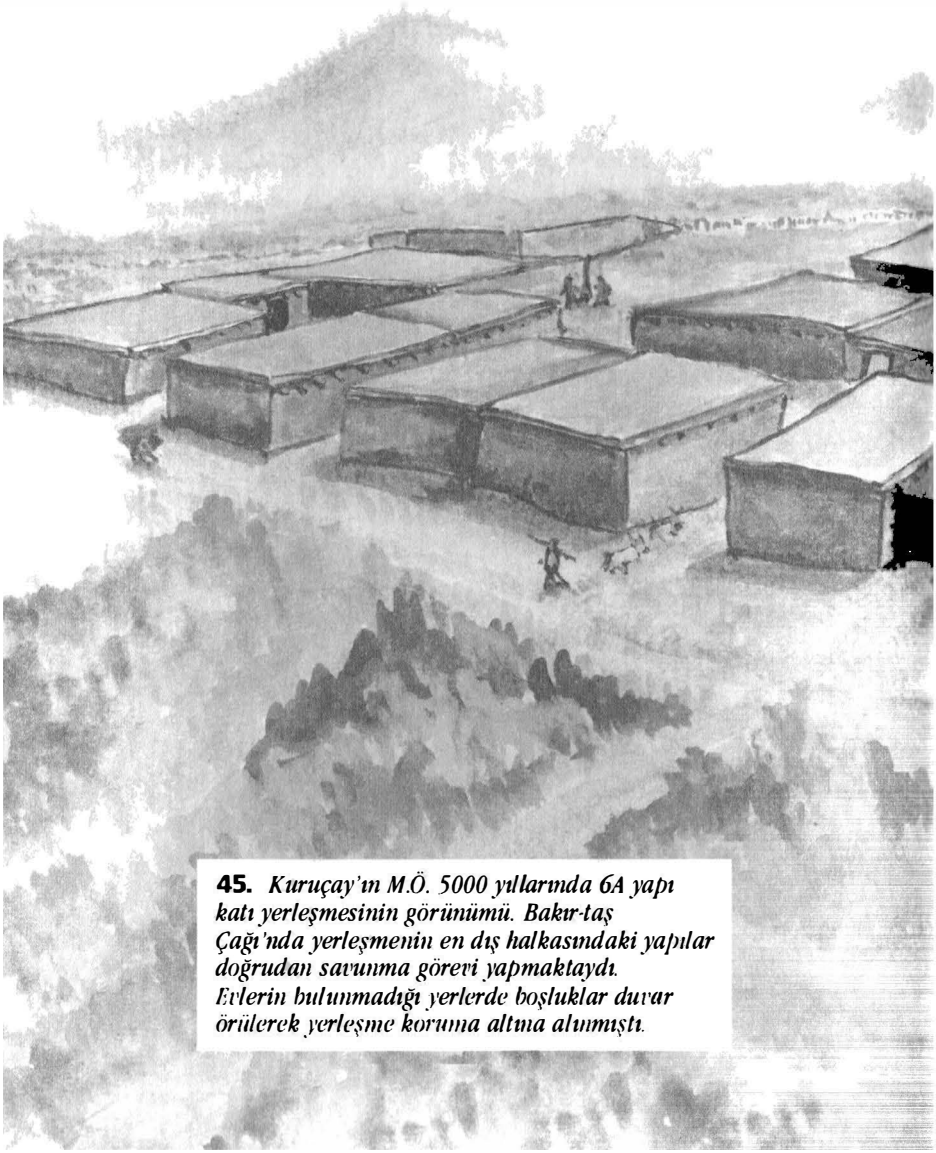
Toplumun zenginleşmesi ve belki de tehlikelerin artmasıyla, yerleşmenin savunulması gereği, bu yola gidilmiştir.

10, 9, 8, 7. yapı katları Bakır-taş Çağı'nın erken dönemidir. 7. katta (M.Ö. 5000) değişmeler ortaya çıkar ve bir kültür değişikliği olduğu görülür. Evlerin konumlandırılmasında farklılık görülmeye başlanır. Daha önce bağımsız olan evler, sırt sırta dayanarak bloklar oluşturmuşlardır, mimarideki değişim çanak çömlekte de fark edilir.

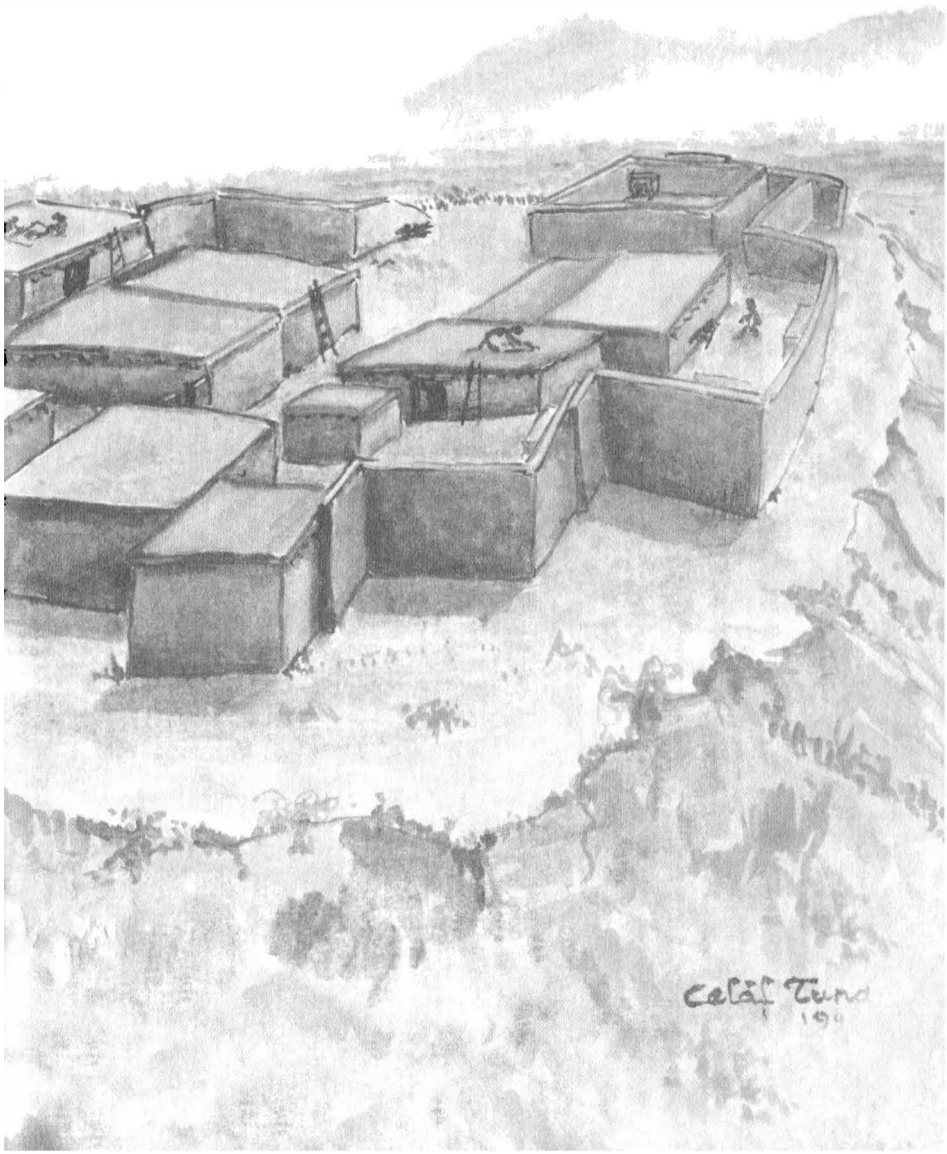
7. kattan sonra Kuruçay bir süre boş kalmış, üzerine

44. *Kuruçay'ın 11. katında, Yeni Taş Çağı'nda yapılan ve gelişmiş bir mimari geleneği yansıtan bu kuvvetli kale, ovaya egemen bir konumda, içinde yaşayanları dış tehlikelerden uzun süre korumuş olmalıdır.*

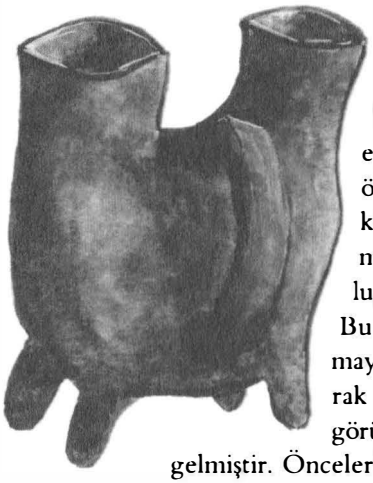

45. *Kuruçay'ın M.Ö. 5000 yıllarında 6A yapı katı yerleşmesinin görünümü. Bakır-taş Çağı'nda yerleşmenin en dış halkasındaki yapılar doğrudan savunma görevi yapmaktaydı. Evlerin bulunmadığı yerlerde boşluklar duvar örülerek yerleşme koruma altına alınmıştı.*

46. *Fantastik bezemeli bir çanak.*

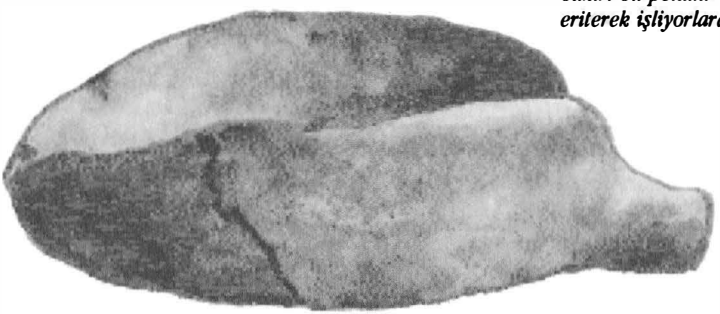

47. *Bakır-taş Çağı'na ait, dini törenlerde kullanılan, iki ağızlı ayrışık bir kap.*

kurulan 6. kata (M.Ö. 4500) gelip yerleşenler farklı insanlardır. 6. yapı katının uzun bir yaşam süresi içinde ara evreleri vardır. 6A yapı katında özel önemi olan 5-6 evin çevresine, onları koruyacak biçimde diğer evler inşa edilmiş ve bunlar arasında kalan her bir boşluğa duvar örülerek, tahkimat yapılmıştır. Bu katta bir süre sonra ilginç bir uygulamayla karşılaşılır, yollar duvarlarla kapatılarak geçişler azaltılmış, yerleşmenin genel görünümü değişmiş, şehir dolaşılamaz hale gelmiştir. Önceleri rahat ulaşım imkânı olan sokaklar duvarlarla kesilmiş ve sokak olmaktan çıkmıştır. Bu hal bir tehlikenin, saldırının varlığından, dolayısıyla savunma endişesinden olabilir.

5. ve 4. katlardan sonra, Bakır-taş Çağı'nın son döneminde, 3. yapı katında biraz değişme görülür, bu katın bağımsız planlanan bir tapınağı önemlidir. Bundan sonra, Tunç Çağı'nın ilk evresi içinde bir süre daha yaşayan Kuruçay, giderek önemini kaybeder.

Kuruçay'ın, genelde geometrik bezemelerle süslü boya bezekli kapları, özellikle Bakır-taş Çağı çanak çömleği,

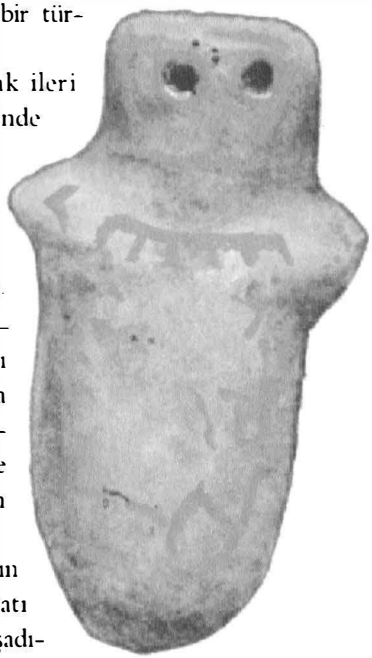

48. *Maden eritme potası. Kuruçaylılar bakırı bu potada eriterek işliyorlardı.*

Anadolu'nun hiçbir yerinde bilinmeyen bir türdür ve kendine özgü niteliği vardır.

Kuruçay'da zaman zaman göreli olarak ileri düzeyde toplumlar yaşamıştır. Her devresinde yapılar taş temel üzerine kerpiç kullanılarak inşa edilmiştir. Bazı yerleşim katları çok kuvvetli duvarlarla korunmayı gerektirecek zenginliklere sahip olmuştur. Böyle bir birikim, zenginleşme, üretimsiz olabilir miydi? Üretime dayanmayan zenginlikler ticaret ve çok geçerli bazı ham madddelerin tekeline sahip olmakla olabilir. Tarım yapılacak topraklardan biraz uzak olan Kuruçay'da üretim yerine kara avcılığı, hayvancılık ve belki ticaretin ağırlığı olduğu ekonomik düzen hakimdi.

Kuruçay Höyüğü küçük olmasına karşın içinde bulunduğu bölgenin hatta bütün Batı Anadolu'nun özgün bir kültürü olarak yaşadığı çağlarda, çağlara geçişleri gösteren bir yerleşme olarak -aralarında zaman aralıkları olsa bile- çok önemli bir merkez konumundadır.

49. *Bakır-taş Çağı'na ait bir figürin, benzeri Anadolu'da yoktur.*

Ilıpınar

Ilıpınar Höyüğü, Marmara Bölgesi'nde, İznik Gölü'nün batısında ve göl kıyısından 2 km. uzaklıkta, Orhangazi ilçesinin 1.5 km. güneyindedir.

Ilıpınar, 2 hektarlık bir alana yayılmış, yaklaşık 250 m. çapında ve 5 m. yüksekliğindedir. Hemen yanında höyüğe adını veren bir kaynak vardır. Kaynak en az Yeni Taş Çağı'ndan beri yerini ve muhtemelen akışını değiştirmeden burada varlığını sürdürmektedir. 7000 yılı aşan bir süredir burada yerleşilip yaşanmış olmasının en önemli nedeni bu bol ve düzenli akışlı kaynak olsa gerektir. Şu an 2 km. kadar gölden uzak olan höyük, ilk kuruluş dönemlerinde dahi göl kıyısından 1 km. uzaklıktaydı.

Yeni Taş Çağı'nda Anadolu'nun kuzeybatı kesimi iyi bir şekilde iskân edilmeye başlanmıştı. Ilıpınar, bu dönemin sonlarında (M.Ö. 4900) kurulmuş ve Avrupa, tarih öncesi kültürleriyle Anadolu arasındaki konumuyla dikkati çeken bir yerleşmedir.

Ilıpınar'da ilk yerleşim Yeni Taş Çağı'nın sonlarında başlar, Bakır-taş Çağı'nın başlarında 50 hanelik bir köy durumundadır. Tunç Çağı'nda önemini yitirir. Roma döneminde silo ve çöplük olarak, Bizans döneminde mezarlık olarak (M.S. 7. ve 8. yüzyıllar) kullanılır.

Ahşap çamur karışımı ve çit örgü mimarisiyle dikkati çeken Ilıpınar evleri, kulübeleri sağlam direk sıraları ile

50. *Ilıpınar'dan bir kemikten yapılma kaşık.*

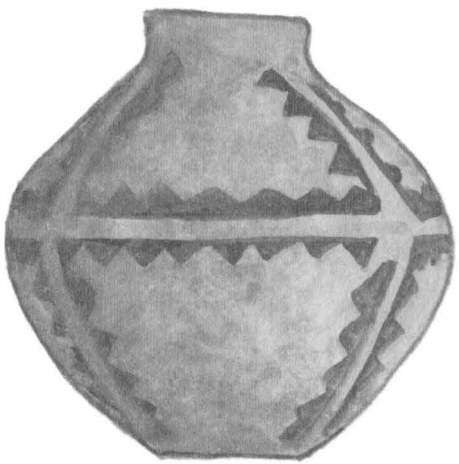
51. *Bir kemik alet.*

oluşturulmuştur. Evler tek odadan ibaret olup, genellikle 3x5 m. boyutlarındadır.

Öküz, keçi, koyun, domuz yetiştiren Ilıpınarlılar'ın yaşamında avcılık daha az yer tutar.

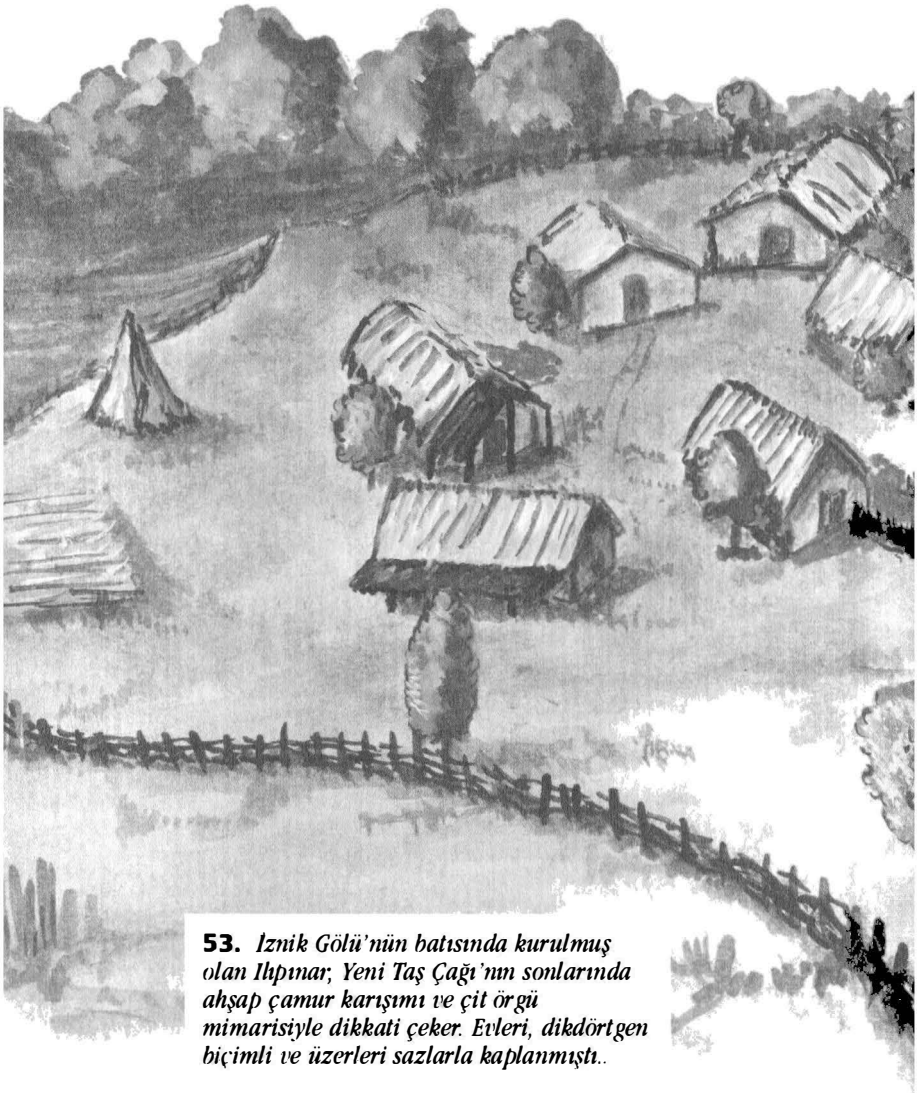
Toprak kapları düşük ısıda pişirilmiş, çizi bezemelidir. Anadolu'da benzeri bulunmayan ve yayılımı kısıtlı olarak bu yöreye ait çanak çömleği ilginçtir.

Jacop Roodenbeg'in arkeolojik kazısını yaptığı Ilıpınar kültürel yönden güney ve doğudan çok, kuzeydeki Balkan kültürleriyle ilişkiler geliştiren yerleşmelerden biridir.

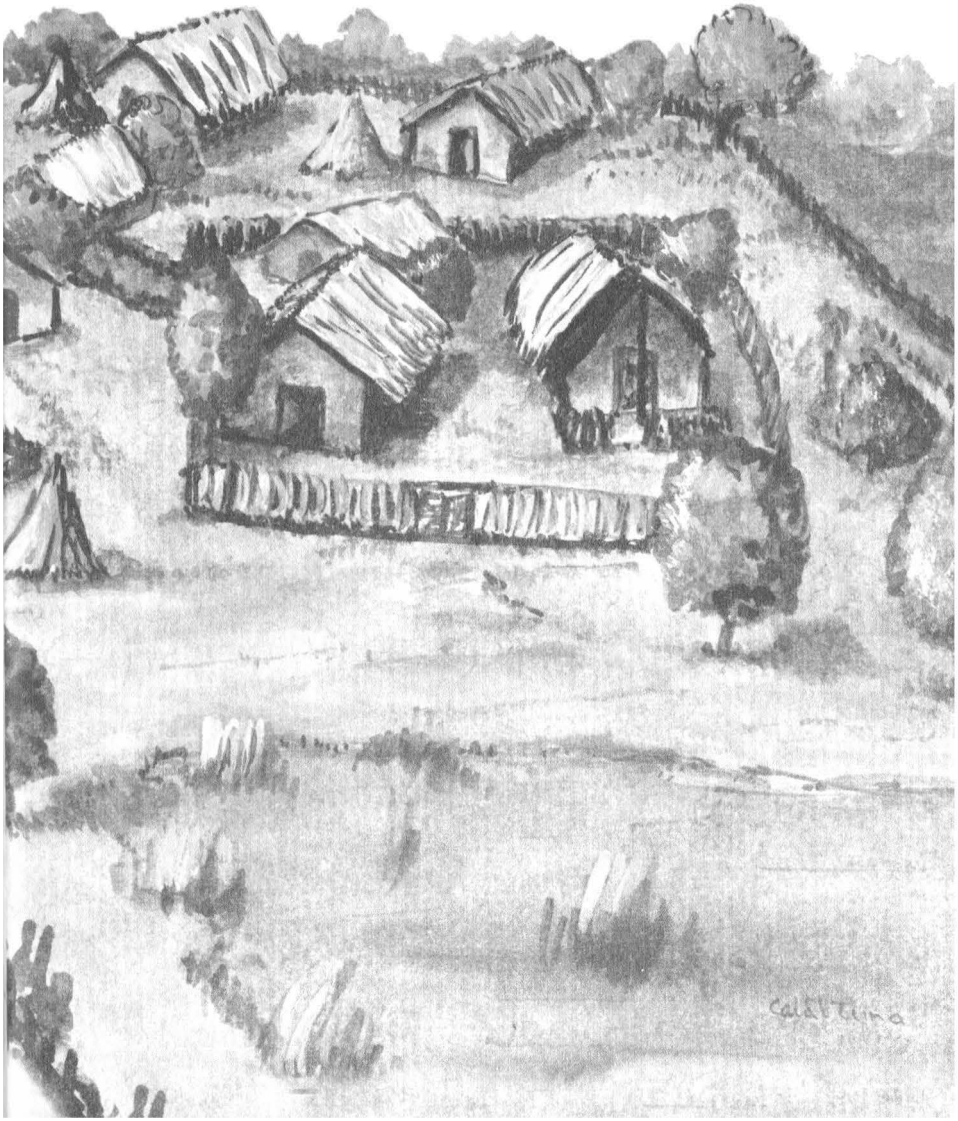

52. *Ilıpınar'a özgü bezemeli iki toprak kap.*

53. *İznik Gölü'nün batısında kurulmuş olan Ilıpınar, Yeni Taş Çağı'nın sonlarında ahşap çamur karışımı ve çit örgü mimarisiyle dikkati çeker. Evleri, dikdörtgen biçimli ve üzerleri sazlarla kaplanmıştı..*

İKİNCİ BÖLÜM

MADEN ÇAĞLARI

Bakır-taş Çağı

Örgütlü Köyler, Kasabalar ve Kentler

Konya Ovası ve Göller yöresi Yeni Taş Çağı yerleşimlerine son veren büyük yangından sonra, genel olarak Bakır-taş Çağı'na (=Kalkolitik, Khalkos = bakır, Lithos = taş sözcüklerinden türetilmiştir) girildiği kabul edilir. M.Ö. VI. bin yılın ilk yarısı ile VI. bin yılın sonları arasına tarihlenen bu çağın en önde gelen özelliği önceki dönemin taş aletlerinin yerini bakır aletlerin alması, döküm tekniğinin gelişmesi ve boya bezemeli çanak çömleklerin çoğalmasıdır. Bu dönem "erken" ve "geç" olmak üzere iki ana bölümde incelenir.

Tarımda gerçekleştirilen yeniliklerle elde edilen büyük artış, sosyal yapıyı etkiledi. Hem Batı Anadolu'da hem de Güneydoğu Anadolu'da tarım, kentleşmenin temellerini hazırlayan birikime ulaştı. Tarımın yanı sıra ikinci önemli etken de, çeşitli göçlerle gelen yeni kültürlerdir. Komşu ülkelerle yapılan ticaret, Anadolu'da yeni merkezlerin kurulmasına neden oluyordu. Bu çağda Anadolu'da ya da önemli bir parçasını kapsayan kesiminde homojen bir kültürden söz etmeye olanak yoktur. Yalnızca Doğu Anadolu'nun bir kısmı, Güneydoğu Anadolu ve Çukurova, Mezopotamya Suriye kültürlerinin (Halaf, Obeyt, Uruk) kapsamı içinde olduğu söylenebilir.

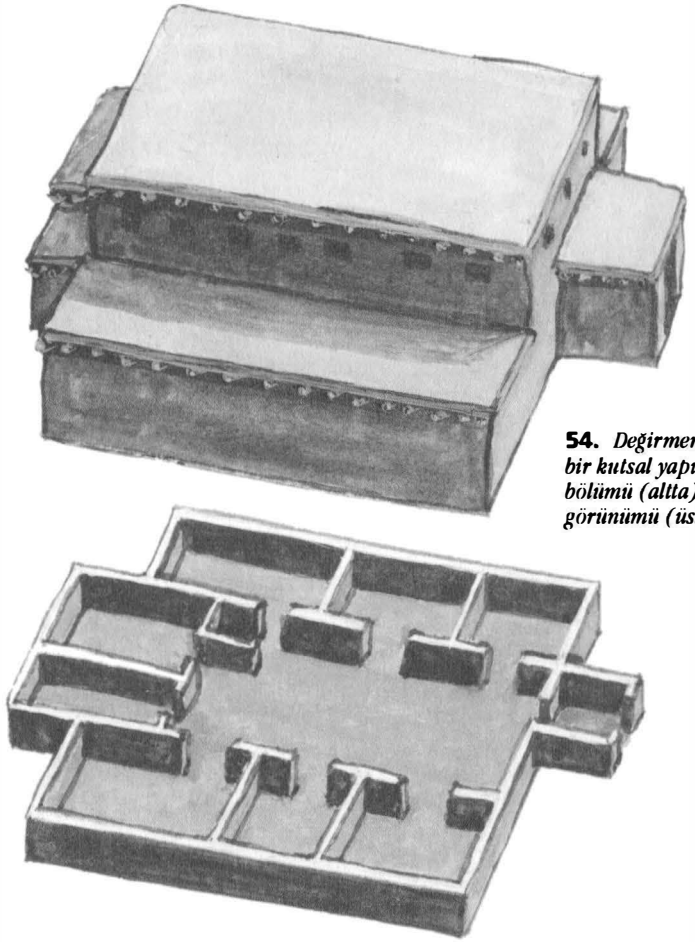
Bakır-taş Çağı'nın Anadolu'da incelenen merkezlerinden biri, Obeyd evresine ilişkin Fırat kıyısındaki **Değirmentepe**, Uruk evresine ait Siverek yakınlarındaki **Hassek Höyük** ve geç döneme ait Orta Karadeniz bölgesinde **İkiztepe**'dir.

Değirmentepe

Milattan önce 6000'lerden itibaren hem batı, hem de Güneydoğu Anadolu'da gelişen tarım ve buna bağlı olarak elde edilen artı ürün, kentleşmenin temellerini hazırlayan bir birikime ulaşmıştı. Tarımın yanı sıra ikinci önemli etken de, çeşitli göçlerle gelen yeni kültürlerdi. 5500 yıl önceleri Güneydoğu ve Doğu Anadolu ile Mezopotamya ve Suriye arasında giderek artan bir ticaret başlamış, bölgede artan ticaret ve bu komşu ülkelerle kurulan ticaret ağı, Anadolu'da yeni merkezlerin kurulmasına neden olmaya başlamıştı. Değirmentepe, bu ticaret ağı içinde önemli bir merkez ve güneyden Anadolu içlerine yayılan "Obeyt Kültürü" özelliklerini taşıyan bir yerleşmedir.

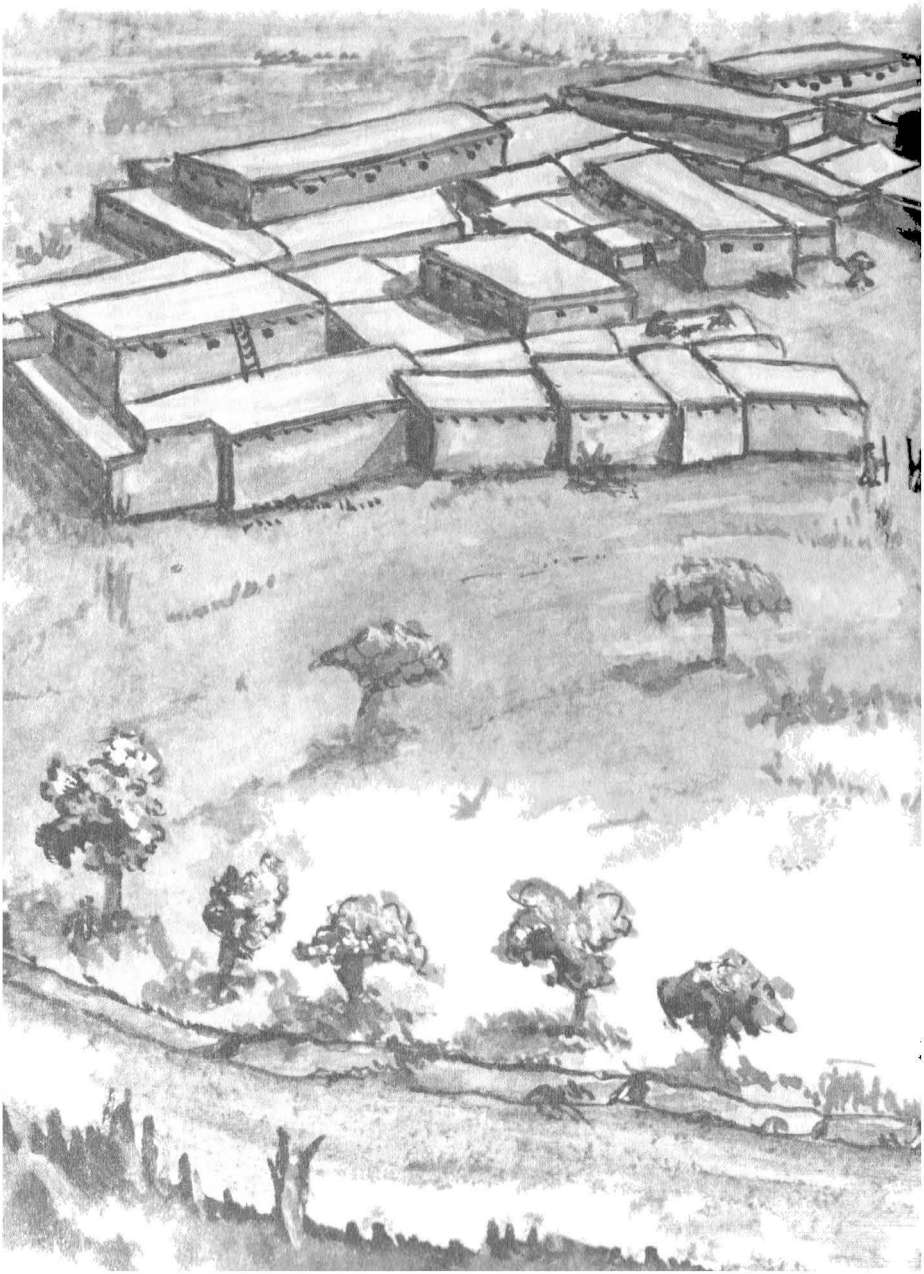
Arkeolojik kazısını Ufuk Esin'in yaptığı Değirmentepe, Malatya'nın 24 km. kuzeydoğusunda, İmamlı köyü ile Adagören köyü arasında ve Fırat Nehri'nin 50 m. kadar güneyindedir. Höyük, kuzeyden güneye doğru az meyille alçalarak düz bir alan görünümü verir. Başlangıçta Fırat'ın kenarında olan yerleşme, önü nehrin getirdiği alüvyon topraklarla dolduğundan, zamanla nehrin gerisinde kalmıştır. Höyüğün kuzey kısmı Fırat Nehri'nin taşkınlıklarından etkilenip aşınmış olduğundan, kuzeybatı ve kuzeydoğu yamaçları, diğer yönlerine kıyasla diktir. Bakır-taş Çağı'ndan itibaren Ortaçağ'a kadar yerleşim gören höyük, arkeolojik kazısı yapıldığı günden daha yüksek bir yer ol-

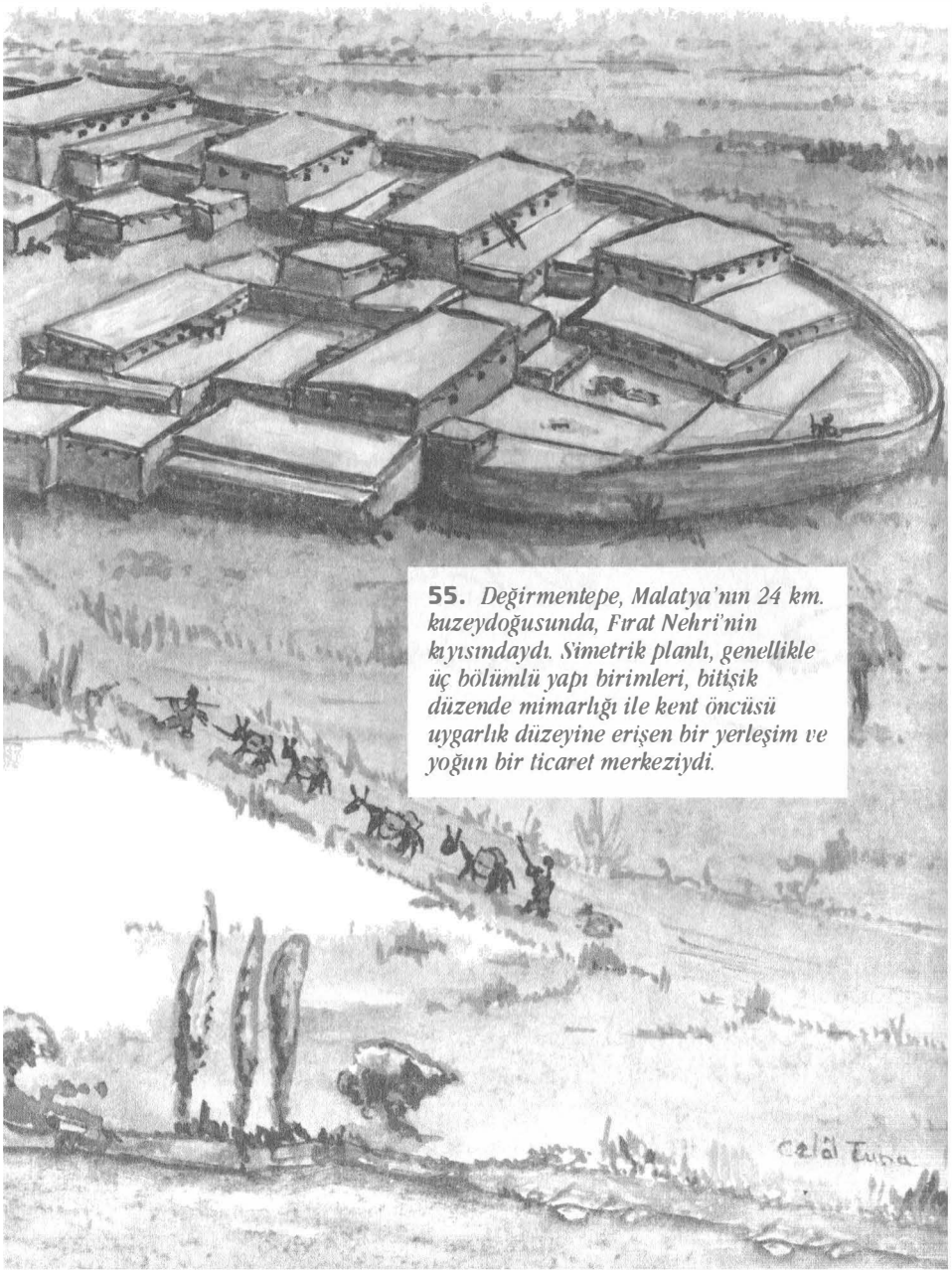

54. *Değirmentepe'de bir kutsal yapının iç bölümü (altta) ve dış görünümü (üstte).*

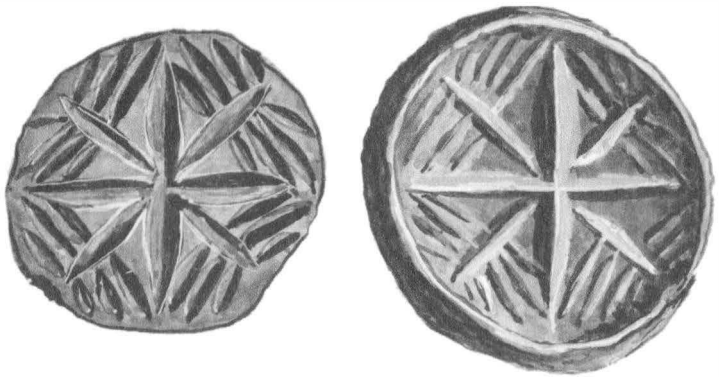
ması gerekirdi. Yıllar içinde, tarım yapmak amacıyla, devamlı sürüldüğünden üstteki kısmı tahrip ve yok olmuştur.

Değirmentepe, Bakır-taş Çağı'nda, ağaçlarla kaplı doğal bir çevre içinde kurulu, batı yamacında bir çevre duvarına sahip, önemli bir ticaret merkeziydi. Yerleşim içinde yapılar, kerpiç kullanılarak inşa edilmiş, yöreye özgü

55. *Değirmentepe, Malatya'nın 24 km. kuzeydoğusunda, Fırat Nehri'nin kıyısındaydı. Simetrik planlı, genellikle üç bölümlü yapı birimleri, bitişik düzende mimarlığı ile kent öncüsü uygarlık düzeyine erişen bir yerleşim ve yoğun bir ticaret merkeziydi.*

56. *Taştan yapılma bir mühür ve mührün basılmış olduğu kil parçası (bulla).*

düz çatı ile kapatılmıştı. Yapılar, genel olarak simetriğe yakın planlı, bitişik düzende, çoğulgan bir mimariye uygun olarak inşa edilmiştir. Bitişik düzen uygulamasından dolayı, köyün kenarında yer alan konutların dış duvarları aynı zamanda yerleşmenin çevresini saran bir sur duvarı oluşturuyordu. Her yapı biriminin orta kesiminde bir avlu ve bu avlunun çevresinde yer alan odalar vardı. Fırın, sunak, adak masalarının bulunduğu orta avlu, hem günlük işlerin yapıldığı yer, hem de bir konut tapınak işlevi kazanmıştı. Yanlardaki bölümler depo, işlik gibi kullanılan yerlerdi. Bu anlayışa göre inşa edilen çok büyük bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır; içinde ele geçen mühür ve mühür baskıları, duvarlarında boyalı resimlerin bulunuşu ve avlusu etrafında yer alan büyükçe depo odalarından dolayı, yapının bir bey konağı ya da bir tapınak olabileceği sanılmaktadır.

Değirmentepe kent öncüsü, uygarlık düzeyini, kutsal amaçlı yapılarıyla yansıtır. Tapınaklardaki duvar resimlerinde güneş, geyik, yılan, akrep, boğa, kartal tasvirleri büyük olasılıkla, bu çağda adlarına tapınaklar yapılan, kurban sunulan Tanrıları temsil etmekte, sembolik anlamlar taşımaktadır.

Ortadoğuda geniş bir dağılım gösteren baş deformasyonu adeti, Değirmentepe Bakır-taş Çağı toplumunca da benimsenerek uygulanmıştı. Kafatası kemiklerinin henüz çok

ince ve kemikleşme sürecinin bitmediği bir aşamada başa uygulanan, sistemli ve uzun süreli baskı sonucu, amaçlanan biçim bozukluğu elde edilir. Bir estetik duygusunun ifadesi olarak görülen bu kültürel davranışın sadece çocuklara yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

57. *Pişmiş topraktan bir kepçe.*

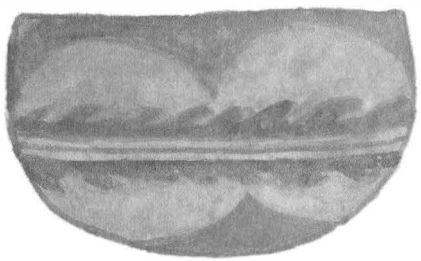
Yöre insanları ölülerini, genellikle pişmemiş topraktan yapılma petek adı verilen silindirik kaplara, çömleklere ve çukurlara, ayakları karna çekik vaziyette gömmüşlerdir. Burada ikili, üçlü küp mezarlar vardır. Değirmentepe'de bulunan çok sayıda taş damga mühür ve mühürlerin kil üstüne baskıları olan bullalar, yoğun bir ticaretin varlığını kanıtlamaktadır. Verimli topraklarında arpa, buğday tarımı yaptıkları; köpek, koyun, keçi, sığır, eşek gibi hayvanları ve ticaret kervanlarında ilk kez evcilleştirilmiş atları kullandıkları buluntulardan anlaşılmaktadır.

Yapı düzeni, mimarisi, çanak çömleği, ölü gömme gelenekleri, damga mühür ve bullalarıyla bu yöreye özgün bir yerleşim olan Değirmentepe, Bakır-taş Çağı'nda, Fırat Nehri'nin büyük bir taşkınıyla son buldu.

Pullukların söküp attığı tunç çağları yerleşmesinin ardından, Demir Çağı'nda, yuvarlak planlı olasılıkla ufak bir garnizona ait bir küçük kale yapıldığı, bu kalenin daha sonra Roma ve Orta Çağ'da, İslam devrinde de kullanıldığı bilinmekle beraber, bu devirlere ait tarihsel açıklamalara yol açacak buluntular ele geçmemiştir.

58. *Obeyt dönemine ait bir kap.*

Birçok kez insanların saldırısına, Fırat Nehri'nin taşkınlarına maruz kalan, bunlara karşı binlerce yıl direnen Değirmentepe, Karakaya Barajı sularının istilasına karşı duramamış ve belki bir daha güneşi görmemek üzere, suyun altında ebedi uykusuna dalmıştır.

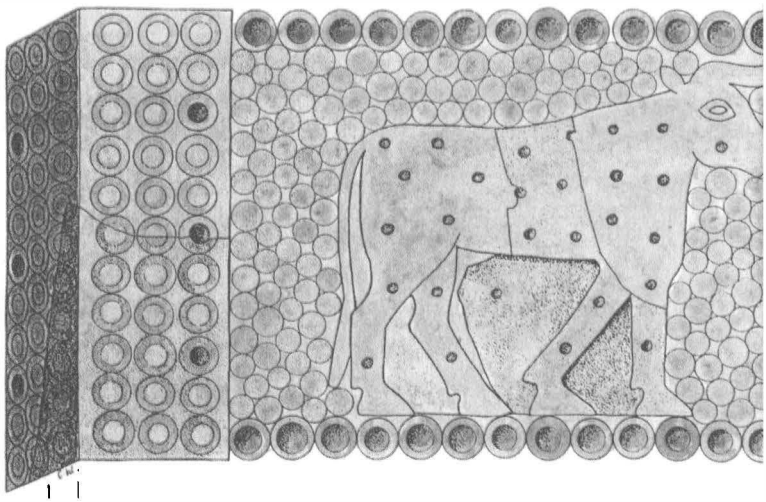

Hassek Höyük

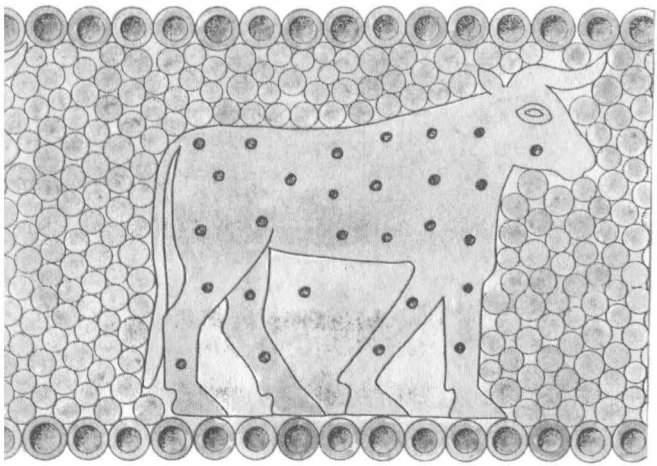
M.Ö. 3500 yıl önceleri, büyük kentler ve yönetim sistemlerinin ortaya çıkmaya başladığı dönemlerde, Fırat nehri havzası ve kervan yolları ile Güneydoğu ve Doğu Anadolu'ya erişen ticaret ağı buralardan İç ve Batı Anadolu'ya doğru yayılmaya başlamıştı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Mezopotamya'daki gibi büyük devletlerin uzantısı ticaret kolonileri kuruluyordu.

Hassek Höyük, bu devreye ait tipik bir erken Sümer

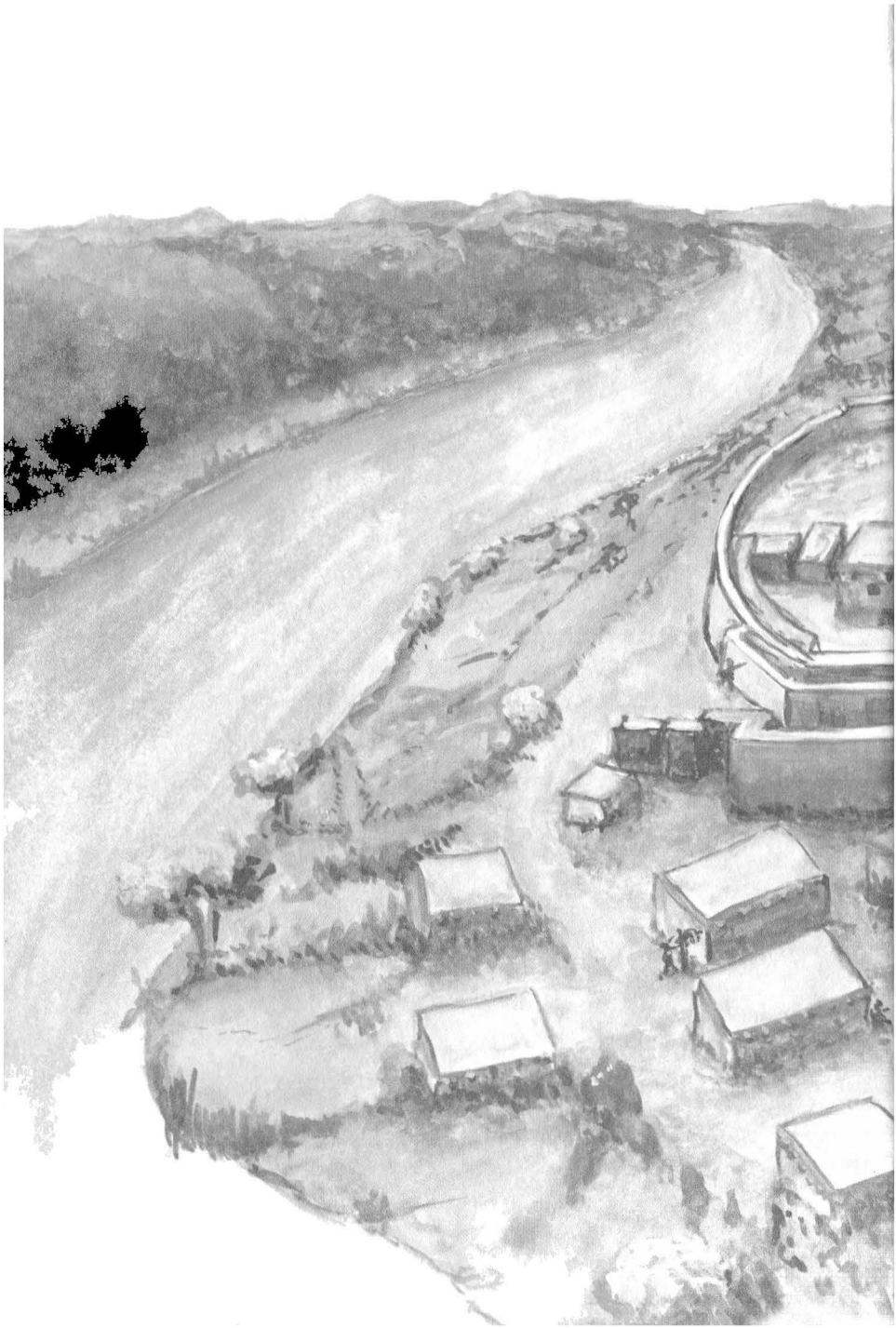

yerleşmesidir. Hassek Höyük, Urfa ilinin yakınlarında, Karababa bölgesinin en kuzeydeki höyüklerinden biriydi; Toros Dağları'nın güney eteğinden 20 km. uzaktaydı. Fırat'ın sol kıyı terasının belirgin olarak görülen bir tümseğinde yer alan höyüğün yüksekliği 10 m.'yi geçmez. Coğrafi ve iklim koşulları dikkate alındığında yeterli büyüklükte tarım alanları, susuz tarım yapmak için yeterince yağış, kesintisiz içme suyu, ayrıca Fırat kıyısındaki konumuyla ulaşım yolu olarak rahat kullanılabilme açısından ideal bir yerleşim yeriydi.

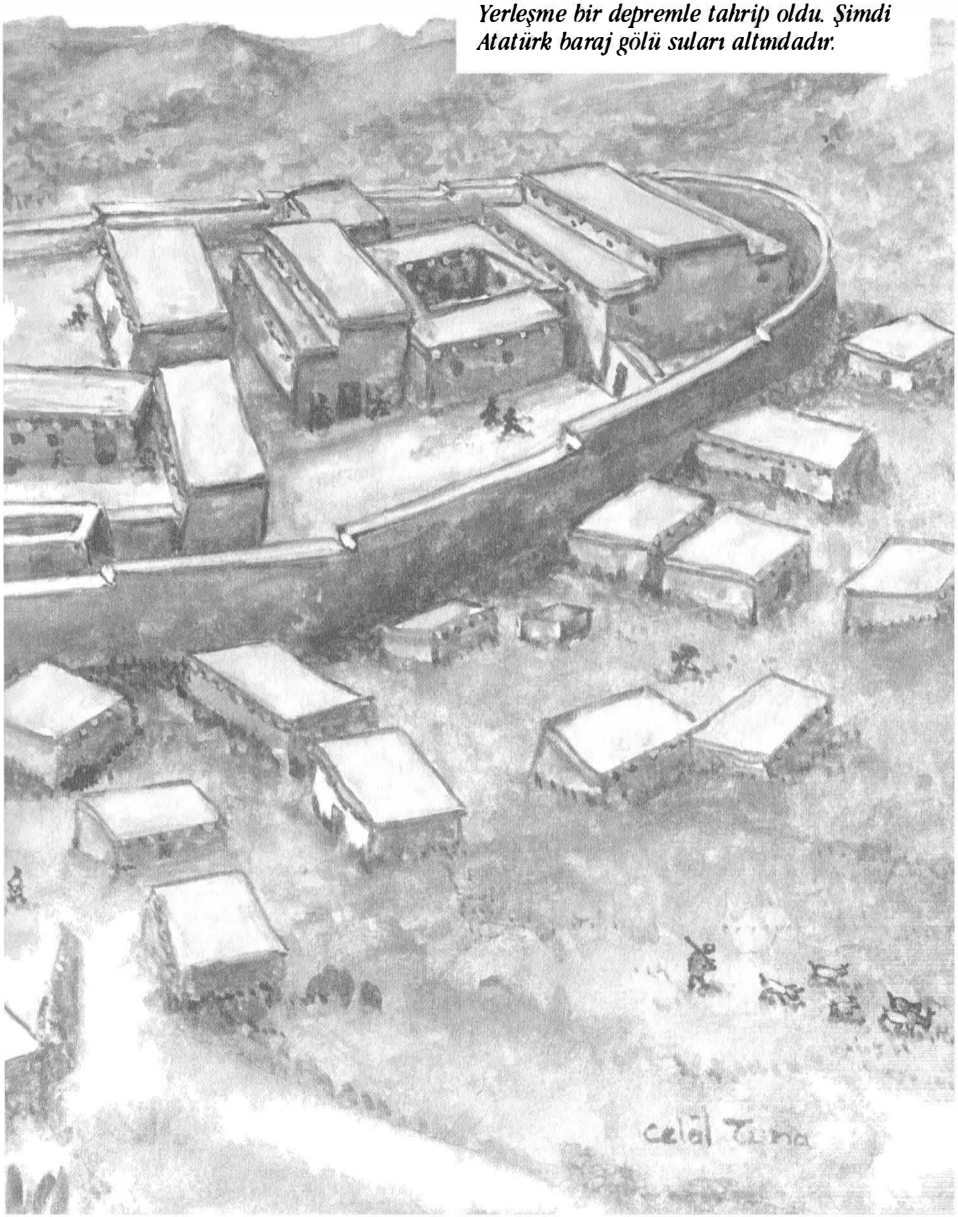
Hassek Höyük'te Bakır-taş Çağı'nın geç devresinden Tunç Çağı'nın başlarına kadar (M.Ö. 3100-2700) hayat sürdü. Yerleşmenin daha yüksek olan kesimi, temel genişliği 2 m. olan yüksek bir duvarla çevrilerek kale durumuna getirilmişti. Girişi ırmak tarafında olan ve oval biçim gösteren sur tahkimatı içinde, boş alanlar ve çakıl döşeli avlular etrafında çok sayıda zarif kerpiç evler ve tapınak vardır. Yerleşme, bir yangının hemen ardından gelen bir depremle tahrip oldu. Kolay yanabilen malzeme açık ocaklarda alev almıştı. İçi olasılıkla yağ dolu kaplar adeta bomba gibi pat-

59. *Çivi mozaik pano. Pişmiş topraktan hazırlanmış çivi benzeri büyük boy nesnelerin dizilmesiyle oluşturulmuştur. Duvarında yer aldığı yapı yıkıldığından haliyle bu pano da parçalanmıştır. Ele geçen çivi mozaik parçaları, bezemenin nasıl bir görünüm taşıdığı hakkında bir fikir verme amacıyla, şematik olarak, yukarıda görüldüğü biçimde yeniden kurma denemesi yapılmıştır.*

60. *Fırat Nehri kıyısındaki Hassek Höyük. Geç Uruk Dönemi yeniden kurma denemesi. Hassek Höyük'teki Uruk yerleşmesi olasılıkla 100 yıl sürmüştü. Yerleşme bir depremle tahrip oldu. Şimdi Atatürk baraj gölü suları altındadır.*

61. *Ayı biçiminde pişmiş toprak bir kap.*

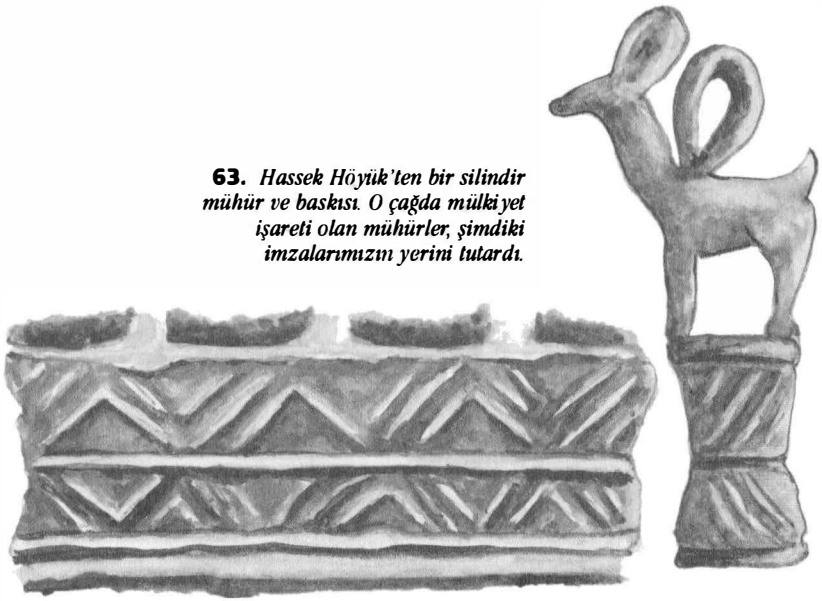
lamış ve cehennemi bir yangın başlamıştı. Yangın o kadar şiddetliydi ki oda duvarlarının yüzeyi isle kaplanmıştı. Bu büyük yangın ve belki de hemen ardından gelen depremle tüm yapılar yıkılmıştı. Tahrip olan bu yer terk edildi, bir daha kurulmadı. Surun dışında ince temelli yapılar vardır; daha az özenli bir plan ve yapı karakteri gösterirler, basit mimarili evlerdir.

Hassek Höyük'te yaşayanların günlük yaşamı ve ekonomik uğraşlarını yansıtan eserler arasında silindir mühürler önemlidir. Kolyeler, tunç ve seramik iğneler, tezgâh ağırlıkları gibi eserler diğer bulunanlar arasındadır. Yuvarlak çakmaktaşından özel bir teknikle koparılan geniş (4 cm. kadar) ve uzun (25 cm. kadar) bıçaklar (Kenani dilgi) önemli ihraç ürünleri arasındadır.

Fırat'ın Türkiye sınırları içinde kalan aşağı kesiminde baraj suları altında kalacak merkezleri araştırmak ve arkeolojik olarak belgelendirmek amacıyla başlatılan kurtarma projesi çerçevesi içinde, 1979-86 yılları arasında Manfred, R., Behm-Blanche tarafından kazısı yapılan Hassek Höyük, şimdi Atatürk barajı suları altındadır.

62. *Hassek Höyük'ten delik tutamaklı bir kap. Benzerlerine hem güney Merzopotamya'da hem de Orta Fırat (Suriye) kıyılarında rastlanır. Bu benzerlik tarihi ve kültürel bağlantıyı kanıtlar.*

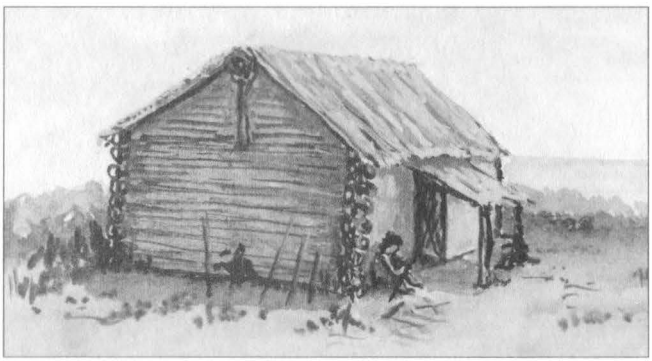
63. *Hassek Höyük'ten bir silindir mühür ve baskısı. O çağda mülkiyet işareti olan mühürler, şimdiki imzalarımızın yerini tutardı.*

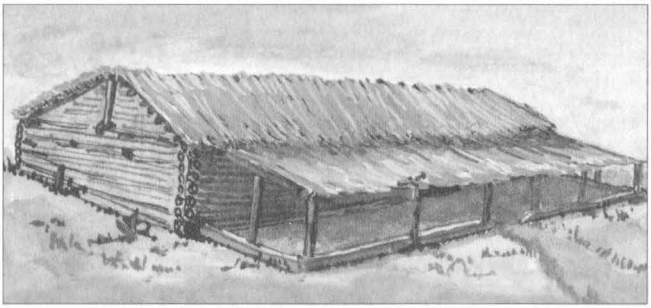
İkiztepe

İkiztepe örenyeri, Samsun ilinin 55 km. ve Bafra ilçesinin 7 km. kuzeydoğusunda olup, aynı adı paylaştığı bugünkü İkiztepe köyünün hemen kıyısındadır. Bafra Ovası'nın batısını sınırlayan alçak tepelerden en kuzeydekinin üzerinde kurulmuştur. İlk kurulduğunda Karadeniz, yerleşme yerinin kenarına kadar geliyor ve Kızılırmak önünden denize dökülüyordu; o zamandan günümüze değin, binlerce yıl içinde oluşan geniş Bafra ovası, onu denizden ve Kızılırmak'tan uzaklaştırmıştır.

Ören yerine İkiztepe denmesine karşın iki değil iki büyük, iki küçük dört tepeden oluşur. Tepeler, en yüksek olandan (29 m.) başlayarak I, II, III, IV olarak numaralanmıştır.

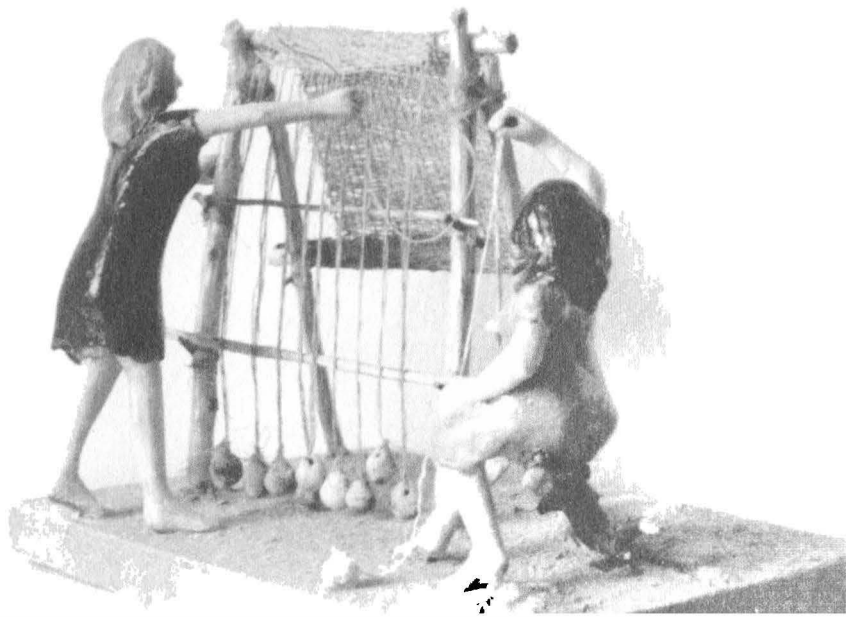
64. *Tepe I'de İlk Tunç II Çağı'nın 9. evresi 'M' yapısı. İlk Tunç Çağı'nda İkiztepe evleri giderek küçülmüştür.*

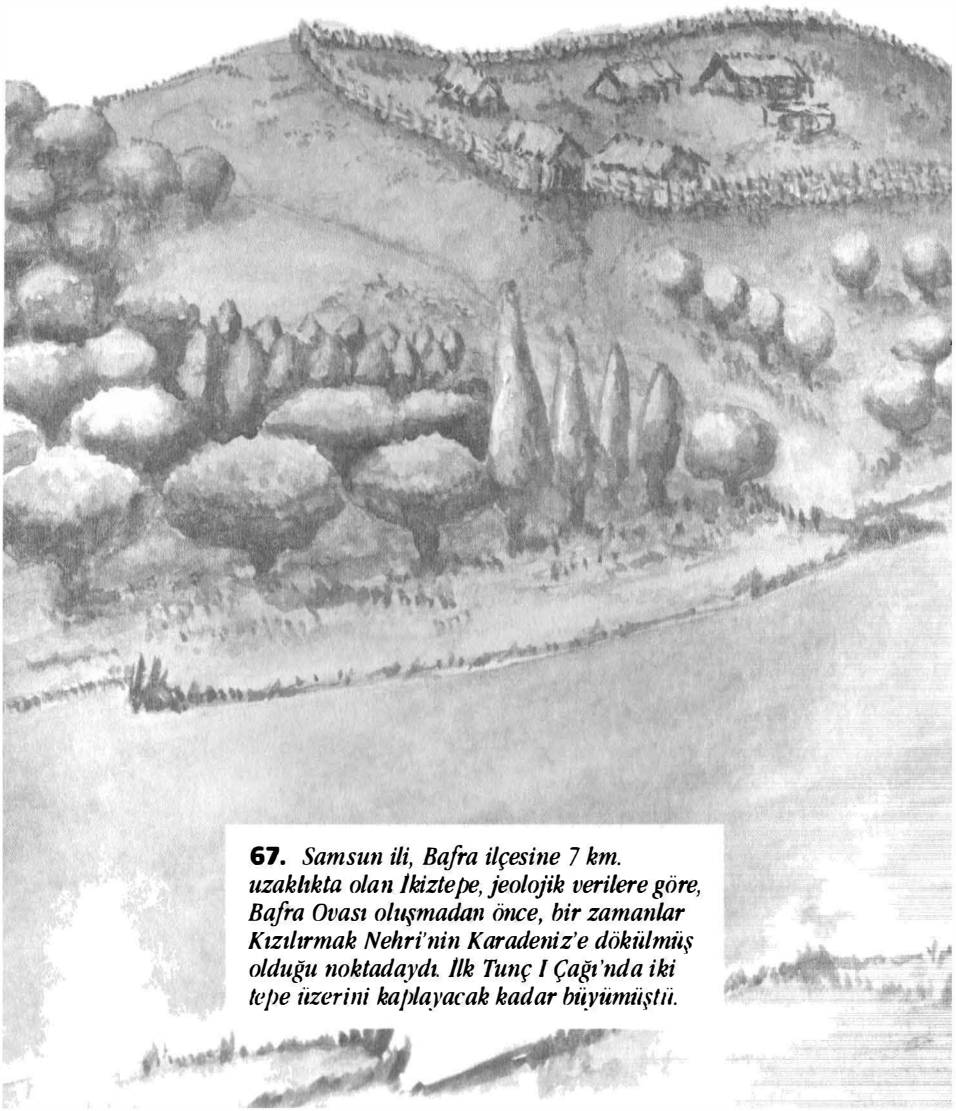

65. *İkiztepe II'de Bakır-taş Çağı'nın I. evre yapısı. İkiztepeliler günümüzden 6000 yıl önce, böyle uzun ve büyük yapılarda kalabalık topluluklar halinde yaşarlardı.*

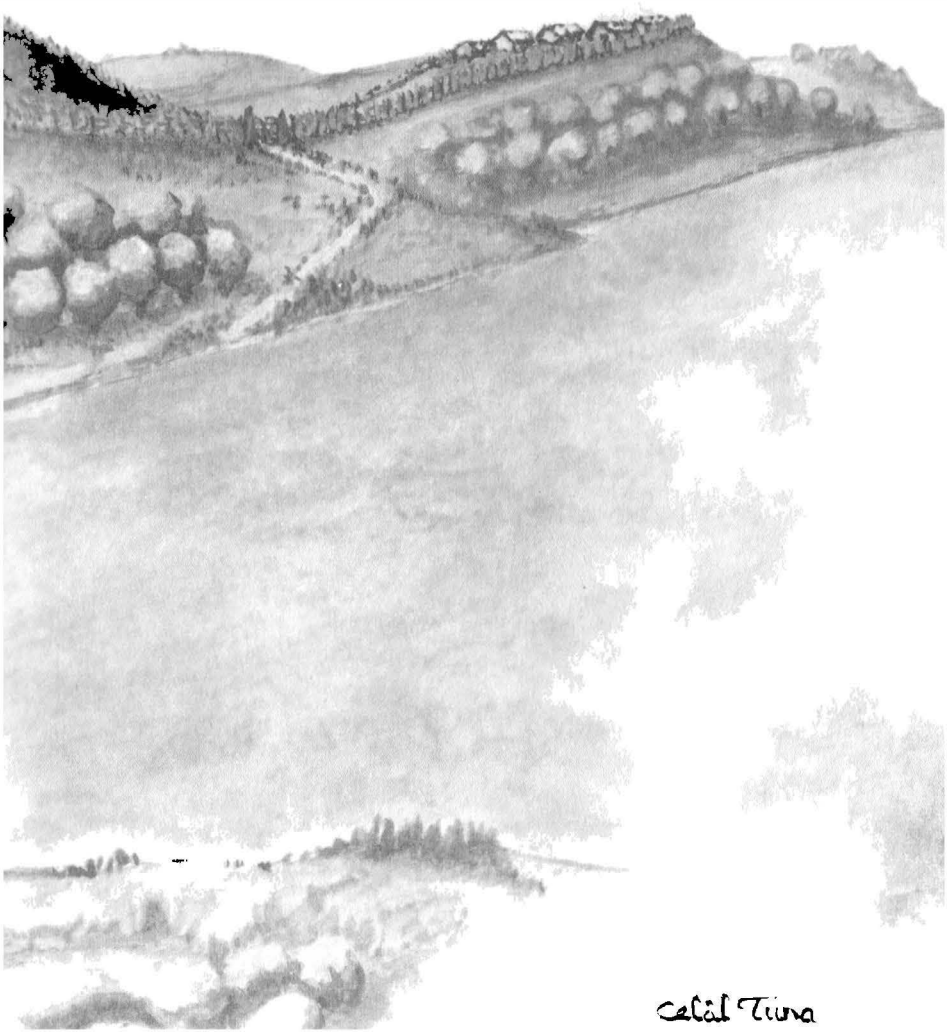
Buraya ilk gelenler (M.Ö. 4000'lerde) önce Tepe II üzerine yerleşmişlerdir. İlk Tunç Çağı başlarından itibaren, belki de çoğalmalarının sonucu, Tepe II'ye sığamaz olmuşlar, genişleyen yerleşim alanı sınırları yanyana duran 2 yükseltiyi (Tepe II ve Tepe I) de kaplayacak kadar büyümüştür. İki tepe üzerindeki hayat fazla uzun olmamış, bir süre sonra tepelerden birini (Tepe II) bırakıp sadece Tepe I üzerinde yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır. Her nedense Tepe I üzerinde de çok uzun oturmayan İkiztepeli-

66. *İkiztepe'de dokuma sanatının çok geliştiğini kazılar sırasında çıkan çok sayıda dokuma tezgâhı ağırlığı kanıtlamaktadır.*

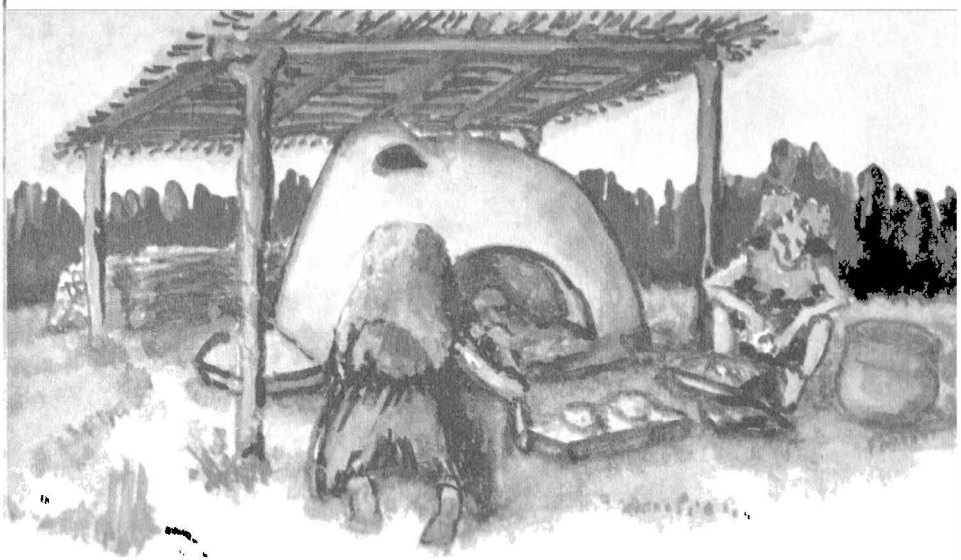
67. *Samsun ili, Bafra ilçesine 7 km. uzaklıkta olan İkiztepe, jeolojik verilere göre, Bafra Ovası oluşmadan önce, bir zamanlar Kızılırmak Nehri'nin Karadeniz'e dökülmüş olduğu noktadaydı. İlk Tunç I Çağı'nda iki tepe üzerini kaplayacak kadar büyümüştü.*

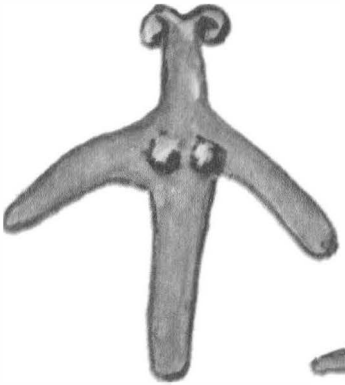

Celâl Tiva

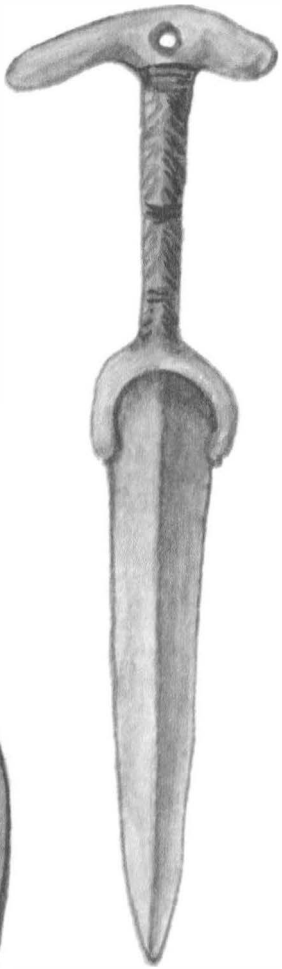
ler, İlk Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Tepe III'ün üzerine göç etmişler, terk ettikleri yeri mezarlık olarak kullanmaya başlamışlardır. Yurt olarak seçtikleri alan üzerinde, Eski Hitit Devleti'nin kuruluşuna (M.Ö. 1700) kadar, 2300 yıl gibi uzun bir süre yaşamış olan İkiztepeliler'in hayatı, bu süre içinde, adeta tepeler arasında düzenli bir göçle geçmiştir.

İkiztepe ormanlık bir alanda kurulmuştu, ama taşocak ları yoktu. Bu nedenle, yapılarında ahşap ile birlikte kil kullandılar. Evlerinin duvarlarını, değişik kalınlıktaki ağaç tomruklarını, çantı denilen tarzda, uçlarından birleştirip, üst üste koyarak oluşturmuşlar, içten ve dıştan kil ile sıvayarak inşa etmişlerdir. Yüzyıllar içinde geliştirdikleri 'çantı yapı' uygulamasıyla, bölgenin yüksek kesimlerinde günümüzde bile hâlâ süren bir geleneğin yaratıcısıdırlar. Üzeri sazlarla kaplı ve beşik çatıyla (= semerdam) örtülü olan yapıları dikdörgen biçimlidir. Çağlar boyunca farklı boyutlarda karşımıza çıkan yapıları, Bakır-taş Çağı'nda çok büyüktür, sonraki dönemlerde ise giderek küçülür. Bir avlu içinde, tek ya da çok mekânlı, önünde sundurması bulunan evlerin avlularında veya yerleşimin belirli kesimlerinde, ortak kullanılan fırınlar ve fırınlar içeren atölyeleri vardır.

68. *İkiztepe'de fırınlar önemlidir. Bazıları evlerin avlularında bazıları bağımsız, ortak kullanılacak biçimde yapılmıştır. Tepe I'de İlk Tunç Çağı II. dönemi, 8. evre 'J' fırını üstünde ikinci ve küçük bir pişirme yeri olmasından dolayı, Anadolu'da benzersizdir.*

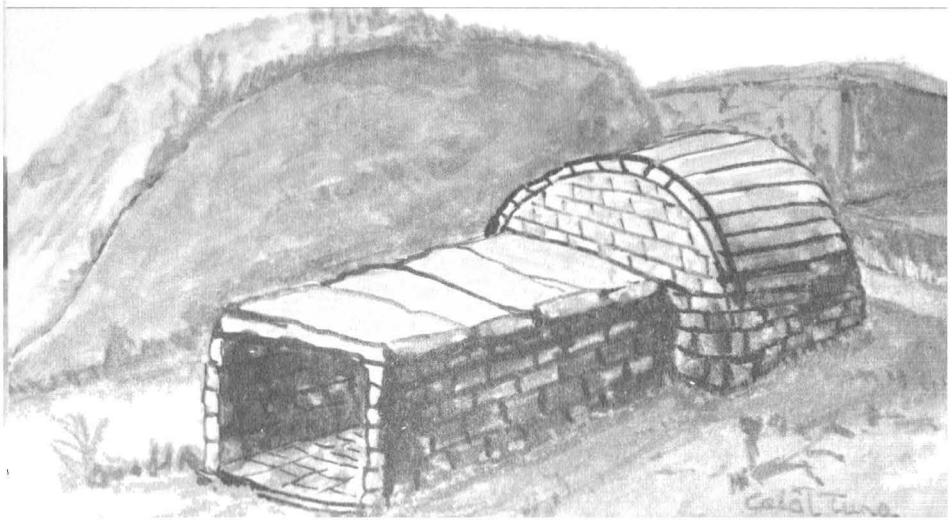

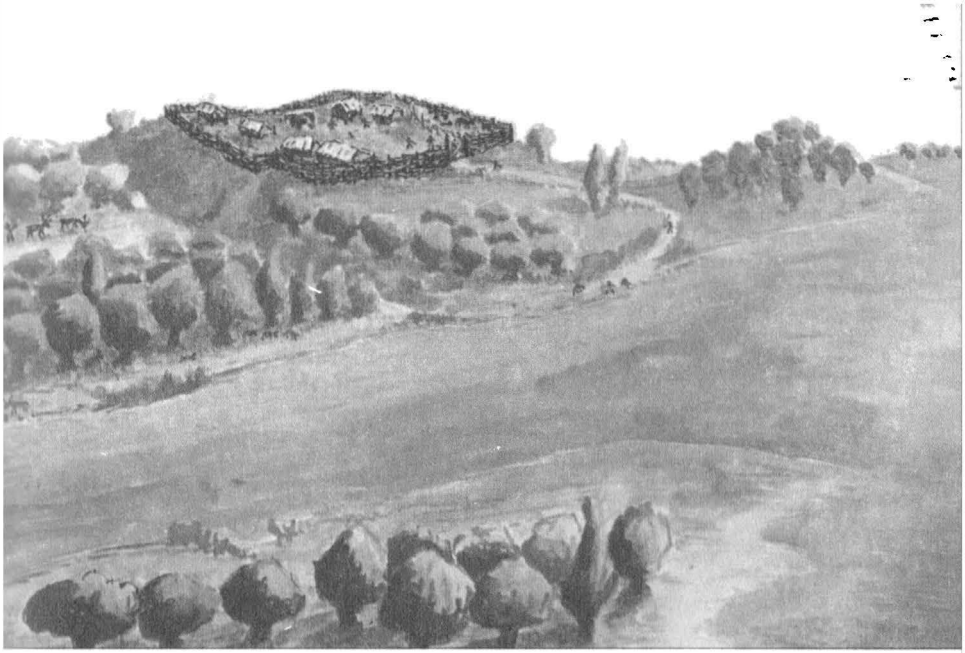
69. *İlk Tunç Çağ'da İkiztepe'de tunçtan yapılan silahların benzerleri Orta Karadeniz dışında hiçbir yerde bulunmadı. İkiztepe'de ölü hediyesi olarak bulunan eşyalardan bazıları. 10 gr. ağırlığında spiral gözlü bir idol (üstte solda) 7.4 gr. ağırlığında spiral bir amblem (solda) 28 cm. uzunluğunda bezemeli bir mızrak ucu (üstte ortada) 22 cm. uzunluğunda 436 gr. ağırlığında bir hançer (yanda).*

İkiztepe insanları yaşamlarını avcılık, hayvancılık ve balıkçılıkla sürdürüyorlar, hayvan derilerini işleyerek değerlendiriyorlardı. Yüzyıllarca toprağa fazla bağımlı olmadan, fakat kendi olanaklarında bir sanayi geliştirdiler. Bakıra arsenik katarak elde ettikleri alaşımla (arsen + bakır = tunç) yaptıkları çok çeşitlilik gösteren silah ve sembolleri, büyük fırın ve atölyeleri ile potalar, taş kalıplar, zımpara ve biley taşları gibi madenciliğe ilişkin aletleri ve mezarlarda ölülerin yanında bulunan madeni eşyalarıyla Anadolu'nun maden sanatında ve çağdaş kültürler arasında çok ileri düzeyde olduklarını gösterir.

Mezarlık alanında 600'den fazla basit toprak mezar ortaya çıkarılmıştır. Ölüler mezarlara, kolları iki yanda olmak üzere sırt üstü yatırılmış, yanına özel eşyası ve hediye olarak tunçtan yapılmış silahlar, aletler, takılar, pişmiş toprak kâseler, kadın heykelcikleri, çıngıraklar, taştan kolyeler bırakılmıştır. İskeletler üzerinde yapılan incelemeler, bunlardan 13 tanesinin kafatası ameliyatı geçirmiş olduğunu göstermiştir. M.Ö. 2500 yıl önce kafatası ameliyatı yapacak kadar ileri tıp bilgisine sahip oldukları anlaşılan İkiztepeliler, bu operasyonları iki türde gerçekleştiriyorlardı: Yontma yöntemi ve önceden sınırları çizilmiş bir parçanın çıkarılması yöntemi. Kesilen kısımda daha sonra kemik oluşu-

70. *Tepe I üzerinde Hellenistik dönemde yapılmış dromoslu mezar.*

71. ***İkiztepeliler İlk Tunç II Çağı'nda sadece Tepe I üzerine yerleşmiş ve etrafını çitle çevirmişlerdi.***

mu başladığına göre ameliyat başarılı olmuş, bu kişiler yaşamlarını bir süre daha sürdürmüş olmalılar.

Tepe I üzerinde tümülüs tipi 2 odalı ve dromoslu bir anıt mezar bulunmuştur. Mezarda ele geçirilen Trakya Kralı Lysimakhos (M.Ö. 306-281) adına basılmış altın bir sikkeden Hellenistik çağa (M.Ö. 330-30) ait olduğu anlaşılmış, fakat mezar soyulmuş olduğundan kimin için yapıldığı saptanamamıştır.

1974'te U. Bahadır Alkım tarafından başlatılan ve 1981 yılından beri de Önder Bilgi tarafından yürütülmekte olan İkiztepe'nin arkeolojik kazıları, bölgenin en eski sakinleri hakkında ayrıntılı bilgiler ortaya koyarken öte yandan, Anadolu'nun tarih öncesinin aydınlatılmasında önemli bilgiler vermeye devam etmektedir.

Tunç Çağları

Kentler ve Kaleler

Bakır-taş Çağı'nın sonlarına doğru madencilikte yeni bir aşamaya gelinir; bakıra arsen ve kalay gibi madenler katılarak tunç üretilmeye başlanır; bu büyük gelişme yeni bir dönemi başlatır ve yeni döneme ismini verir "Tunç Çağı". Diğer taraftan, Tunç Çağı'nın başlangıcı sayılan yaklaşık M.Ö. 3000 yılları büyük kentlerin ve yönetim sistemlerinin ortaya çıkmaya başladığı dönemdir.

Gelişen tarla tarımı ile tunç alet teknolojisi ve üretimi giderek fazlalaşan çömlekçilik de büyük zenginlik yaratmaya başladı. Bu zenginlikler kendini koruyabilecek taş duvarları, sarayları, erzak siloları ve tapınakları olan kentlerin kurulmasına neden oluyordu. Toplum yapısında da büyük değişiklikler olmaya, egemenlik toprak sahiplerinden krallara geçmeye başladı. Bu değişim, kentler arasında bazılarının yükselmesine ve başkentlerin oluşmasına neden oluyordu. Büyük kentlerde, saraylar ve tapınakların bulunduğu "iç kale" ile sıradan insanların yaşadığı "aşağı kentler" oluşmaya başladı. Ve giderek imparatorluklar ortaya çıktı.

Tunç Çağı, gelişme süreci içindeki sosyal ve siyasal gelişmelerin sonucu İlk, Orta ve Son Tunç Çağı olmak üzere üç döneme ayrılır.

İlk Tunç Çağı (kısa olarak İTÇ), İTÇ I, İTÇ II, İTÇ III olmak üzere üç ana evreye ayrılır. Dönemin başlangıcında Anadolu'nun batı kesiminde, tarihin en görkemli kültürü olan **Troya** kültürü başlar. Dönemin kültürlerin-

den biri, İzmir'e yakın **Liman Tepe**, diğeri ise Eskişehir ovasında **Demircihöyük**'tür. İlk Tunç Çağı'nda, Orta Anadolu'da güçlü beylikler ortaya çıkar ve devletleşme süreci başlar. Kızılırmak'ın doğusunda **Alişar** ve **Alacahöyük** dönemin en görkemli yerleşme yerleri arasındadır. Güneydoğuda **İmikuşağı**, Orta Anadolu'da bugünkü Kayseri yakınlarındaki **Kültepe** (Kaniş) çağın önemli yerleşimleri arasındadır. Gönenç ve zenginlik çağı olan bu dönemin sonunda Batı ve Güney Anadolu büyük bir yangın felaketiyle karşılaşır.

Orta Tunç Çağı'nda yöneticiler bir sınıf halinde ve güçlü bir biçimde ortaya çıktı. Anadolu irili ufaklı pek çok beylikler arasında paylaşıldı. Mezopotamya ile başlayan çok sıkı ve örgütlü ticaret ilişkisi sayesinde Anadolu yazıyla tanıştı. M.Ö. XVIII. yüzyıl ortalarına kadar süren bu örgütlü ticaret dönemine "Assur Ticaret Kolonileri Çağı"ya da yalnız "Koloni Çağı" denir. Koloni çağının sonlarında yerli Anadolu beyliklerinin bir iç hesaplaşması sonucu çıkan olaylardan sonra Hitit Devleti kuruldu.

Son Tunç Çağı'nda, Yeni Hitit Devleti ya da Hitit İmparatorluğu, Anadolu'nun büyük bir bölümüne hakim olan büyük bir güçtür, yayılım alanlarıyla, çağının süper güçlerinden biri haline gelmiştir. Hitit İmparatorluk Çağı'nın en görkemli anıtı bizzat başkentleri **Hattuşa** (=Boğazköy)'dür. Hitit İmparatorluğunun son dönemlerinde Anadolu kuraklık ve kıtlıktan karışık günler yaşamaya başladı, buna iç ve dıştan gelen saldırılar da eklenince Hitit İmparatorluğu M.Ö. 1190 yılında tarih sahnesinden çekildi; bu büyük olay aynı zamanda Tunç Çağları'nın da sonu oldu.

Troya

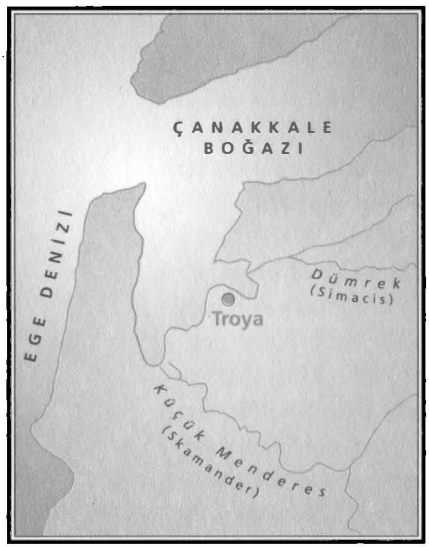
Troya, Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi ile buluştuğu noktanın güney kıyısından 4.5 km. içerde, Ege kıyılarına 6 km. uzaklıkta, Karamenderes ve Dümrek Çayı arasındaki yükseltilerden stratejik bakımdan önemli bir noktada, Hisarlık Tepesi üzerindedir.

Kuruluşundan itibaren her şeyi ile destanlaşan Troya'nın kuruluş efsanesi şöyledir: Dedesinin kurup adını vermiş olduğu Dardanos kentinin kralı Tros hükümdarlığı sırasında bir yarışa girer ve birinci gelir. Ona, birçok hediye ile birlikte bir inek armağan edilir. Biliciler, "Ey Kral Tros bu ineğe dikkat et, onun arkasından git, onun durduğu yerde bir şehir kur. Bu şehir senin adını taşısın dünya durdukça anılacak ve büyük üne kavuşacaktır" derler. Kral Tros da bu öğüde uyarak ineğin durduğu Hisarlık Tepesi'nde bir şehir kurulmasını emreder.

Greklerin Troia/Ilios/Ilion; Latinlerin İlion/İlium/Novum İlium dedikleri bu kentin adları, M.Ö. 2. bin yılın, büyük olasılıkla Luwi dilinden gelme yöre ve kent adlarının Hellen ağzında az çok değiştirilmiş biçimleridir. Hellen dilinde anlam taşımayan Troia adının aslı Truwa'dır. Luwi/Pelasgos kültürünün etkilediği yerlerde görülen bu ad, Anadolu Ana Tanrıçası ile onun erkeği anlamını verir ve tapınağı olduğunu ima eder.

M.Ö. 3000'lerde kurulan Troya, M.Ö. 1250-1240 yılla-

rında sahne olduğu kıtalararası ilk ekonomik savaş nedeniyle, Homeros'un "İliada"sının konusu olduğundan tanınmıştır. Troya öyküleri Homeros'tan önce de vardı, ama Troya mitosu onun şiirleriyle hayat buldu. Destana karşı duyulan ilgi ve hayranlık, yazarın olaylar karşısındaki tarafsızlığı, olayların geçtiği yerleri sanki yakından ve yüksek bir yerden seyrediyormuşçasına göz önünde canlandırışı, savaşların anlamsızlığını dile getirişi, olayların içindeki kişileri, bu kişilerin kendilerine özgü yaşamlarını ve kaderini o denli canlı ve tarihte ünlü kişilerden daha gerçek olarak karşımıza çıkarışıdır. Politika için önemli olan, Troya savaşının batının doğuya, yani Avrupa'nın Asya'ya karşı verdiği savaş olarak yorumlanabilmesidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, büyük zaferden sonra beraberindekilere "Troya"nın öcünü aldık dediği söylenir.

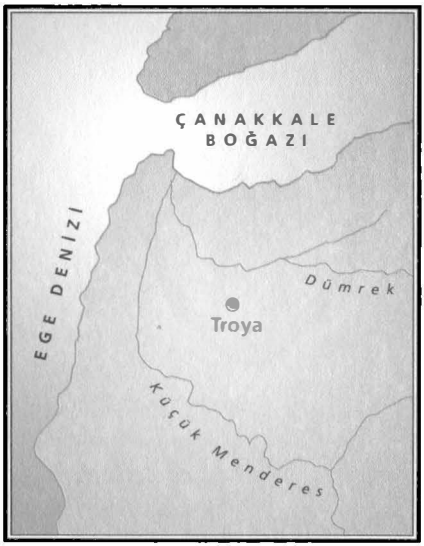

72. ***Troya ilk kurulduğu zaman (M.Ö. 3000) deniz kenarındaydı.***

Homeros'un "İliada" destanı sayesinde dillerde dolaşan Troya savaşının efsanesi antik çağdan beri herkesi derinden etkiledi, birçok hükümdarın ilgisini çekti. Pers kralı Xerxes, M.Ö. 480'de Troya'ya uğradı, Athena'ya bir kurban kesti. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender Akhilleus'un mezarına kurban sundu. Roma imparatorlarından Caesar (M.Ö. 100-44) ve Augustus (M.Ö. 6314) İlion-İlium'u ziyaret etmişler, kentin hukuki ve dinsel otoritelerinin iyileştirilmesini ve kentin büyütülmesini sağlamışlar; daha sonra da Iulianus, M.S. 355'te Novum İlium'u ziyaret etmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Konstantinopolis'i aldıktan dokuz yıl sonra, 1462'de İlion'u ziyaret ettiğinde, biraz daha güneybatıda, deniz kıyısında yer alan Alexandria Troas'ın geniş bir alana yayıl-

mış görkemli kalıntılarını Troya sanmış olmalıdır. İliada'nın betimlediği Troya, çevresi ve tarihî olarak kabul edilen olayların romantik bir tarzda anılması, destanlarda geçen başka yerlerin de -özellikle Hellen kahramanları Akhilleus ile Patroklos'un mezarları- aranmasına neden oldu.

Çanakkale Boğazı kıyısından yaklaşık 4.5 km. uzaklıktaki Hisarlık Höyüğü'nde pek dikkati çekmeyen kalıntılar o güne kadar Homeros Troyası'nın yerini ararken ilgi çekmemişti. 1801 yılında E. D. Clarke, üzerlerinde Ilieon=Ilionluların yazısının yer aldığı pek çok sikke buluntusuna dayanarak, Troya'nın burası olduğunu kanıtladı. 1822'de Ch. Maclaren, yazılı antik kaynakları inceleyerek, Ilion-Ilium'un yerinin Homeros'un kenti ile aynı olduğunu ve buranın bu nedenle Hisarlık tepesi olması gerektiğini savundu, 1822'de savunduğu tezi yöreye yaptığı seyahat sonunda yayımladığı eseri ile doğruladı. 1839 yılında T. A. Spatt Troas haritasını çizdi. P.W. Forchammer de ören yerlerinin tasvirini yaparak 1850'de yayımladılar.

73. *Troya kıyısında bulunduğu koy deniz kenarındaydı. Binlerce yıl içinde alüvyonla dolduğundan, şimdi denizden uzakta kalmıştır.*

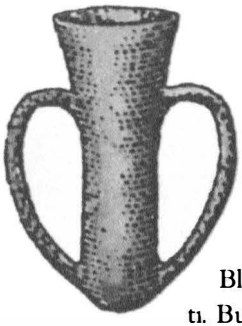
Troas'ı çok iyi tanıyan Frank Calvert 1865'ten itibaren, Ilios-Troia'nın Hisarlık tepesinde aranması gerektiği görüşünü savundu ve neredeyse höyüğün yarısını satın alarak burayı kazdı. Mali sıkıntı nedeniyle, bir süre sonra, kazıya son verdi.

Heinrich Schliemann 1868 yılında Troas'a geldiğinde Homeros'un anlattığı Troya'nın yeri çoktan yanıtlanmıştı. Calvert'le tanışan ve onun tavsiyelerini dinleyen Schliemann Hisarlık üzerinde kazıya başladı. 1871, 1872, 1873, 1876, 1878, 1879, 1890 yıllarında kazı yaptı. Bulduğu eserleri yasal olmayan yollardan yurtdışına kaçırdı. Çünkü

74. *Troya'nın ilginç kapları. Çift kulplu bir içki kabı, depas (altta). İnsan yüzlü kaplar (yanda).*

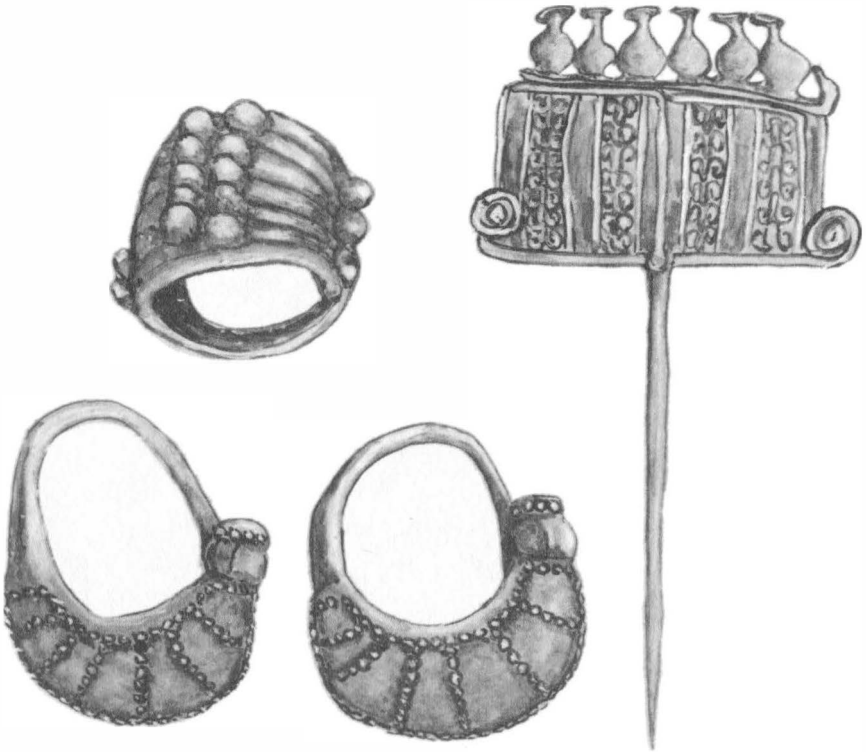

kendisi, aslında bir arkeolojik hazine arayıcısıydı. Ölümünden sonra, çalışma arkadaşı Wilhelm Dörpfeld araştırmaları, 1893 ve 1894 yıllarında devam ettirdi.

38 yıl sonra, 1932-1938 yıllarında, Carl, W. Blegen (1887-1971) Troya'da arkeolojik kazı yaptı. Bundan 50 yıl sonra, 1988 yılında, Manfred Korfmann başkanlığında bir ekip tarafından, Troya'nın tümüyle yeniden araştırılması başlatılmış, çok geniş kapsamlı olarak planlanan arkeolojik çalışma halen sürdürülmektedir.

Hisarlık Tepesi'nde ortaya çıkarılan Troya'nın her dönemine ait kale yıkıntıları ortaya çıkarılmıştır. Farklı teknikte örülü sur kalıntıları, gezi sırasında ayırt edilebilir. İlk Troya'dan itibaren giderek zengin bir mimari özelliği kazanır. Surlar, görkemli megaronlar ve aşağı şehriyle tanınan Troya'nın her katı, savaşlar ve depremler tarafından zaman içinde yıkılmıştır. Sanatta büyük gelişme göstermiş, madencilikte dövme tekniklerini geliştirmiş olan Troya'nın ince uzun gövdeli çift kulplu kadehleri olan depaslar ve insan yüzlü kapları ilginçtir.

M.Ö. 3000 yıllarında, iki kıtanın sınırında, ticaret yollarının kilit noktasındaki bir yerde kurulan ve zaman içinde

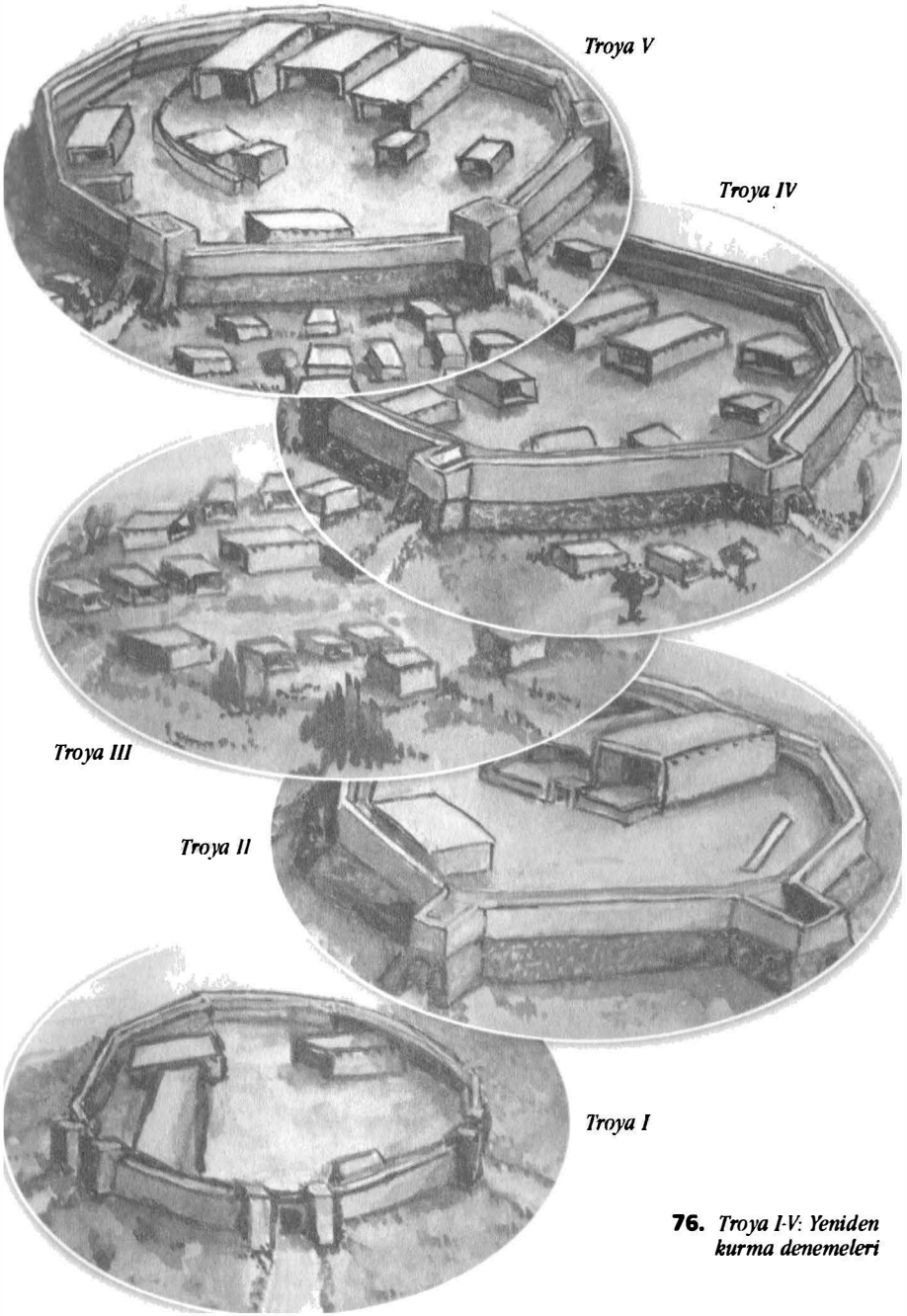
75. *Schliemann, bulduğu ve "Priamos'un Hazinesi" sandığı altın eserlerden birkaçı. Her birinin ağırlığı 3.7 gr. olan yarımay biçimli altın küpe. 7 cm. uzunluğunda altın iğne (üstte). Çift ağızlı ve çift kulplu altın bir sosluk (yanda).*

bir çok kez yıkılıp yeniden inşa edilen Troya, kazılar sonucu, üst üste yer alan 9 değişik kentten/tabakadan oluştuğu belirlendi.

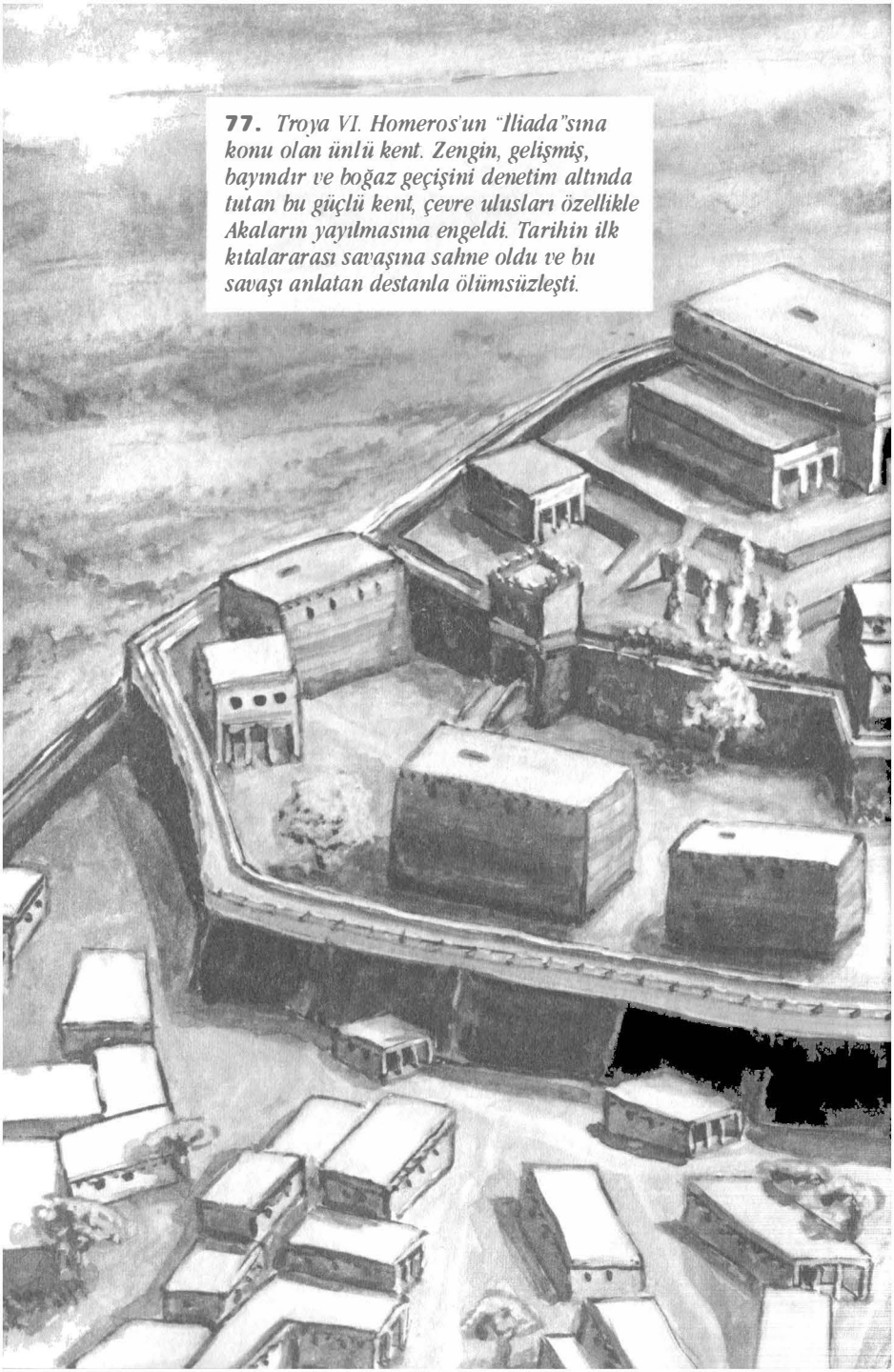
Troya I (Yaklaşık M.Ö. 3000-2500), ana kaya üzerine kurulmuş, 90 m.'yi bulan, yaklaşık dairesel bir savunma duvarı ile çevrili ilk yerdir. Giriş kapıları güneye açılmıştır. Kuleli girişin önünde üzerinde insan betimleri taş steller ve mezarlar vardı. Duvarları balıksırtı denilen teknikle örülmüş, üst kısmı kerpiçti. Bu küçük çekirdek yerleşmenin çevresinde dağınık düzende serpiştirilmiş başka evler de vardı. Kent, eğimli taş duvarları ve kerpiç üst yapıdan oluşan gelişmiş bir savunma sistemine sahipti. Megaron tipi yapıların damları düz ve toprak kaplı olmalıydı. Sağlam surlu bir köy görünümündedir. 10 evresi vardır.

Troya II (Yaklaşık M.Ö. 2500-2300), ilk Troya'dan daha geniş bir alan üzerine kurulu, 9000 metrekarelik alanı kaplar. 8 evresi vardır. Troya II, halkın yaşadığı "aşağı şehir" ve yanında içinde kral ailesi ile ileri gelenlerinin oturduğu 7-8 büyük konutu olan 330 m. uzunluğunda ve kalın surlara sahip kent merkezinden oluşur. Burada çok gelişmiş metal işçiliği ve gelişmiş bir ticaret vardı. Mezopotamyalılar ve Mısırlılar'la ticaret yapacak kadar gelişti, zenginleşti. II. Troya'nın zenginliği ilgi çekmiş olacak ki M.Ö. 2300 yıllarında yakılıp yıkıldı. Homeros'un destanlarını okuyan Schliemann Troya II kent suru rampasının sol tarafında saklanmış olan altın ve gümüş eserleri buldu. Schliemann burasını Homeros'un betimlediği şehir ve bulduğu altınları da "Priamos'un Hazinesi" sanmıştır. Sözü geçen hazine üç altın taç, altmış altın küpe, birçok altın iğne ve takı ile diğer kıymetli eserlerden oluşur. Schliemann bunları önce Yunanistan'a sonra Almanya'ya götürdü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'ya götürülen hazine hâlâ ilginçliğini korumaktadır.

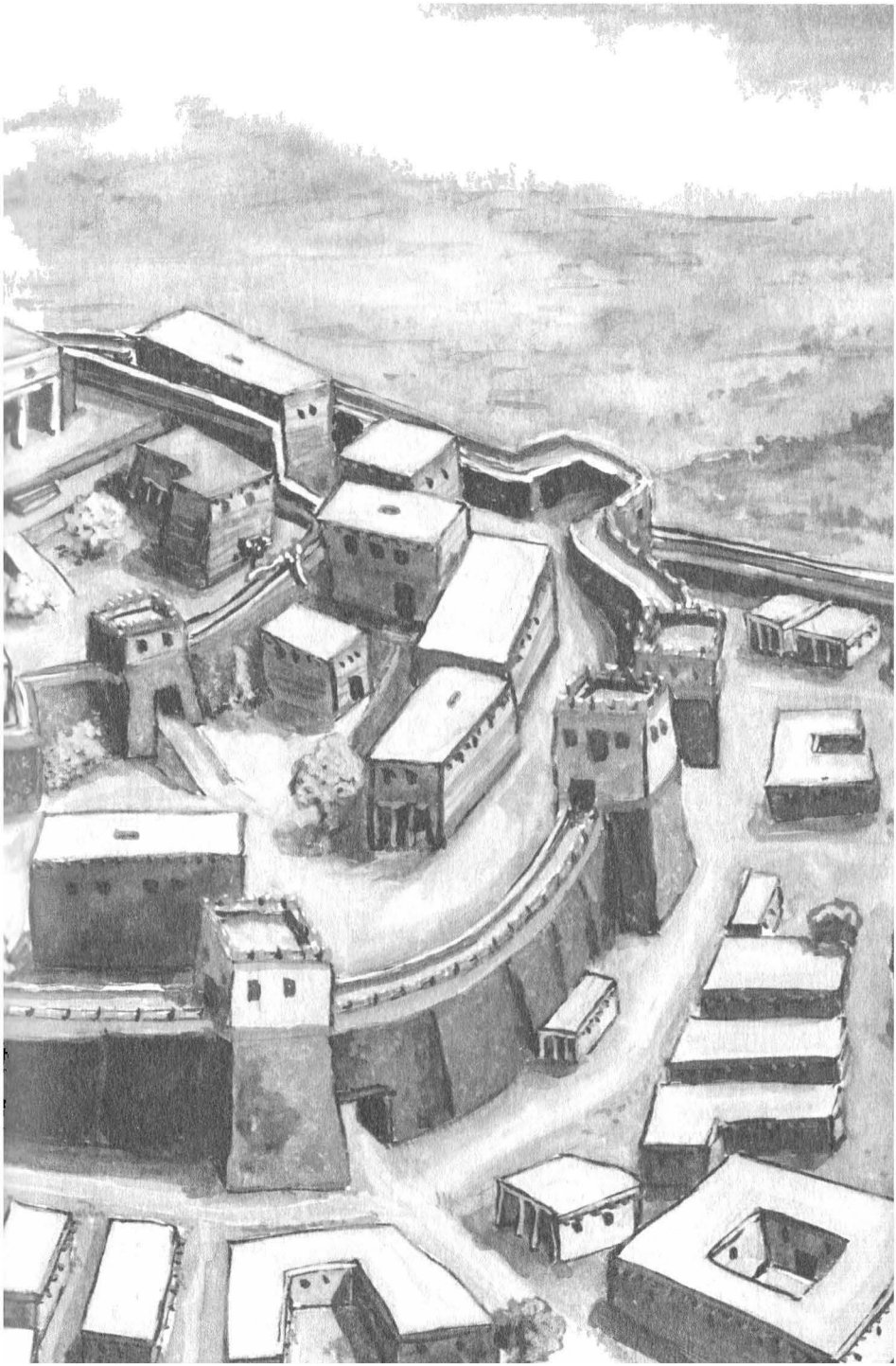
Troya III-V (M.Ö. 2300-1700), M.Ö. 2300 yıllarında olasılıkla Balkan Yarımadası'ndan gelmiş olabilecekleri düşünülen istilacılarla Anadolu'nun büyük kesimi yakılıp yı-

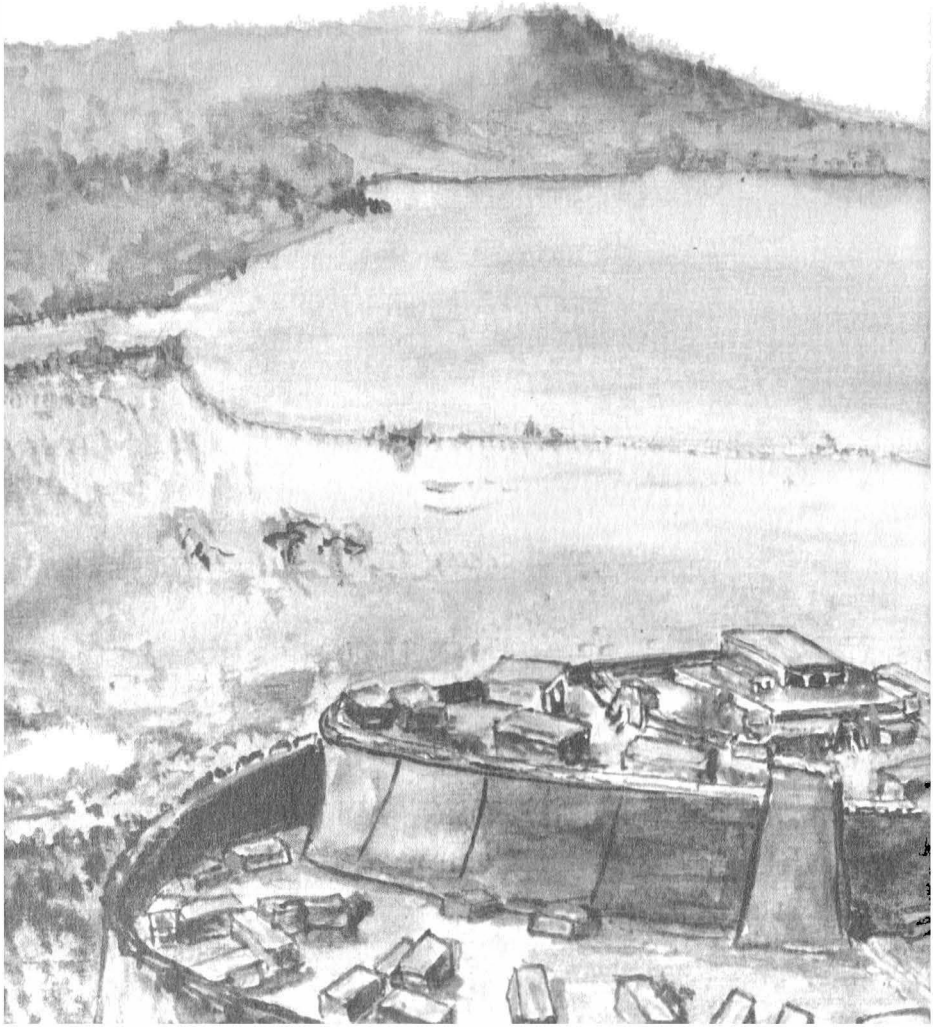

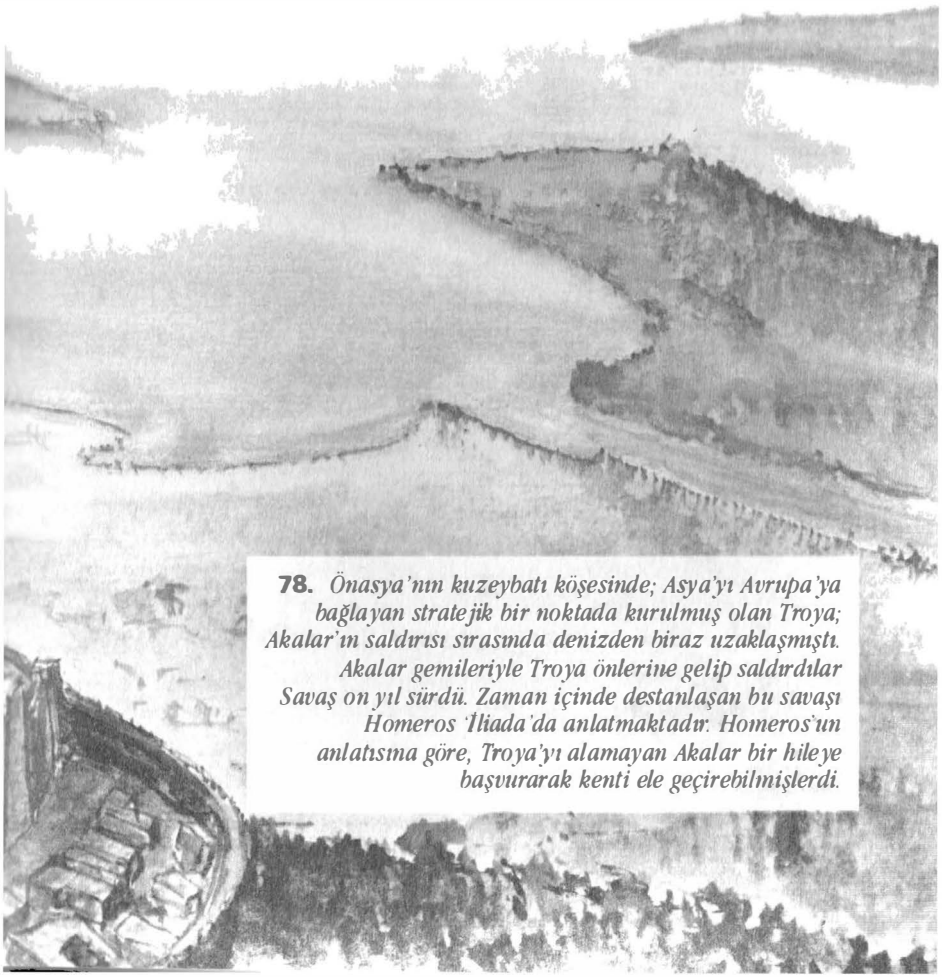
76. *Troya I-V: Yeniden kurma denemeleri*

77. *Troya VI. Homeros'un "İliada"sına konu olan ünlü kent. Zengin, gelişmiş, bayındır ve boğaz geçişini denetim altında tutan bu güçlü kent, çevre ulusları özellikle Akaların yayılmasına engeldi. Tarihin ilk kıtalararası savaşına sahne oldu ve bu savaşı anlatan destanla ölümsüzleşti.*

78. *Önasya'nın kuzeybatı köşesinde; Asya'yı Avrupa'ya bağlayan stratejik bir noktada kurulmuş olan Troya; Akalar'ın saldırısı sırasında denizden biraz uzaklaşmıştı. Akalar gemileriyle Troya önlerine gelip saldırdılar Savaş on yıl sürdü. Zaman içinde destanlaşan bu savaşı Homeros 'İliada'da anlatmaktadır. Homeros'un anlatısına göre, Troya'yı alamayan Akalar bir hileye başvurarak kenti ele geçirebilmişlerdi.*

kılmıştır. Bu felaketten sonra yakılıp yıkılan kale ve köylere yeniden yerleşilmemiş, yerleşme sayıları azalmıştır. Troya'nın III-V. katları bu döneme ilişkindir. II. Troya'nın yoksul uzantısından başka bir şey olmayan III. Troya'dan sonra 2277 yıllarında başlanılan IV. Troya kalesi olasılıkla en geniş durumuna sokulmuş ve içine yan yana megaronlar inşa edilmişti. Küçük konutları ve dar sokaklarıyla fakirce bir yerleşme olan bu dönem Troya'sının son yapı evresi yangınla son buldu.

Troya VI (M.Ö.1750-1250). "Troia" veya "İlios" olduğu sanılan kenttir. 20.000 metrekarelik bir alanı içeren kalesi 10 m. aralarla yinelenen dikey çıkıntıları ile Yakındoğuda çağının en ilginç ve güzel surlarından biridir. Dörtgen taş blokların üzerine kerpiç işlenerek yükseltilen ve görkemli kulelerle donatılan sur duvarları 4 m.'den yüksek, 4-5 m. kalınlığında ve 552 m. uzunluğundaydı. Göz alıcı suru, özgün planı ve özenli yapımı ile devrinin en güzel kentlerinden biridir. Aşağı kent bir savunma sistemi içine alınmış, kentin çevresini saran bir hendek açılmıştır.

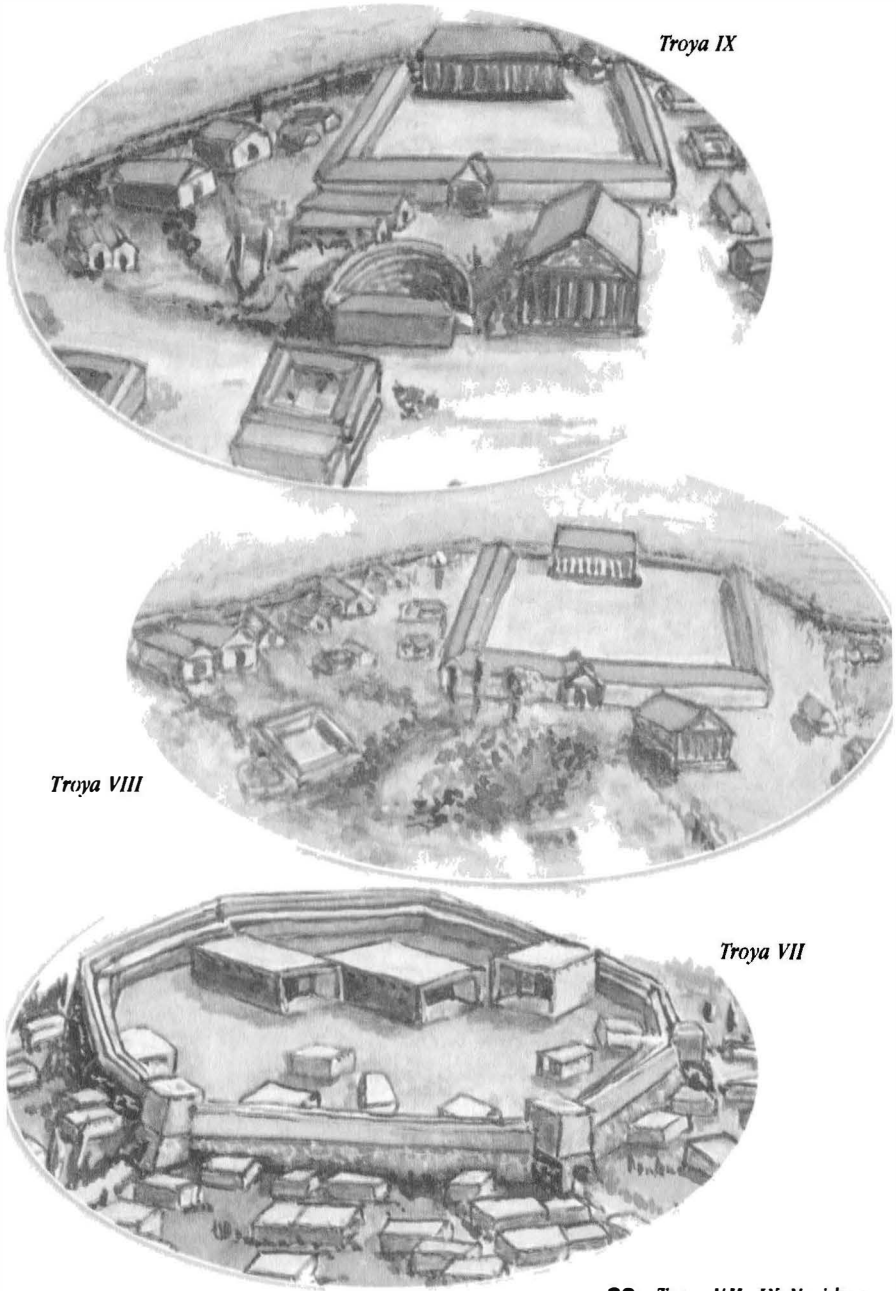
Bir Hitit metninde, büyük Hitit Kralı Muwatallis ile Wilusa kralı Aleksandus arasında imzalanan anlaşmadan edinilen bilgilere göre Troya, Hititlerin çok iyi bildikleri, belki de gerçekten Wilusa adlı yer olmalıdır. Hitit ve Miken uygarlıklarıyla çağdaş olan bu katta kültür çok yüksek bir seviyeye ulaşmıştı. VI. Troya, Homeros'un sözünü ettiği, Kral Priamosu'un hüküm sürdüğü ünlü kenttir.

Troya'nın ünü, Mikenliler'in büyüyen ekonomik hırsları sonucu çıkan, Troya VI'nın son ve en görkemli katında kral Priamos yönetimindeki VI. Troya önünde, 10 yıl süren savaştan gelir. Destanlar, Troya savaşının çıkış nedenini Spartalı güzel Helene'nin, Troya kralı Priamos'un oğlu Paris (Aleksandros) tarafından, aşk tanrıçası Afrodit'in yardımıyla baştan çıkarıp kaçırmasına bağlar. Kocası Menelos önce elçi gönderip, sonra da gidip Helene'yi istemesine rağmen Troyalılar savaşı göze almış ve güzel Helene'yi geri

79. *Destana göre; Troya'yı alamayan Akalar sonunda bir hileye başvurdular. Tahtadan yaptıkları atın içine asker doldurup Troya kalesinin önüne bıraktılar. Gemilerine binip limandan dışarıya, Troyalılar'ın göremeyeceği bir yere gidip saklandılar.*

vermemişlerdir. Menelos, Aka beylerini ayaklandırdı ve bunların oluşturduğu 1200 gemilik donanmayı Troya savaşına sürdü. On sene süren savaşlardan netice alınamaz. Homeros İliada'sında bu on yıllık savaşı anlatmaktadır. "Tahta at" öyküsüyle alındığı anlatılan Troya aslında bir zelzele ile son bulmuştur. Ünlü ozan Homeros'un 10 yıl süren savaşlar sonunda yakıldığını anlattığı bu kentle ilgili bilgilerin

80. *Troya VII - IX: Yeniden kurma denemeleri.*

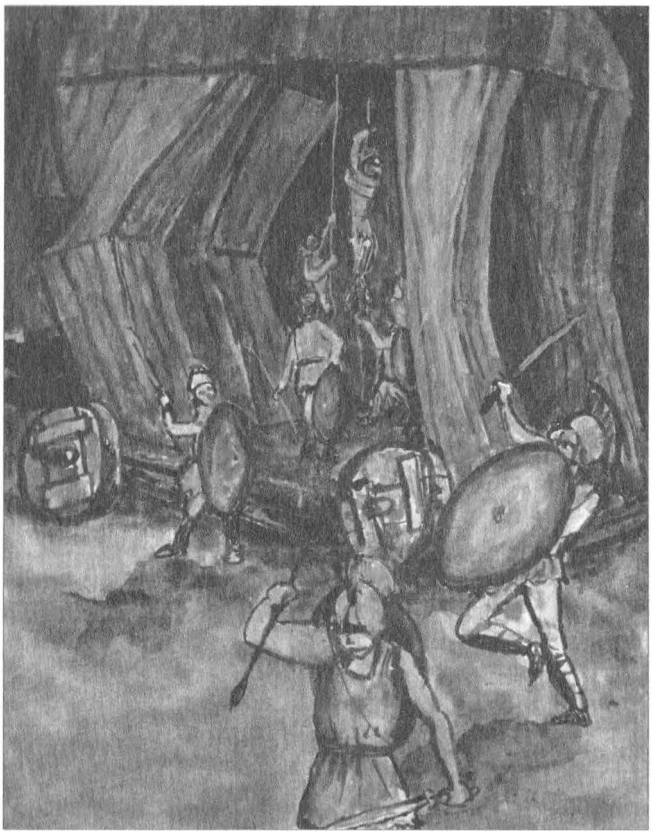
yanlış olduğu kazılar sonucunda anlaşıldı. VI. Troya bir depremle yok oldu. On senelik bir kuşatma sonucunda bile ele geçirilemeyen kenti, Akalar ancak depremle tahrip olduktan sonra yoksul ve tecrübesiz halk tabakasını eline geçirip emellerine ulaşmışlardır. Başarılarını yeri sarsan tanrı Poseidon'a borçlu olduklarını iyi bilen Akalar, bu büyük yardıma şükran borcu olarak, tanrı Poseidon'a ahşap bir at heykeli sunmuşlar, ozanın hayal gücü bu olaydan "tahta at" hikayesini yaratmıştır.

Troya VII (Yaklaşık M.Ö. 1250-1000) "Troia"/"İlios". Gerçek zenginlikten yoksundur. "Ege Göçü" sırasında güneydoğu Avrupa'dan gelen ilkel kavimler tarafından işgal edilmiş, gösterişsiz yapıları vardır. Bir yangınla yıkılmış ve yeri 300 yıl süren bir süre boş kalmıştır.

Troya VIII (M.Ö.700-85) "İlion". Hellenistik dönem Troya'sıdır. Helenler tarafından İlion adıyla, güney kesiminde yer alan 3 bin nüfuslu aşağı kentiyle birlikte, tekrar kuruldu. Bu dönemde inşa edilen ünlü Athena Tapınağı'nı Pers kralı Xerxes ve Büyük İskender ziyaret etmiş ve armağanlar sunmuşlardır. Kent, M.Ö. 85 yılında Romalı komutan Fimbria tarafından yıkılmıştır.

Troya IX (M.Ö. 85-5) Roma Çağı. İlion, İlium, Novum İlium. Roma imparatorları, Afrodit'in oğlu Troyalı kahraman Aeneas'ın ataları olduğuna inandıklarından, İlion'a büyük önem verdiler. Ilius Caesar (M.Ö. 59-44) (Sezar) burada kurban sundu. Kent yeniden düzenlendi. Augustus (M.Ö. 27 - M.S. 14) zamanında tamir edildi. Aşağı kent genişletilerek 3.5 m.'lik bir surla çevrildi. Roma tarafından M.S. 3. yüzyıla kadar örnek olacak nitelikte imar gören Troya, Büyük Konstantin (M.S. 313-337) önce Novum İlium'u başkent seçip, yeni binaların yapımına başlamış, daha sonra vazgeçmiştir. Romalılar "Novum İlion" dedikleri bu kente olan sevgi ve saygılarını, resmi şekilde, sikkelerde dile getirdiler.

İki kıta ve deniz arasında, coğrafi açıdan çok önemli bir noktada kurulmuş olan Troya, Bizans zamanında yavaş ya-

81. *"Iliada"da anlatılanlara göre; Akalar'ın uzaklaştığını gören Troyalılar, onların bıraktığı tahta atı, bazılarının karşı çıkmasına rağmen, içeriye aldılar ve zaferi kazandıklarına inanarak, eğlenmeye başladılar. Troyalılar büyük şenliklerin sonunda içkiden sızınca, tahta attaki askerler şehir kapılarını donanmadan çıkan Aka ordusuna açtılar ve Troyalıları kılıçtan geçirdiler. Oysa gerçek böyle değildi. Arkeolojik araştırmalar, VI. Troya'nın bir deprem sonunda yıkıldığını ortaya koymuştur.*

vaş önemini kaybeder. M.S. 475'lerde bir depreme daha maruz kalır toprağa gömülür.

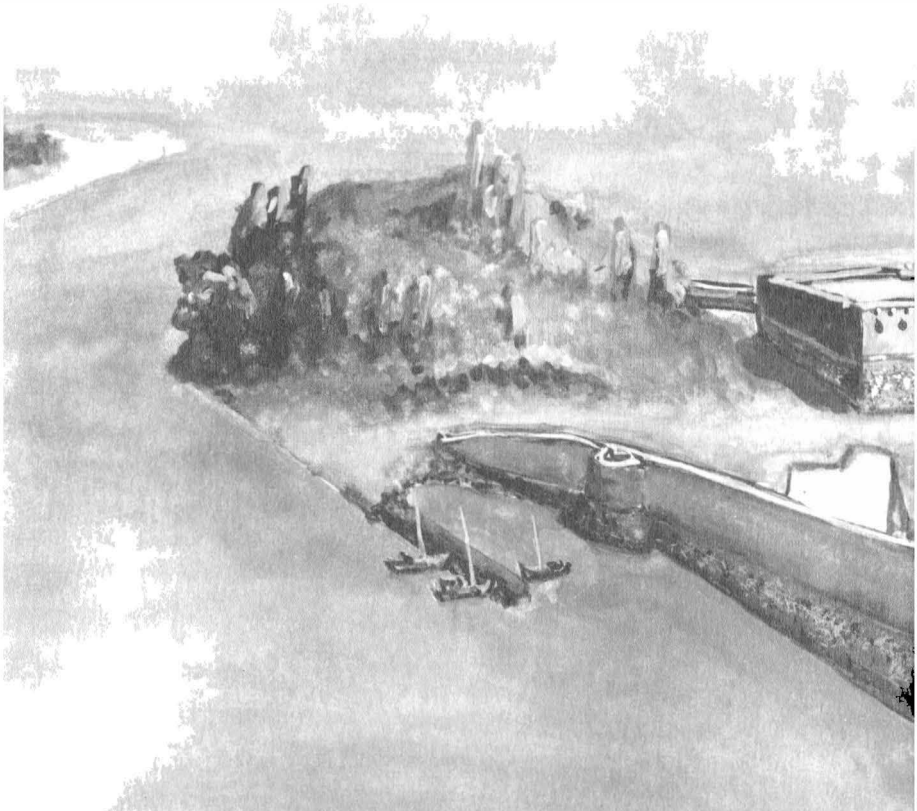
Her yönüyle Anadolu'ya özgü bir şehir olan Troya, yalnızca Anadolu kentleşme tarihi açısından değil, aynı zamanda Ege ve Avrupa kentleşme tarihi ve arkeolojisi açısından da çok önemli bir örnektir. Anadolu'nun uzun tarihinde en şanlı kentlerden biri olarak yer alan Troya ve onun ilginç öyküsü hiçbir zaman unutulmayacaktır.

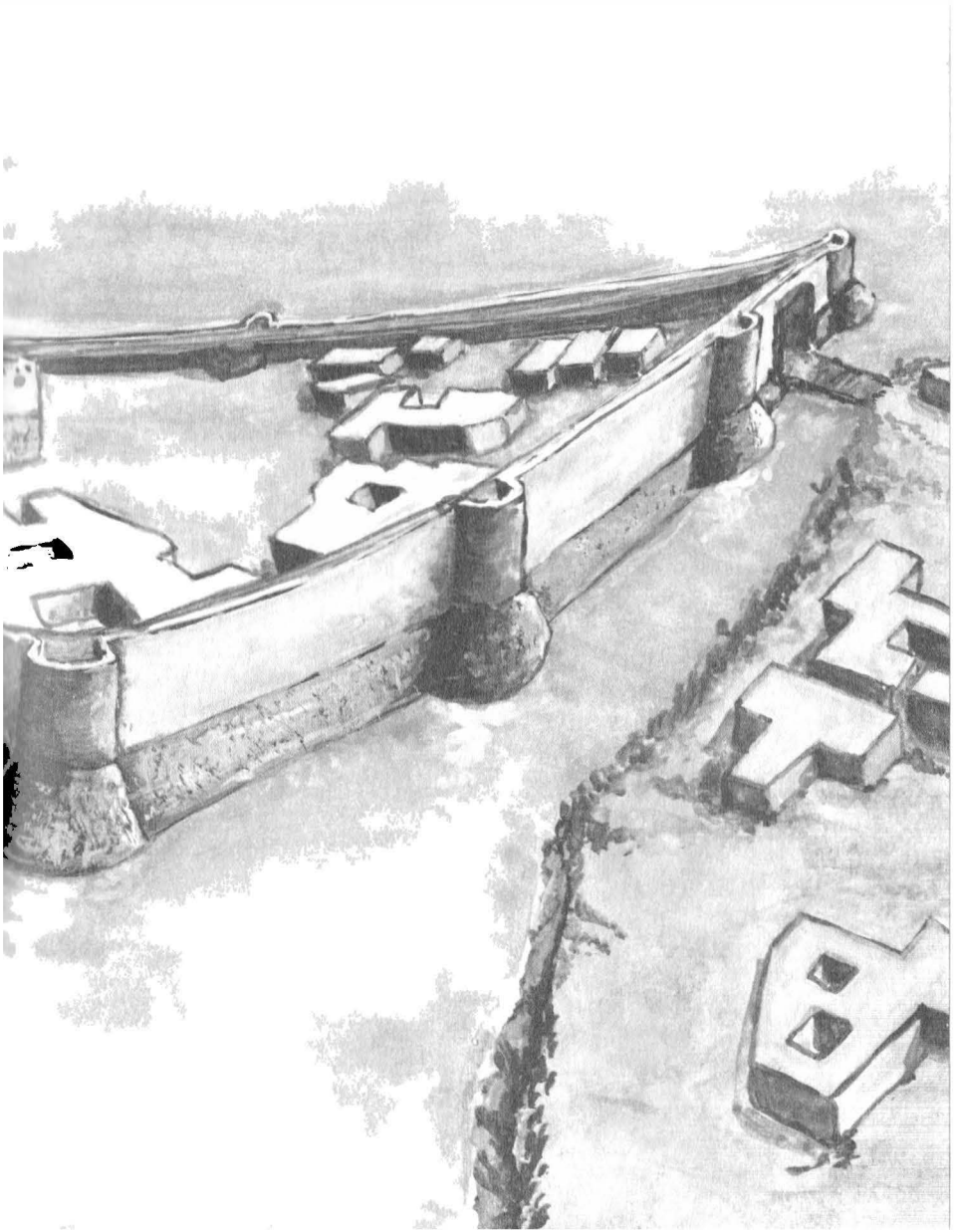
Liman Tepe

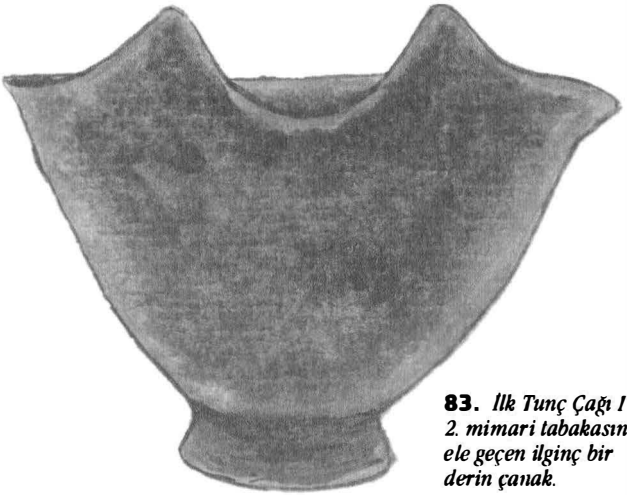
Liman Tepe, İzmir ili, Urla ilçesinin İskele mahallesindedir. Üzerinde bulunduğu arazi, Karantina Adası'nın tam karşısında ve bir yarımada görünümüne sahiptir. Yarımadanın kuzey ucu kayalık, güneyi ise yelpaze gibi açılan büyük bir ova durumundadır. Zorıgurlu ve Kocadere çaylarının taşıdığı alüvyonlar, bir zamanlar deniz içinde ve ana karadan ayrı olan kayalık kısım ile ana kara arasını doldurduğundan birleşerek bir yarımadanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Liman Tepe işte bu yarımadada hem ekonomik, hem de stratejik açıdan önemli bir konuma sahiptir ve bir içdeniz olan İzmir Körfezi'ni kontrol altında tutmaktadır.

Liman Tepe bir höyük olup bir taraftan yarımadanın kuzey ucunu oluşturan kayalık bölgeye dayanmakta, diğer taraftan ise bir yelpaze gibi güneydeki düz alana açılmaktadır. Tepe kesimi bir çeşit doğal savunma sistemi olarak ele alınmış, güney yamaçlara yaslandırılarak inşa edilen, 300 m.'ye yaklaşan oval görünümünde, bir surla yarımadanın kuzeyinde bir iç kale oluşturulmuştur. Sur sistemi çok gelişmiş bir teknolojiyi yansıtır. Anıtsal savunma sisteminin sur duvarlarının yüksekliği 12 m.'yi bulmaktaydı. Kuleleri 12x10 m. boyutlarındadır ve yuvarlak inşa edilmiştir. Karada ve büyük olasılıkla denizde de bastionlarla donatılan güçlü savunma sisteminin büyüklük ve teknik açı-

82. *Liman Tepe, Urla'nın İskele mahallesindedir. M.Ö. 3000'lerde merkezlerinden her yönüyle daha güçlü ve daha köklü bir Batı Anadolu yerleşimidir. Anıtsal savunma sisteminin yanında Ege ve Akdeniz'in başka bölgelerinde benzeri olmayan liman tesislerine sahipti.*

83. *İlk Tunç Çağı I'in 2. mimari tabakasında ele geçen ilginç bir derin çanak.*

84. *Orta Tunç Çağı 5. mimari tabakaya ait pişmiş toprak ayı heykelciği.*

dan bir benzeri o dönemde Ege dünyasının hiçbir yerinde mevcut değildir. "İç kale" fikri Ege sahilinde ilk kez burada ortaya çıkmıştır. Yarımadayı doğu-batı yönünde kateden sur sistemi iç kaleyi daha çok güneye, ana karaya karşı korumaktadır.

İç kalenin kenarında uzanan burun üzerine büyük bir bastion görünümünde bir mendirek inşa edilmiştir. Mendireğin uzunluğu 100 m. genişliği 35 m.'dir. Mendireğin güneybatısına ayrıca 30 m. uzunluğunda ve 5 m. kalınlığında bir dalgakıran inşa edilmiştir. Liman içinde 15 m. uzunluğunda ve 2 m. genişliğindeki mendirekle bağlantılı iskelesi vardır. Bugün bunlar Ege Denizi'nin yükselen suları altında kalmıştır. Savunma sistemi, iskeleleri bulunan liman tesisleriyle bütünleşir. İç kalenin ortasında kalın duvarlı, içinde bol

miktarda depo kabı bulunan, kent ekonomisiyle bağlantılı bir işleve sahip bir yapı vardır. Gerek bu dönemlerde, gerekse daha sonraki dönemlerde Önasya'da saraylar bu tür bir özelliği yansıtır. Bu nedenle bu yapı bir tür saraydır. Bu yapı çevresinde resmi binalar ve olasılıkla diğer depolar vardır.

85. *İlk Tunç Çağı II'ye ait "Koridorlu Ev" olarak tanımlanan büyük yapının içinde ele geçen bir maşrapa.*

Surun güneyinde, yani dış kısmında halkın oturduğu "alt şehir", "aşağı şehir" yer alır.

Liman Tepe'de binaların alt kısmı tabakalar halinde Urla taşıyla inşa edildi. Yassı ve kalın taşlar değişik olarak sıralanarak, duvarların dayanıklılığı artırılmış, üst kesimlerinde ise kerpiç kullanılmıştır. Kapı eşiklerinde muntazam işlenmiş yekpare taşlar görülür.

Tunç Çağı'nda çok gelişmiş bir maden teknolojisi vardır. Tunç eserleri çok gelişmiş bir teknolojiyi yansıtır. Takriben 2.5 cm. çapında çok sayıda kurşun halka bulunmuştur. Bu halkaların süs eşyası olarak değil, bir çeşit para biri-

86. *Mezar olarak kullanılan bir "barbar seramiği".*

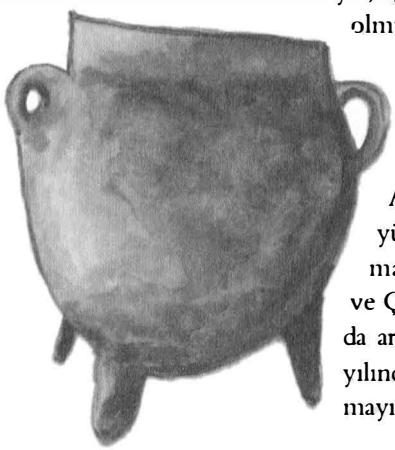
87. *İlk Tunç Çağı I'in 2. tabakasında ele geçen bir kandil.*

mi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu da çok gelişmiş bir ekonominin varlığını ortaya koymaktadır.

Çanak çömleği Anadolu'yla bütünleşir. Liman Tepe'de bulunan Orta Anadolu kökenli kaplar, Hititlerin bölgeyle ilişkilerinin somut niteliğini taşıyor. M.Ö. 3000 yılına ait zeytinyağı üretimini belgeleyen kap bulunmuştur.

88. *İTÇ I'in 1. tabakasından 3 ayaklı bir çömlek.*

M.Ö. 4000'lerden klasik çağa kadar kesintisiz iskân edilen Liman Tepe, Tunç Çağı'nın sonlarından itibaren kıta Yunanistan kökenli Miken kolonisi haline gelmeye başladı.

Liman tesisleriyle, iç kalesiyle, aşağı şehriyle organize olmuş, örnek bir şehircilik anlayışını yansıtan Liman Tepe, Akdeniz'in en eski limanı ve kale kentlerinin öncüsüdür.

1950 yılında ilk olarak Ekrem Akurgal tarafından saptanan höyükte, önce Çetin Anlağan kurtarma kazısı yaptı, sonra Güven Bakır ve Çetin Anlağan 1979-1981 yıllarında arkeolojik kazı gerçekleştirdi. 1992 yılından itibaren Hayat Erkanal araştırmayı sürdürmektedir.

Demircihöyük

Demircihöyük, Eskişehir'i Bozüyük'e bağlayan karayolunda, Poyra ile Çukurhisar yerleşmelerinin arasından Söğüt ilçesine ayrılan sapağın hemen yanındadır. 1937'de Kurt Bittel, 1975-1978 arasında Manfred Korfmann tarafından arkeolojik kazısı yapılmıştır.

M.Ö. 3000-1200 yıl önceleri, büyük kentlerin ve yönetim sistemlerinin ortaya çıktığı döneme Tunç Çağları adı verilir. Maden kullanımının yaygınlaştığı bu çağlarda Fırat havzasından Anadolu içlerine yayılan ticaret ağı İç ve Batı Anadolu'ya kadar yayılmıştı. Demircihöyük, Doğu ve İç Anadolu'dan kuzey Ege'ye giden yolların üstünde, kervan ticareti için önemli bir konaklama noktası oluşturan bir yerleşmeydi.

Demircihöyük'ün "aslı", yaklaşık M.Ö. 2900-2400 yılları arasındaki dönemde yaşayan ve çok ilginç bir mimari şema gösteren bir İlk Tunç Çağı yerleşmesiydi. Höyük, İlk Tunç Çağı'na ait, 17 yerleşme tabakasından oluştuğundan, yaklaşık 7 m. yüksekliktedir. Yerleşme, yaklaşık 80 m. çapında yuvarlak bir tahkimat içindedir. Zeminden yükseltilmiş, dışa doğru eğimli, taş duvarlı bir yükselti üzerine kurulmuştur. Yerleşmenin etrafındaki duvar, aynı zamanda tahkimat görevi de görüyordu. Meyilli duvarın günümüze ulaşan yüksekliği 3 m. kadardır. Tahkimat duvarı üzerindeki evlerin arka duvarlarının yüksekliği de hesaba katılır-

sa, toplam yükseklik 6-7 m.'yi bulur. Tahkimat duvarında burç benzeri çıkmalar bulunduğu gibi, önünde düşmanın yaklaşmasını güçleştirecek bir hendek vardı.

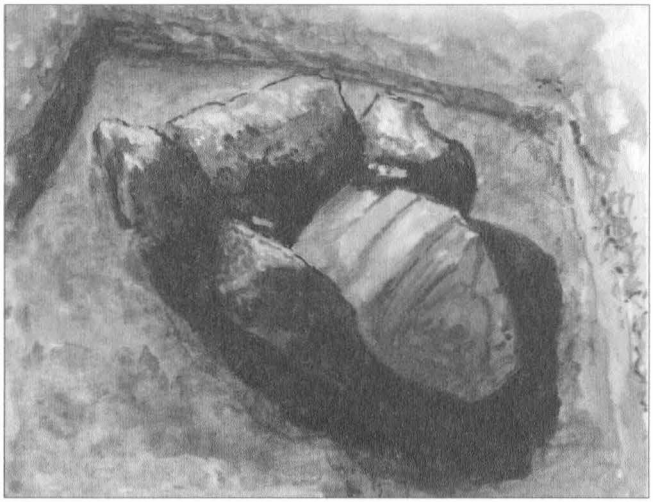
Merkezde 30-40 m. çapında, kapılardan gelen uzun taş döşeli yollarla ulaşılan bir alan ve bu alanda belki de depo olarak kullanılan, büyükçe birer sandık gibi, kil duvarlı iri kutular bulunuyordu. Ortak kullanım alanı olan bu meydan her türlü işlerin, günlük uğraşların yapıldığı yerdi.

Evler alanın çevresinde ışınsal olarak düzenlenmişti. 25-30 kadar ev çember biçiminde sıralanmış, arka duvarları, çember biçimli yerleşmenin dış kısmını oluşturduğundan, evler bir tür sur görevi yapmakta ve böylece savunma kendiliğinden sağlanmaktaydı. Küçük bir kale görünümünde olan yerleşme, dışarı ile bağlantısını evler arasında bırakılan birkaç geçitle sağlıyordu.

Kerpiç kullanılarak inşa edilen evler, genellikle iki odalı ve ortalama oturma alanı 50 metrekareyi buluyordu.

89. *Demircihöyük'ten Tunç Çağı'na ait ilginç iki kap.*

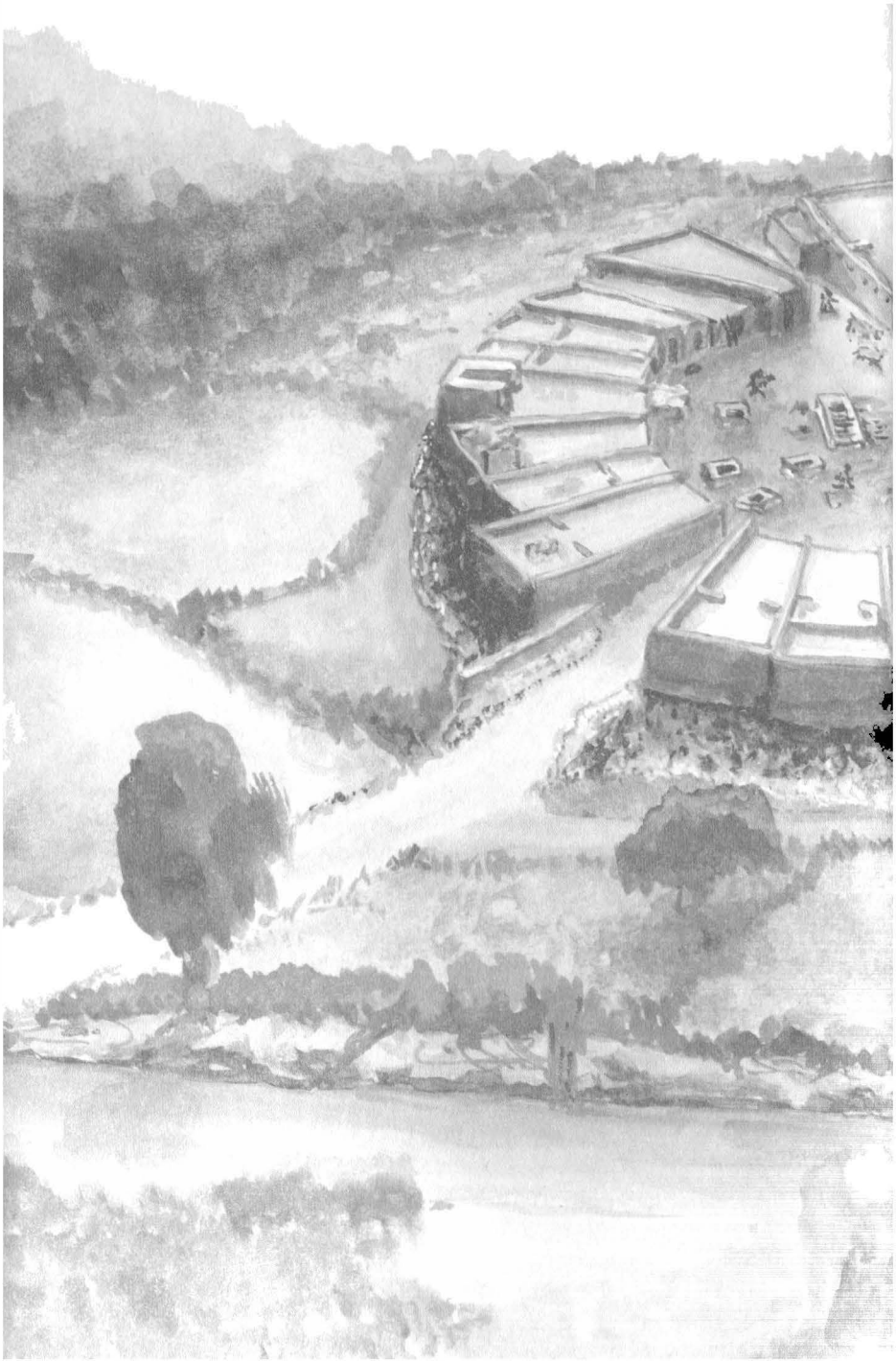

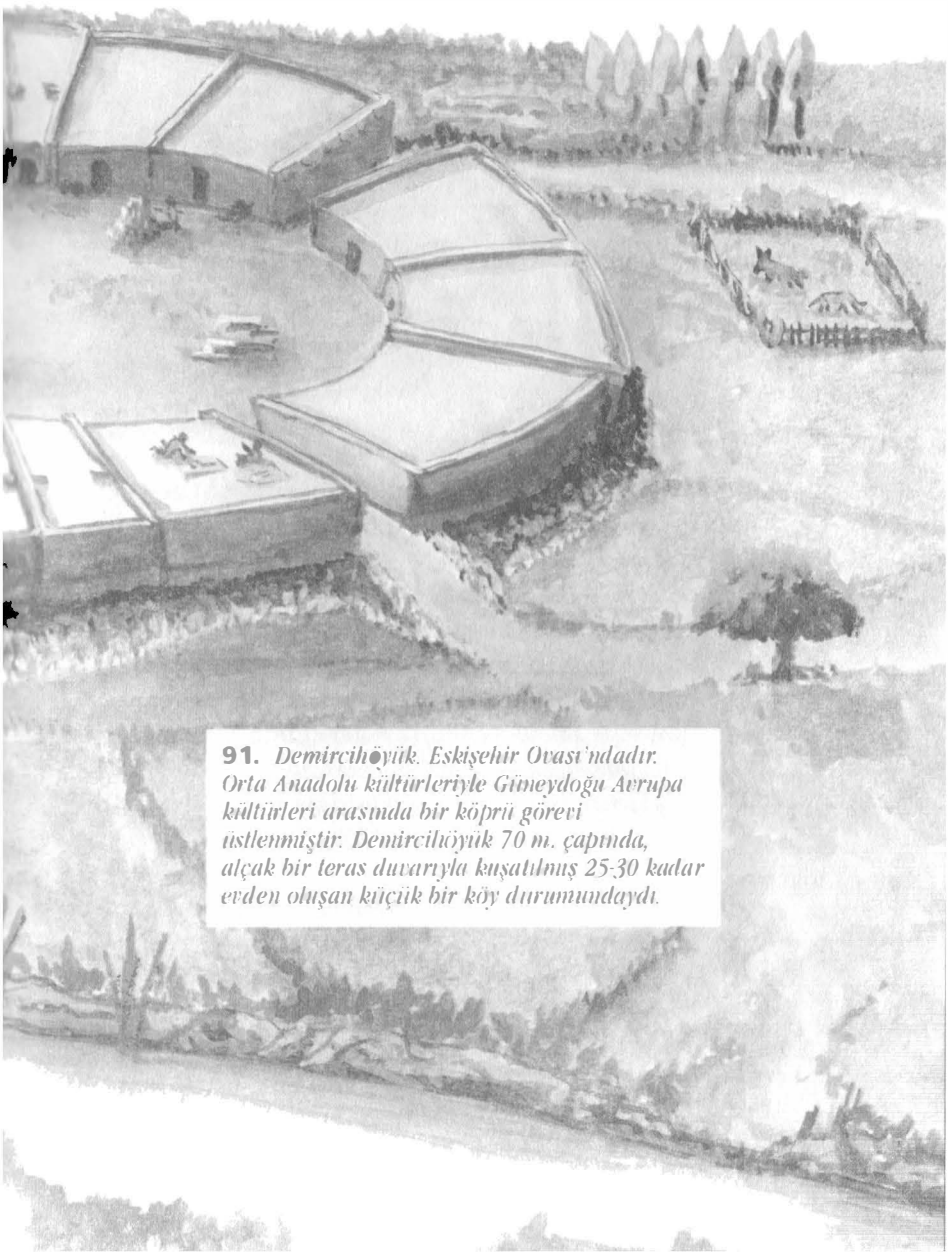
90.
Demircihöyük Sarıkent Mezarlığı'ndan bir küp mezar.

Birçok odanın sol arka köşesinde kubbeli fırın ve ortasında bir de açık ocak yeri vardı. Evlerin üstü, ahşap kirişler ve toprak tabakasından oluşan düz damlarla örtülüydü; aralarına boşluk bırakılmadan birbirine bitişik inşa edildiğinden, kesintisiz bir dam alanı ortaya çıkıyordu.

Yerleşme, uzun tarih boyunca, iki kez tamamen yangın geçirmiştir. İlk Tunç Çağı yerleşmesinin bir felaketle mi sona erdiği, yoksa sakinlerinin yerleşmeyi herhangi başka bir nedenle mi tek ettikleri bilinmiyor. 500-600 yıl aradan sonra, Orta Tunç Çağı'nda, Demircihöyük'ün doğu yamacına tekrar yerleşilir. Buradaki mimari ve buluntular Ticaret Koloni Çağı ve eski Hitit dönemleri Orta Anadolu kültürleriyle sıkı bağlantılıdır.

Demircihöyük'ün mezarlığı yerleşimin dışında, höyüğün 250 m. batısındaki bir terasın üzerindedir. Arkeolojik kazıyı gerçekleştiren Jurgen Seeher tarafından "Demircihöyük Sarıkent Nekropolü" olarak adlandırılmıştır. Toplam 602 mezar ortaya çıkarılmıştır. Ölüler, büyük depo kapları olarak kullanılan küpler içine konup, ağzı taşla kapatıldıktan sonra gömülüyordu. Kübün boyu ölen kişiye yetmediğinde, önüne ikinci bir küp ilave ediliyordu.

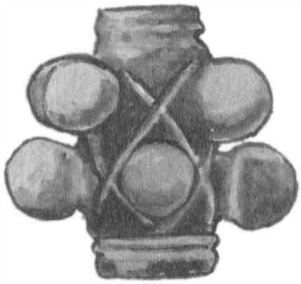

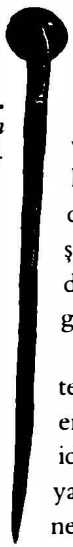
91. *Demircihöyük. Eskişehir Ovası'ndadır. Orta Anadolu kültürleriyle Güneydoğu Avrupa kültürleri arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Demircihöyük 70 m. çapında, alçak bir teras duvarıyla kuşatılmış 25-30 kadar evden oluşan küçük bir köy durumundaydı.*

92. *Pişmiş topraktan bir kadın figürini.*

93. *Metalden bir topuz başı.*

94. *Metalden bir iğne.*

Küp mezarlardan başka, doğrudan toprak çukur içine gömüler ve ayrıca taş sanduka mezarları vardı. Üç mezar tipi arasında tarihsel bir fark yoktur. Mezarlara ölü hediyesi olarak, testi, iğne, yassı balta, topuz ve kabartma süslü metal alınlıklar konulmuştur. Mezar tiplerinin ve ölü hediyelerinin farklı oluşu, belki de sosyal farklılaşmanın sonucudur. İskeletlerin antropolojik olarak incelenmesi insanların iri ve sağlıklı olduklarını, buna karşın ortalama ömrün 30-35 yıldan fazla olmadığını ve kadınlarda ortalama yaşam süresinin daha kısa olduğunu gösterdi.

Çarkta ve elde yapılmış çanak çömlekler, gaga ağızlı testiler, şiş karınlı çömlekçikler, kulplarında akıtacak veya emzikli kaplar ve üzerlerinde çapraz bantlar olan ilginç idolleriyle, yüzyıllar boyunca birçok kervana ev sahipliği yapan Demircihöyük, Hellenistik çağdan sonra tarih sahnesinden tamamen çekilmiştir.

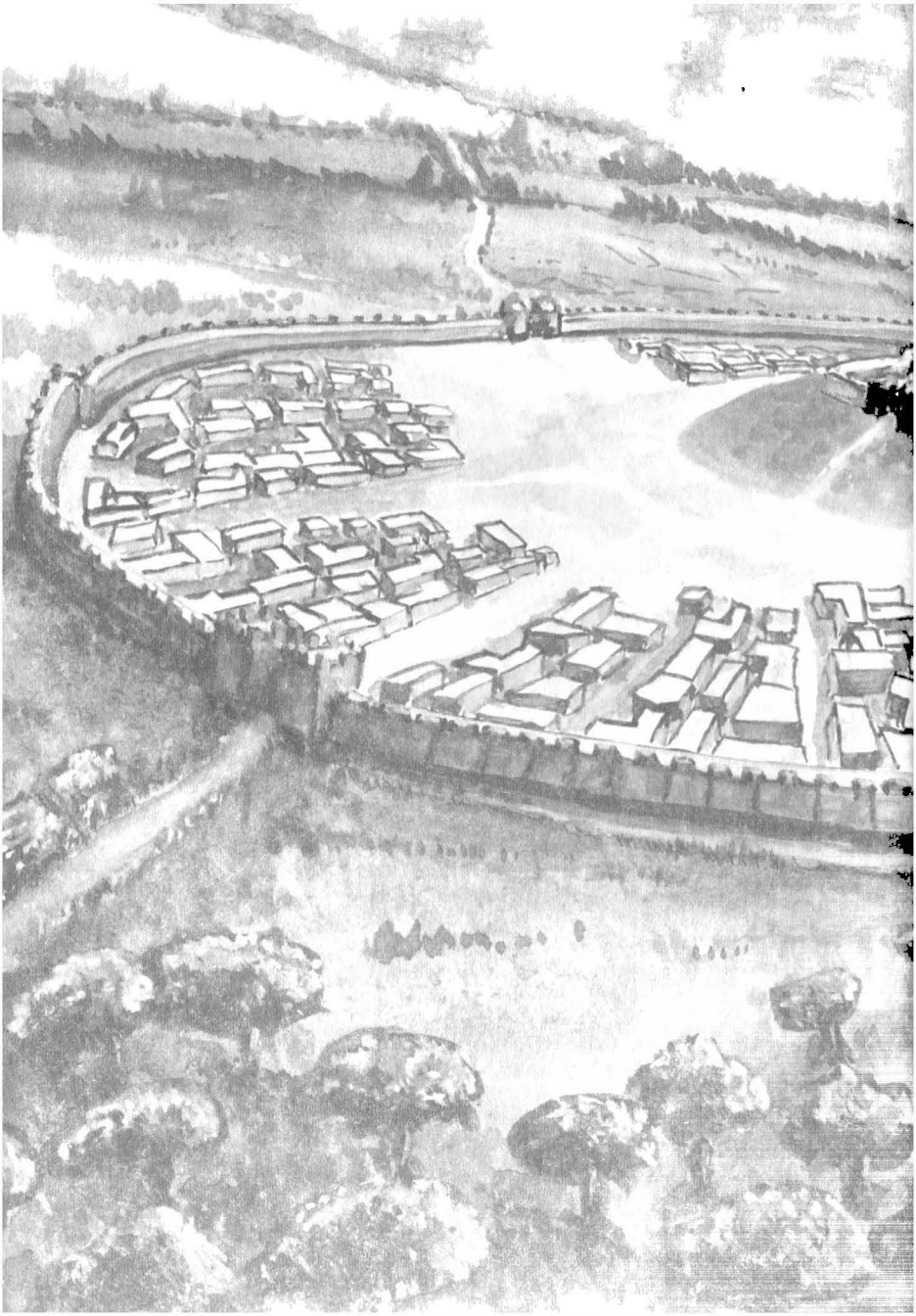
Alişar

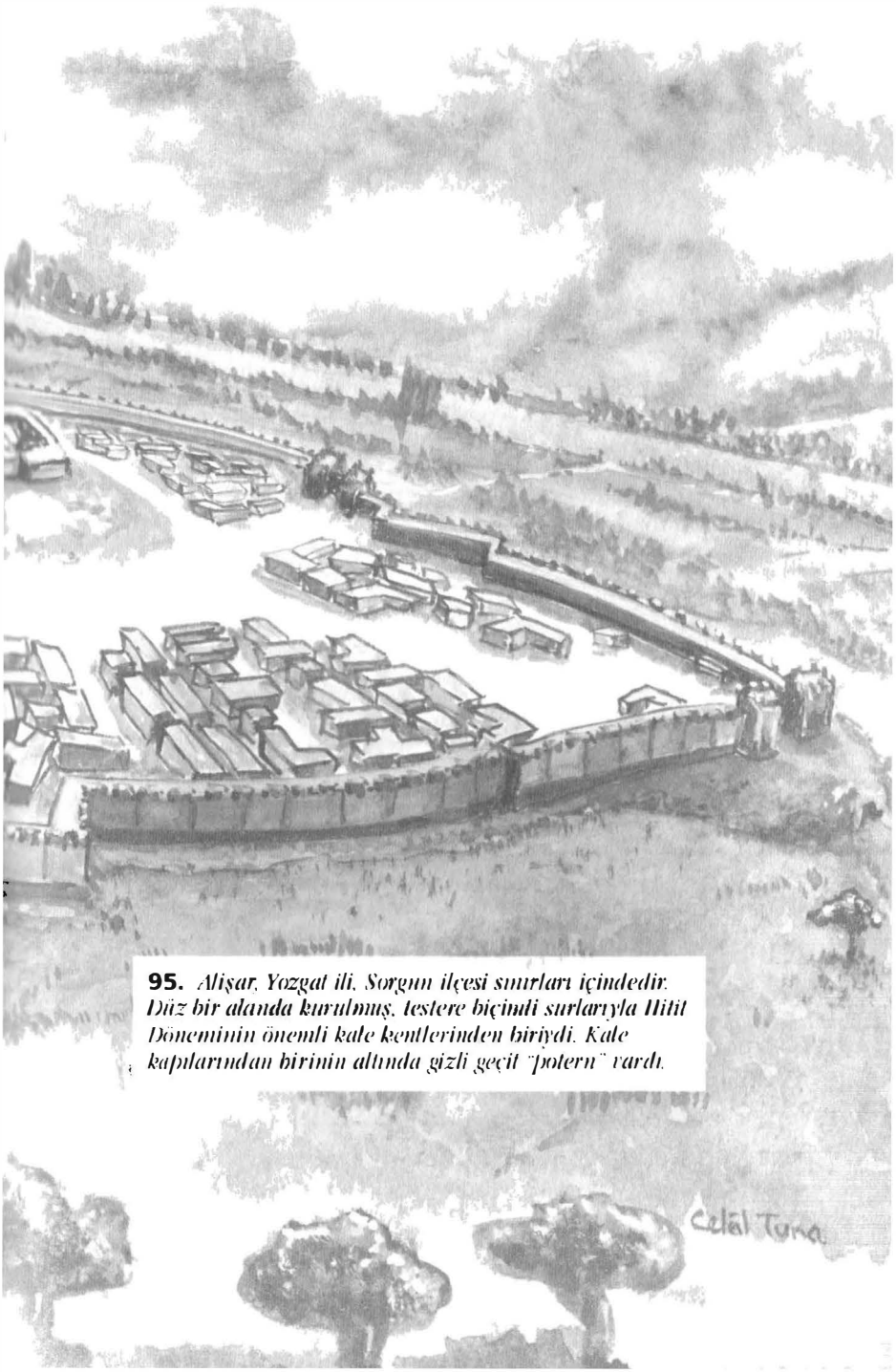
Kızılırmak'ın Orta Anadolu'da çizdiği yayın kuzey kesiminde, dağlık, ovalık veya vadilerde kurulmuş ve bir zamanlar Anadolu tarihinde önemli rol üstlenmiş yerleşmeler vardı. Bunlar arasında ilgi çekici tarihe sahip kentlerden biri Alişar'dır. Başlangıcından itibaren yüzyıllarca süren yaşamı boyunca, geçirdiği dört kültür evresini oluşturan on beş yapı katıyla höyükleşen Alişar Yozgat ilinin Sorgun ve Sarıkaya ilçelerini birbirine bağlayan karayolunun, hemen hemen ortasına yakın yerde, batı yanında, bu günkü Alişar köyünün 2.5 km. kuzeyindedir.

Alişar'ın arkeolojik kazısı 1927-1932 yılları arasında Von der Osten tarafından yapılmıştır. Alişar Höyük'te Bakır-taş Çağı'nda ilk yaşam izleri görülür. Verimli topraklar üzerinde kurulmuş olan bu yerleşmenin etrafı, o çağda, güvenlik açısından bir hendekle çevriliydi.

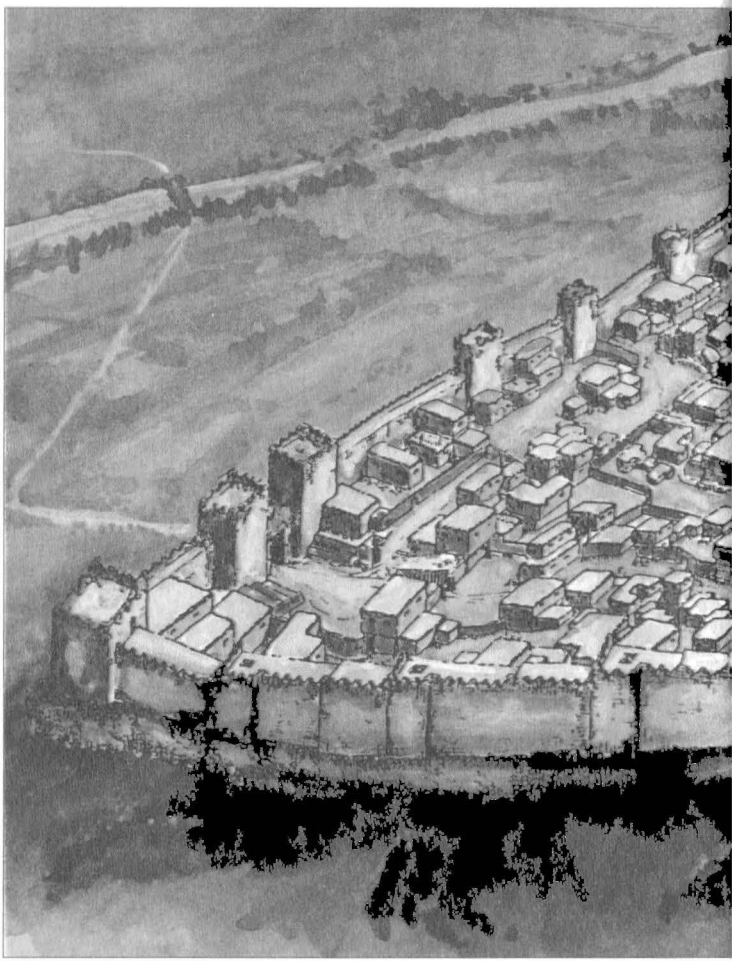
Alişar, Hitit Çağı şehircilik anlayışının askersel ve sivil mimarlığını belgeleyen yerdir. Hitit döneminde, yöneticilere ait bir "Kale" ve bu kalenin eteklerinde halkın oturduğu etrafı surlarla çevrili bir "iç kent"ten oluşmaktaydı; bu haliyle kuvvetli bir savunma sistemine sahip güçlü bir kent görünümündedir.

Yerleşme oval biçimlidir ve etrafı surla çevrilidir. Şehri çevreleyen dış sur testere dişi biçiminde dizayn edilmiştir. Surların temeline taşlar özensiz olarak seçilip konmuş,

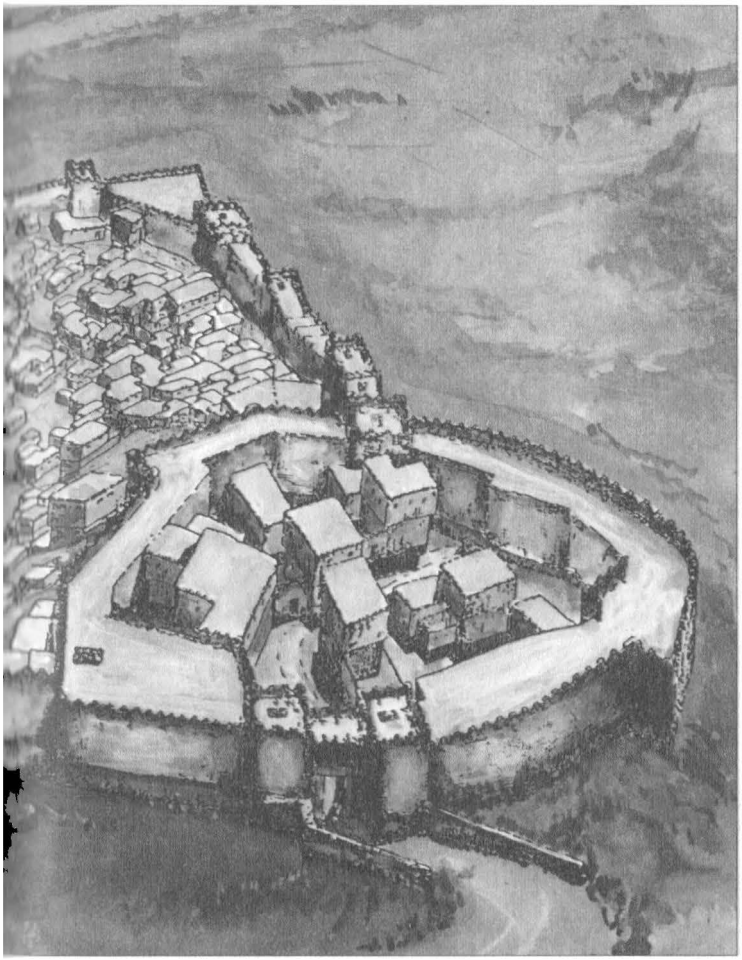

95. *Alişar, Yozgat ili, Sorgun ilçesi sınırları içindedir. Düz bir alanda kurulmuş, testere biçimli surlarıyla Hitit Döneminin önemli kale kentlerinden biriydi. Kale kapılarından birinin altında gizli geçit "potern" vardı.*

bunların üstüne yerleştirilen büyükçe taşların dışarıdan görülebilecek kısımları düzeltilmiştir. Taş temel üzerine 45x30x10 cm. ölçülü kerpiç kullanılarak tamamlanan dış sur duvarının arkasına bir iç duvar örülerek 5-6 m. genişliğe ulaşan bir sandık duvar yapılmış ve arası molozla doldurulmuştur. Hitit çağında, şehrin batı kapısı ön avlulu ve yanlarında mekânları, kuzey kapısı asimetrik planlı ve kapı odalı, güney kapısı simetrik oluşuyla Hitit anıtsal kapıları-

96. *Hititler'den sonra Frig döneminde Alişar, bir kale-kent görünümündeyk*

nın proto (ön tipi) tipidir. Kent surundaki kapılardan biri poternlidir. Potern ana toprak üzerine bindirme tekniği ile yapılmış, 50 m. uzunluktadır, savunma amaçlıdır, bir tüneldir ve Hitit poternlerinin en eskisidir.

Alişar'da, evlerin arasında, iç kaleye doğru yönelmiş yelpaze biçimli bir yol dizgesinin varlığı belirlidir. Kent duvarlarına koşut giden çember biçimli yolların en dışta olanı kent duvarlarının dibinden geçer. Evler kent duvarı-

na bitişik yapılmamıştır. Yapıların çatıları ve dam örtüsü düzdür.

M.Ö. XII. asırda, Hititlerin yıkılmasından sonra, kalın bir kül tabakasıyla kaplanan Alişar, bir süre sonra Frigler'ce iskân edilmiştir. Frig döneminde, kentin suru yenilenmiş ve kent, bir kale-kent görünümü kazanmıştır. Frig çağında sadece iç kalesi iskân edilmiş, Hitit döneminde halkın yüzyıllarca yaşamış olduğu aşağı kent ise ortadan kalkmıştır. Frig döneminin yerleşim dokusu, Hitit devrinin yönetici merkezlerinden oldukça farklıdır ve yapıların anıtsal niteliği bütünüyle kaybolur.

Mabet olmayan bu kentte, bazı Hitit merkezlerinin aksine, ölüler yakılmadan gömülmekteydi. Alişar, Frigler'den sonra yavaşça tarihin sessizliğine bürünmüştür.

97. *Alişar'dan iki toprak kap.*

Alacahöyük

Alacahöyük, Kızılırmak'ın kavisi içinde, Çorum ili, Alaca ilçe merkezinin 17 km. kuzeybatısındadır.

1842 yılında W.G. Hamilton adlı bir İngiliz gezgin tarafından keşfedilmişti. Atatürk'ün teşvikleri ile 1935 yılında arkeolojik kazıya başlanılmıştır. "İlk Türk Kazısı" unvanını taşıyan Alacahöyük'te ilk olarak Hamit Z. Koşay (1935-1947 yılları arasında Remzi O. Arık ve 1962'den sonra Mahmut Akok ile) kazı yapmış, 1995 yılından itibaren Hatçe Baltacıoğlu tarafından tekrar inceleme altına alınmıştır.

Alacahöyük 250x250 m. çaplı, daire biçimli, 14 m. yüksekliğe ulaşmış bir höyüktür. Üstüste yığılan çeşitli kültürlerin kalın tabakaları Bakır-taş Çağı ile başlar. İlk Tunç Çağı, Hitit ve Frigler'e kadar uzanır.

Kent, en görkemli dönemini İlk Tunç Çağı'nın sonlarında (M.Ö. 2500-2000) yaşamıştır. Ortaya çıkarılmış olan 13 kral mezarı, mezarlarda ele geçen çok değerli buluntular, altın taçlar, kemer tokaları, gerdanlıklar, bilezikler, taslar, vazolar, demirden bir hançer, devrin sosyal ve dinî özelliğini, zenginlik ve ihtişamını ortaya koyar. Bu göz kamaştıran eserler, kültür tarihimiz açısından büyük önem taşımakta ve Anadolu'da maden işleme sanatının ne kadar ileri düzeyde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Demir hançer M.Ö. 2300 yıllarına tarihlenir. Yapımının bir rastlantı sonucu olmadığı, bu parçanın demirden yapıl-

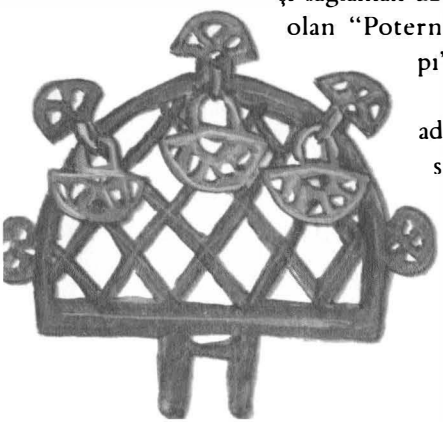

98. *Alacahöyük "Sfenksli Kapı" yeniden kurma denemesi.*

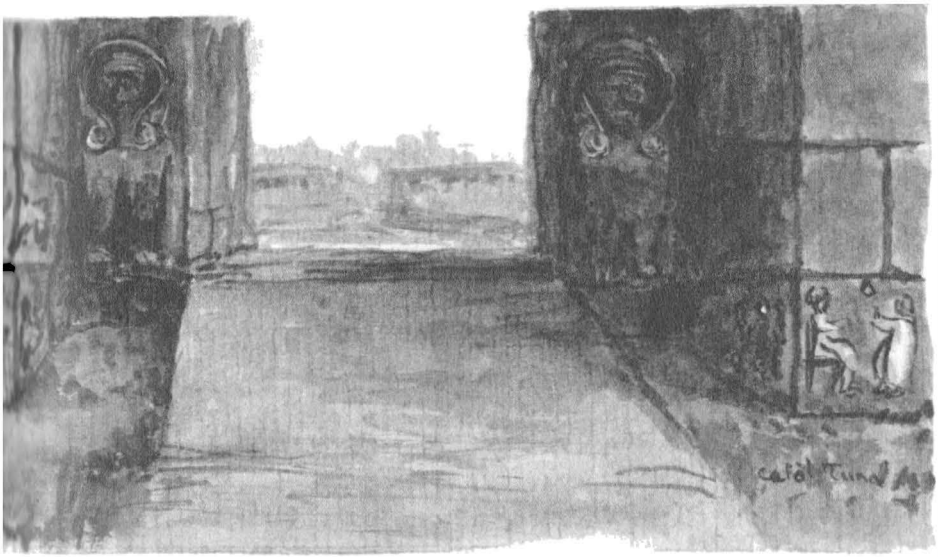
mış en eski alet olduğu kabul edilmektedir. Böylece, Anadolu'da demir kullanımı M.Ö. 3. binyılda başladığı, ancak yaygınlaşmasının M.Ö. 1200 yıllarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Hitit İmparatorluğu'nun önemli merkezlerinden biri olan Alacahöyük, o çağda tam bir şehircilik gösterir. Hitit devrine gelindiğinde, şehrin tüm çevresi, dışarıdan taşınan toprak ile 30-40 m. genişletilmiş ve şehrin surları bu dolgu toprak üzerine yapılmıştır. Sur duvarı taş temel üzerine kerpiç işlenerek inşa edilmiş, üzerinde şehre giriş için iki kapı bırakılmıştır. Biri, özel zamanlarda giriş çıkışı sağlamak üzere, altında bir gizli geçit "potern" olan "Poternli Kapı", diğeri ise "Sfenksli Kapı"dır.

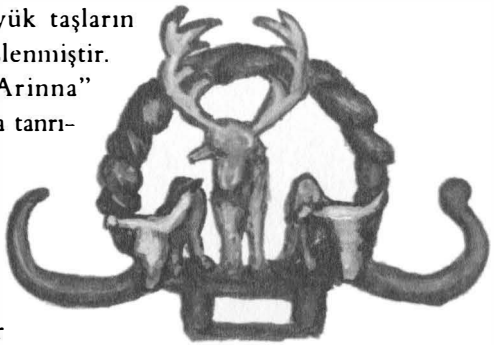
99. *Alacahöyük kral mezarlarında ele geçen bir güneş kursu.*

Sfenksli Kapı'nın yanlarında, kapıya adını veren birer sfenks yer alır. Girişin sağ kanadını oluşturan sfenksin iç kısmına Hititler'in sembolü çift başlı kartal kabartması betimlenmiştir. Ayrıca kapının her iki tarafındaki duvarların alt kesimlerini

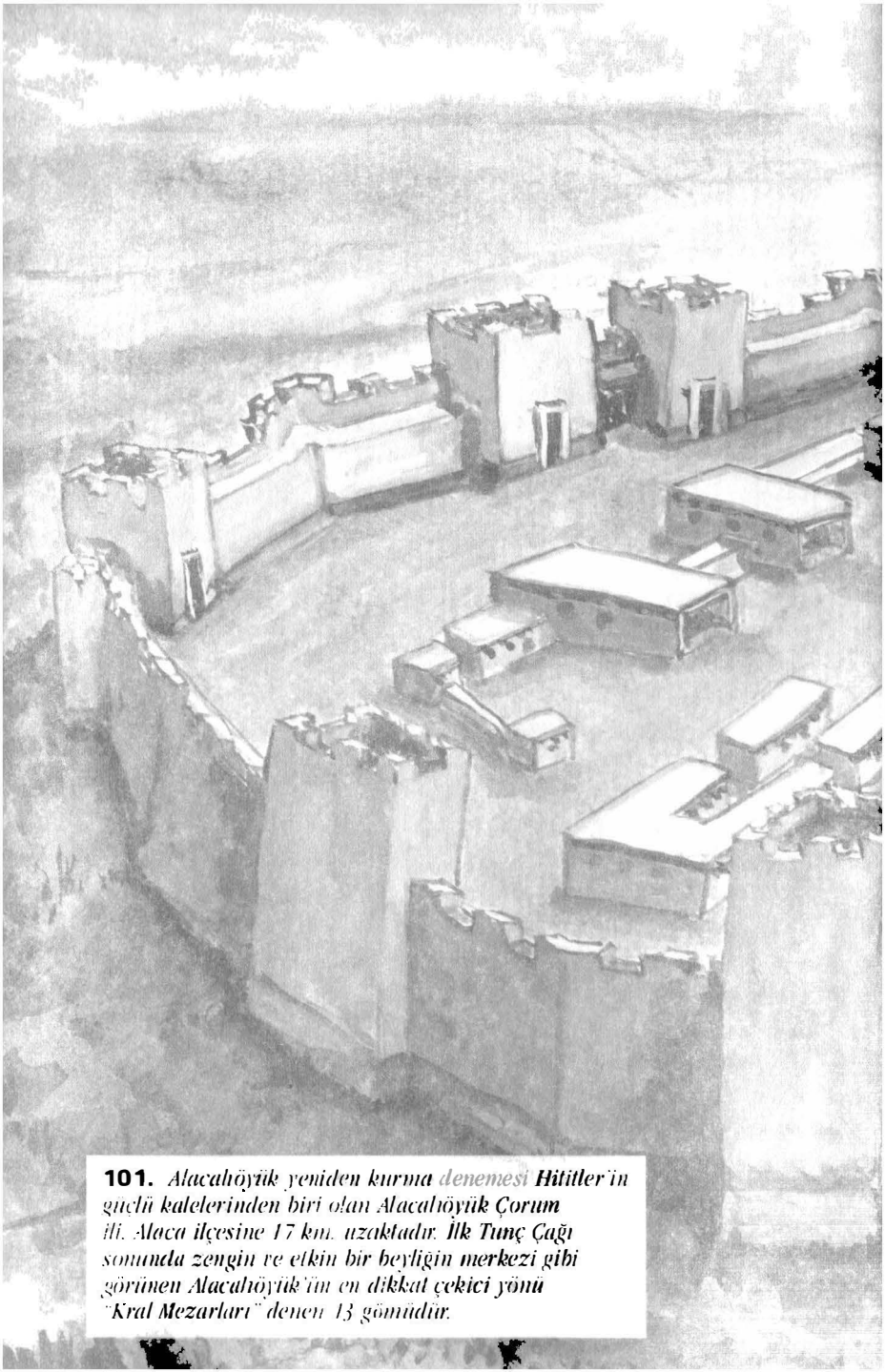

oluşturan düzgün ve büyük taşların üzerleri kabartmalarla süslenmiştir. Sağda, güneş tanrıçası "Arinna" oturur vaziyette, yanında da tanrıçaya saygı sunan altı figür kabarma olarak işlenmiştir. Soldaki taş blokların üzerinde sırasıyla: 1. Bir boğaya tapan kral ve kraliçe 2. Kurbanlık hayvanlar 3. Rahipler. 4. Hokkabazlar 5. Müzisyenler 6. Üzerinde bir boğa ile bir araba (?) bulunduğu tanımlanan bir kabartma yer alır. Sfenksli kapının iki yanına yerleştirilen ve kente giren kişileri etkilemek amacıyla konmuş olduğu düşünülen kabartmaların tümü sonradan yerleştirilmiştir. Bunlardan birkaçının sfenksli kapıya ait olmadığı, olasılıkla kent içinde bazı yapıları süslemek için tasarlandıkları son düşünceler arasındadır.

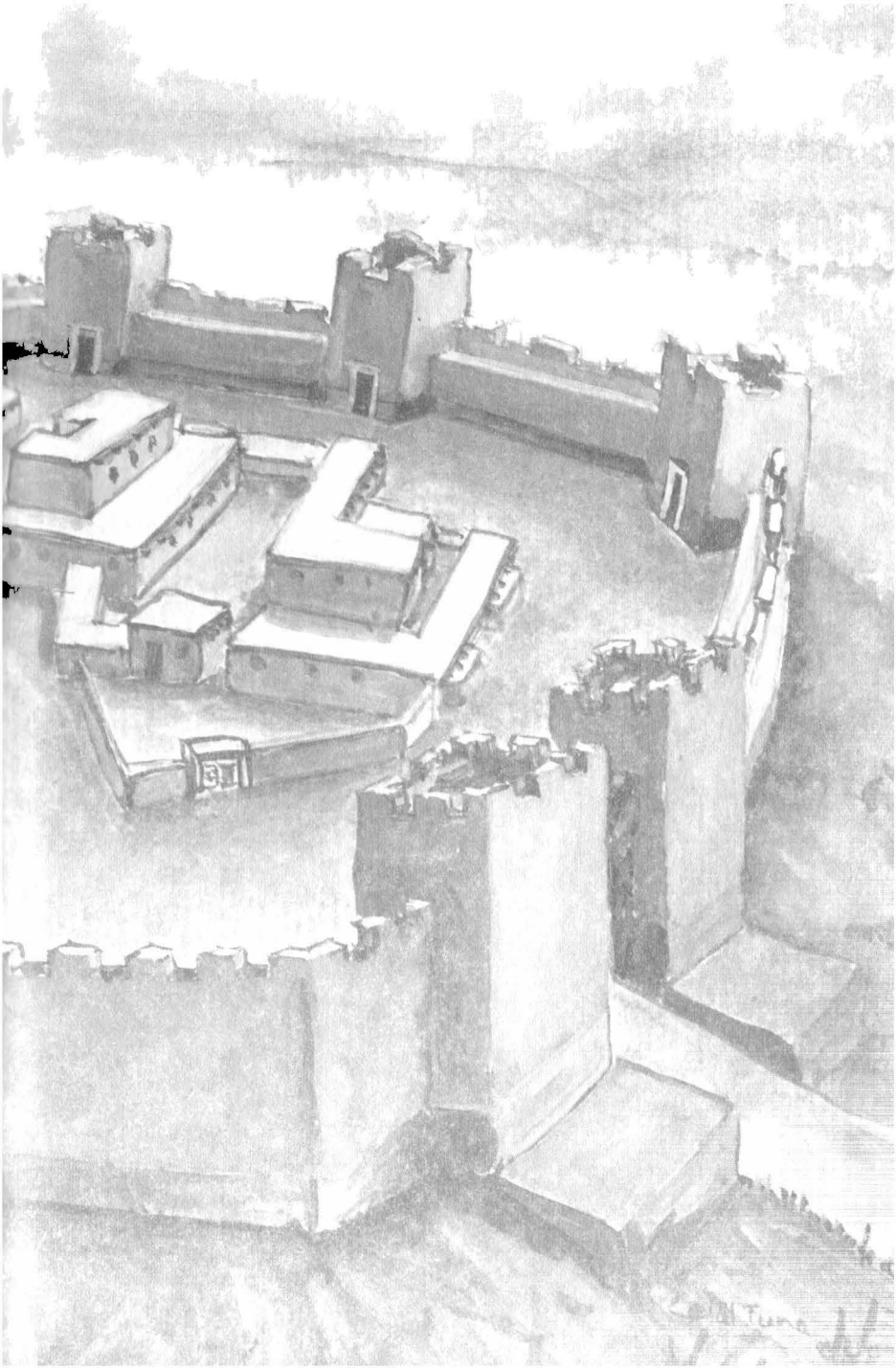

100.
Alacahöyük kral mezarlarından çıkan güneş kurslarından biri.

Sfenksli kapıdan şehre girilince bir meydan ve arkasında "Tapınak Saray" olarak adlandırılan bir avlu etrafında sıralanmış yapılardan oluşan ve Hitit mimari anlayışını sergile-

101. *Alacahöyük yeniden kurma denemesi* ***Hititler****'in güçlü kalelerinden biri olan* ***Alacahöyük Çorum*** *ili,* ***Alaca*** *ilçesine 17 km. uzaktadır.* ***İlk Tunç Çağı*** *sonunda* ***zengin*** *ve* ***etkin*** *bir* ***beyliğin*** ***merkezi*** *gibi görünen* ***Alacahöyük****'ün en dikkat çekici yönü "****Kral Mezarları****" denen 13 gömüdür.*

102. *Alacahöyük kral mezarlarında ele geçen altın bir kadeh ve altın bir testi.*

yen anıtsal yapı kompleksi yer alır. Şehir içinde toplumun sosyal ihtiyaçlarına elverişli ve estetik ölçüler içindeki yapılar arasındaki yol ve sokakların yapımına özen gösterilmiş, şehir içi sularını dışarıya atan ana kanallar ve bunlara bağlanan ev içi kanalları yapılmıştır. Alacahöyük, güçlü surları ve mükemmel şehircilik yapısıyla Hitit İmparatorluğu'nun önemli şehirlerinden biriydi.

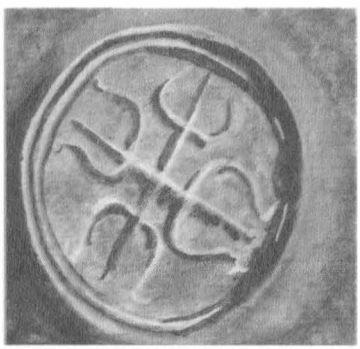
Hitit devletiyle birlikte yıkılışından sonra höyüğün kuzey yarısına Frigler küçük bir köy kurdular, takip eden yıllar içinde, giderek tarih sahnesinden çekildi.

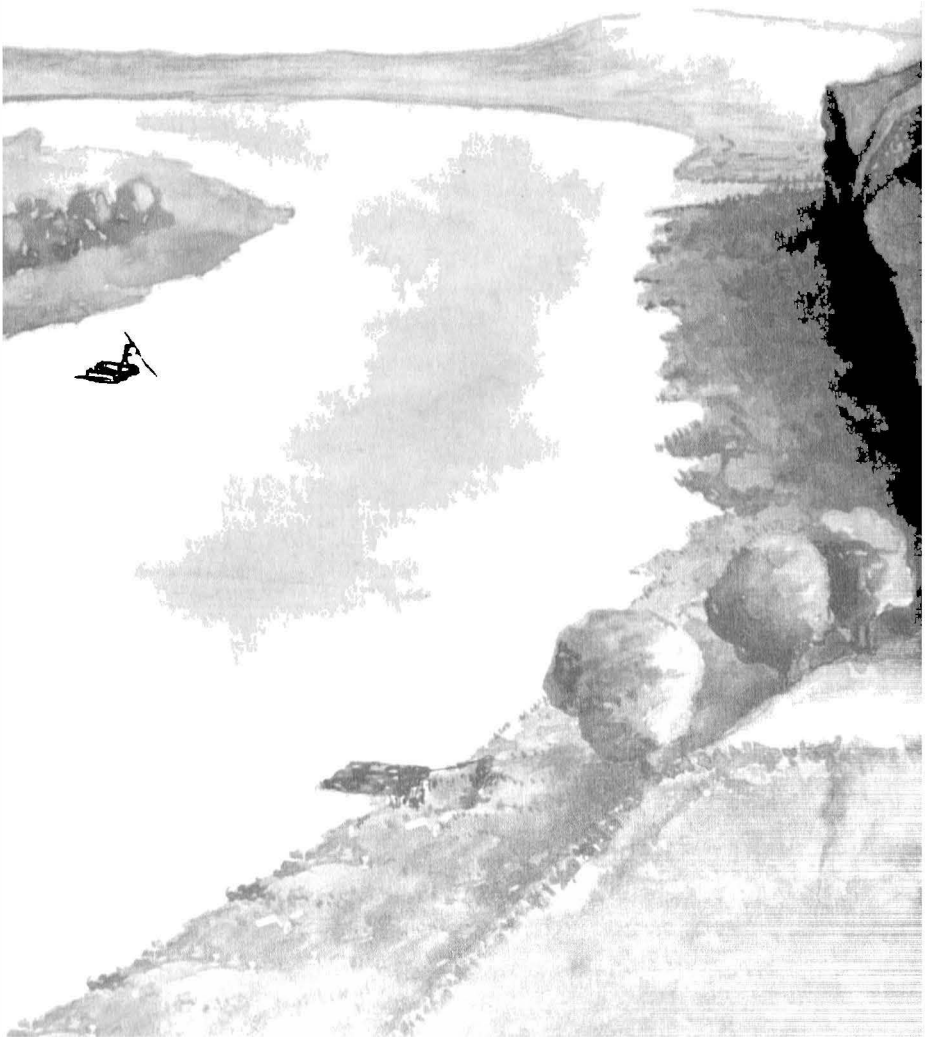
İmikuşağı

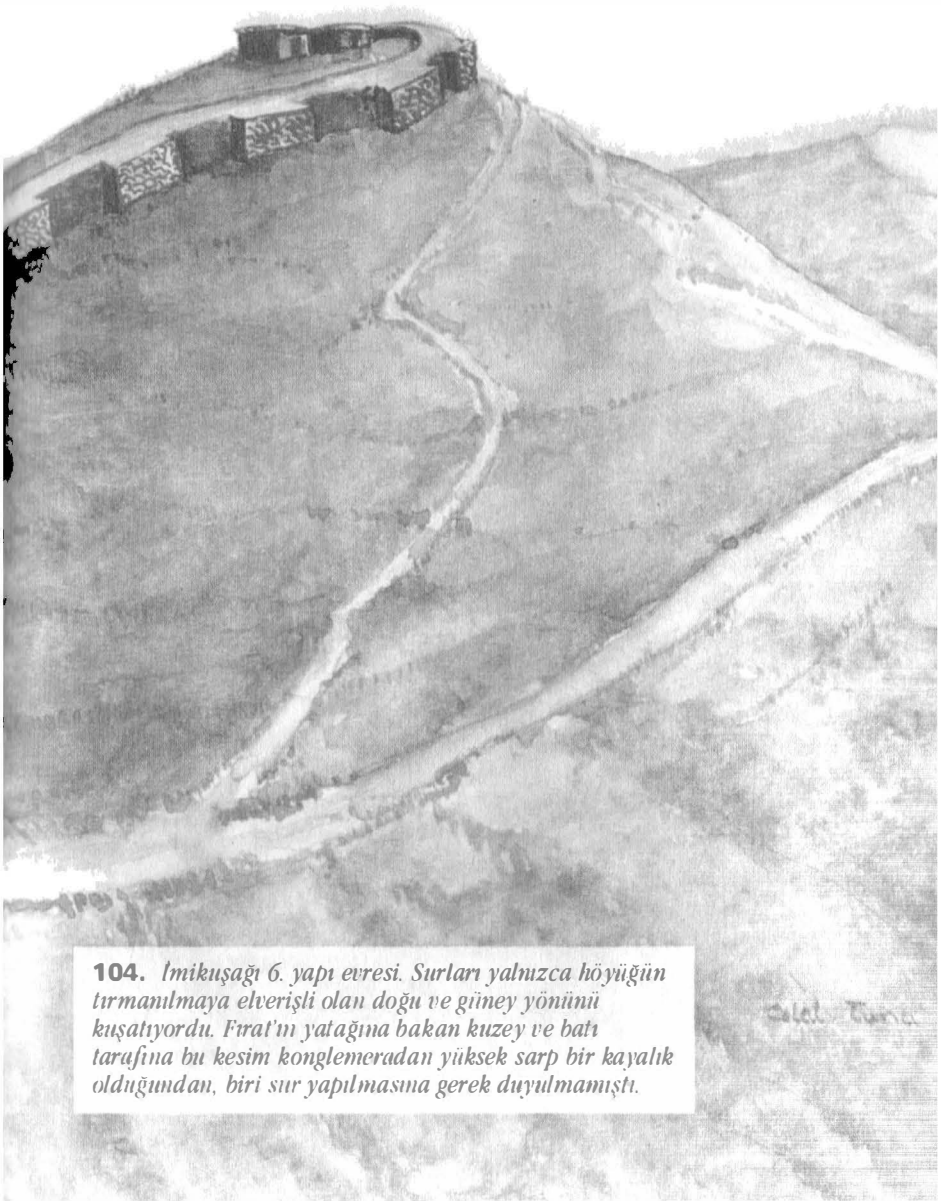
İmikuşağı Höyüğü, Elazığ ili Baskil ilçesine bağlı 9 haneli İmikuşağı (eski Malhasan) köyünün kuzeybatısındadır. Malatya'nın 26 km. kuzeyindeki höyük, Fırat kıyısında bir kayalık üzerine kurulmuştur. Tohma çayının Fırat'a karıştığı kısmın kıyısındadır. Konik bir biçim gösteren höyük, Fırat yatağından 38 m., ova tabanından ise 20 m. kadar, deniz yüzeyindense 673 m. yüksekliktedir. Kuzey ve batı yönleri sarptır, güney ve doğu eteklerinde geniş teraslar vardır. Teraslarıyla birlikte boyutları, kuzey güney uzantısında 150 m. kadar, doğu-batı uzantısında ise 200 m. civarındadır.

İmikuşağı Höyüğü Fırat'ın doğu kıyısındaki höyüklerin en büyüğü ve muhtemelen en önemlisidir. Üzerinde höyüğün yükseldiği kayalık, ırmağın eski yatağına karşı set oluşturduğundan, hızla akıp gelen Fırat suları bu kesimde kayalığa çarpıp, batıya doğru keskin bir dirsek yapmakta, bu nedenle de İmikuşağı önlerinde akış, hızından bir hayli kaybedip, genişleyen yatağı içinde adacıklar yaparak yoluna devam etmekteydi. Bu özelliği yüzünden İmikuşağı Höyüğü Fırat'ın ulaşıma en elverişli kesiminde yer almaktaydı.

103. *10. yapı katından bir signe royal.*

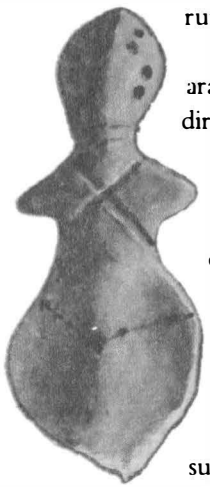

104. *İmikuşağı 6. yapı evresi. Surları yalnızca höyüğün tırmanılmaya elverişli olan doğu ve güney yönünü kuşatıyordu. Fırat'ın yatağına bakan kuzey ve batı tarafına bu kesim konglemeradan yüksek sarp bir kayalık olduğundan, biri sur yapılmasına gerek duyulmamıştı.*

105. *Orta Anadolu etkisinde yapılmış zigzag bezemeli bir kap.*

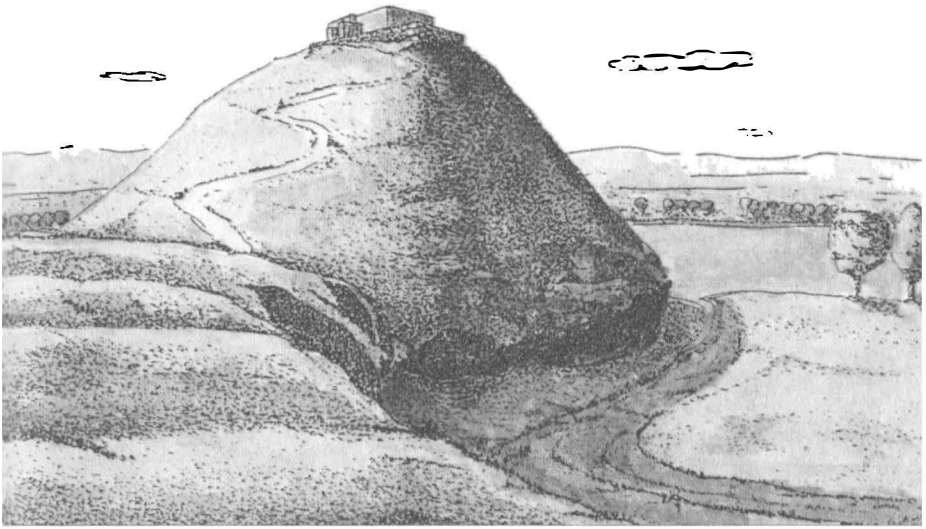
106. *Pişmiş topraktan yapılma bir Ana Tanrıça heykelciği.*

Fırat'ın düzensiz rejimi ve yatağının her yerde farklı, karşıdan karşıya geçiş alanlarının da son derece sınırlı oluşundan, höyük, tarih boyunca Elazığ ve Malatya bölgeleri arasındaki ulaşımda yörenin vazgeçilmez bir merkezi durumunu ısrarla korumuştur.

İmikuşağı yöresinin eski çağlardaki geçim kaynakları arasında ticaretinde önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. İlk Tunç Çağ'ının sonlarından itibaren giderek yoğunlaşan ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile doruk noktasına ulaşan Mezopotamya Anadolu ticaretinde bir geçiş ve kontrol noktalarından biri konumunda olması nedeniyle, yoğun bir iskâna sahne olmaya başlamış, 2. binyılda ise belki de en önemli denilebilecek dönemini yaşamıştır.

Eski Hitit kültürünün XVII. yüzyılın sonlarından ve XVI. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Anadolu'ya yayılmış olduğunu göstermesi ve hem de çevresi surlarla kuşatılmış bir kült merkezi oluşundan önem taşır.

107. *Fırat Irmağı kıyısındaki eski bir höyük üstüne yükselen İmikuşağı, uzun süren bir boşluktan sonra, Orta Çağ'da etrafı surlu bir karakol haline getirilmişti.*

Kuleyle korunan anıtsal bir kapıyla girilebilen bu küçük merkezin içinde 8x5 m. boyutlarında, taş duvarlı bir tapınak ve bununla ilgili depo ile mekânlar yer alır. Burada üzerlerinde "signe royal" baskıları bulunan çok sayıda vazo, küp, testi ile dinsel törenlerde kullanılan ve Hititler'in bibru dediği hayvan biçimli kaplar İmikuşağı'nın en çarpıcı özellikleri arasındadır.

M.Ö. 2. binyılın başlarında itibaren Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağ'a kadar uzanan yaşamının her kesiminde daima surlarla çevrilen İmikuşağı'nda 14 yapı katı saptanmıştır.

Roma imparatorluk çağından başlayarak, sonraki dönemlerde Fırat üzerine yapılan köprüler İmikuşağı'nın değerini kaybetmesine sebep olmuş ve giderek önemini yitirmiştir.

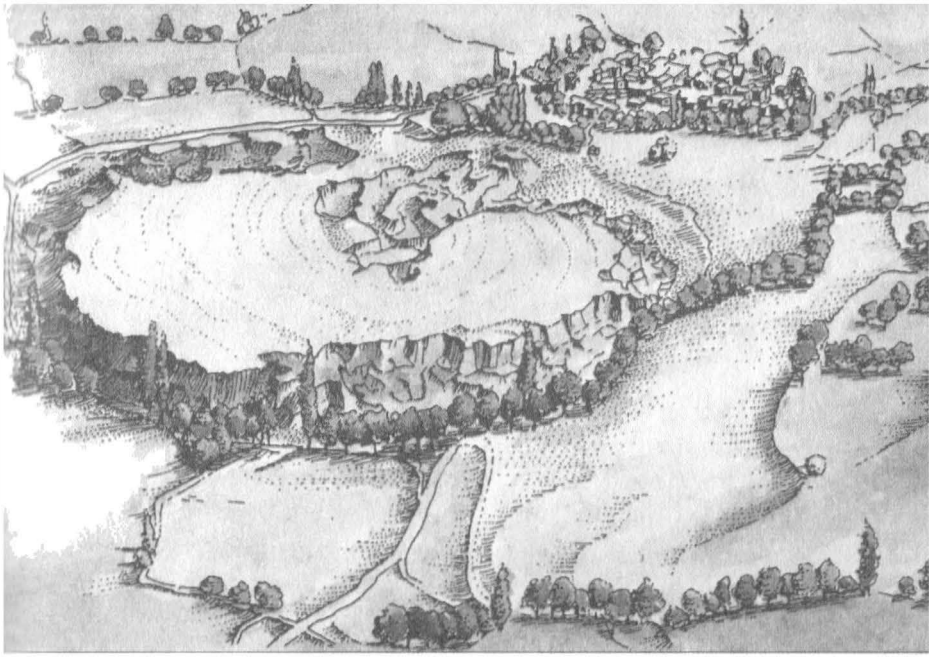
Arkeolojik kazısı, Veli Sevin tarafından 1981-1985 yılları arasında, Orta Doğu Teknik Üniversitesi "Keban Bölgesi Tarihi Eserleri Kurtarma ve Değerlendirme Projesi" çerçevesinde yapılan İmikuşağı Höyüğü bugün Karakaya baraj gölü suları altındadır.

Kültepe

Anadolu, M.Ö. 2. binyıl başlarında, tarihteki en verimli dönemlerinden birini yaşamıştır. Anadolu ile Mezopotamya ve kuzey Suriye arasında kökleri çok eskiye dayanan ticaret ilişkisi vardı. Doğal cam ticaretinden başlayarak maden ticaretine doğru gelişen sistemde Anadolu Beyleri'nin gereksinim duyduğu madenlerin pazarlama işini ise Assurlu tüccarlar yüklenmişlerdi. Vergi karşılığında kendilerine güvenlik sağlayan Anadolu prenslerinin himayesinde, 200–250 eşekten oluşan kervanlarla Orta Anadolu içlerine kadar geliyor, tunç yapımında gerekli olan kalayın yanında, günün beğenisine göre dokunmuş kumaş getiriyorlardı. Bunların karşılığında ise altın, gümüş ve değerli taşlar götürüyorlardı. Asurlular, Anadolu'da, ticaret ağı uzantısı olarak, yeni kentler yaratmaya başladı; Assurca "Karuın" (liman) adını verdikleri büyük ticaret merkezleri ile Assurca Wabartum (konuk) denen küçük konaklama birimleri kurmuşlardı. Bunlardan en ünlüsü, Hitit kaynaklarında adı Kanis = Anisa / Nisa olarak geçen, Assur ticaret kolonileri döneminde, Orta Anadolu'daki bağımsız kent-devletlerinden biri olan Kültepe (Kaniş) idi. Kültepe diğer ticari kolonileri de denetim altında tutan merkez durumundaydı.

Kültepe (Kaniş), Kayseri'nin 20 km. kuzeydoğusunda, verimli Kayseri ovasının orta yerindedir. Yerleşim, ova dü-

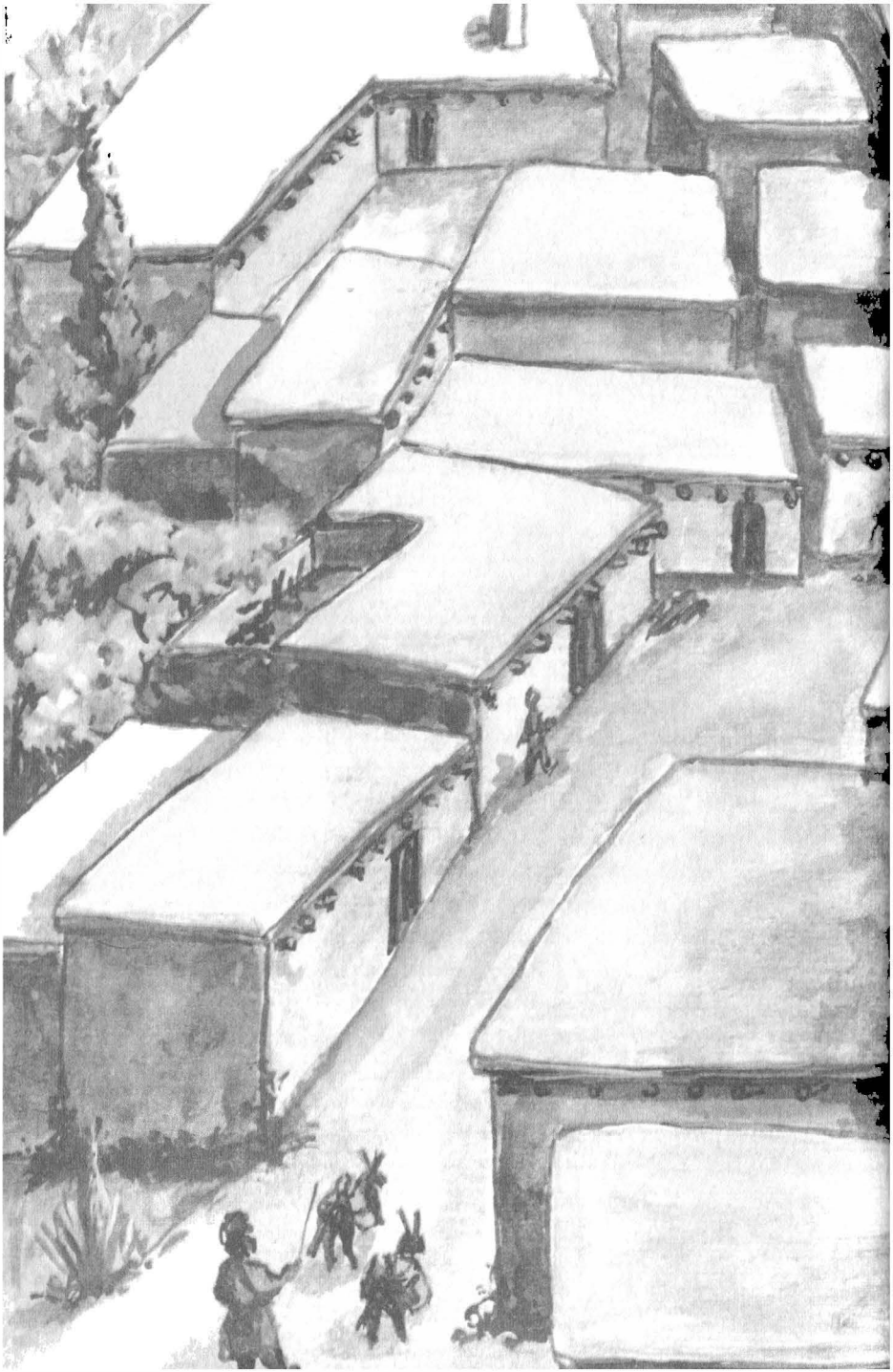

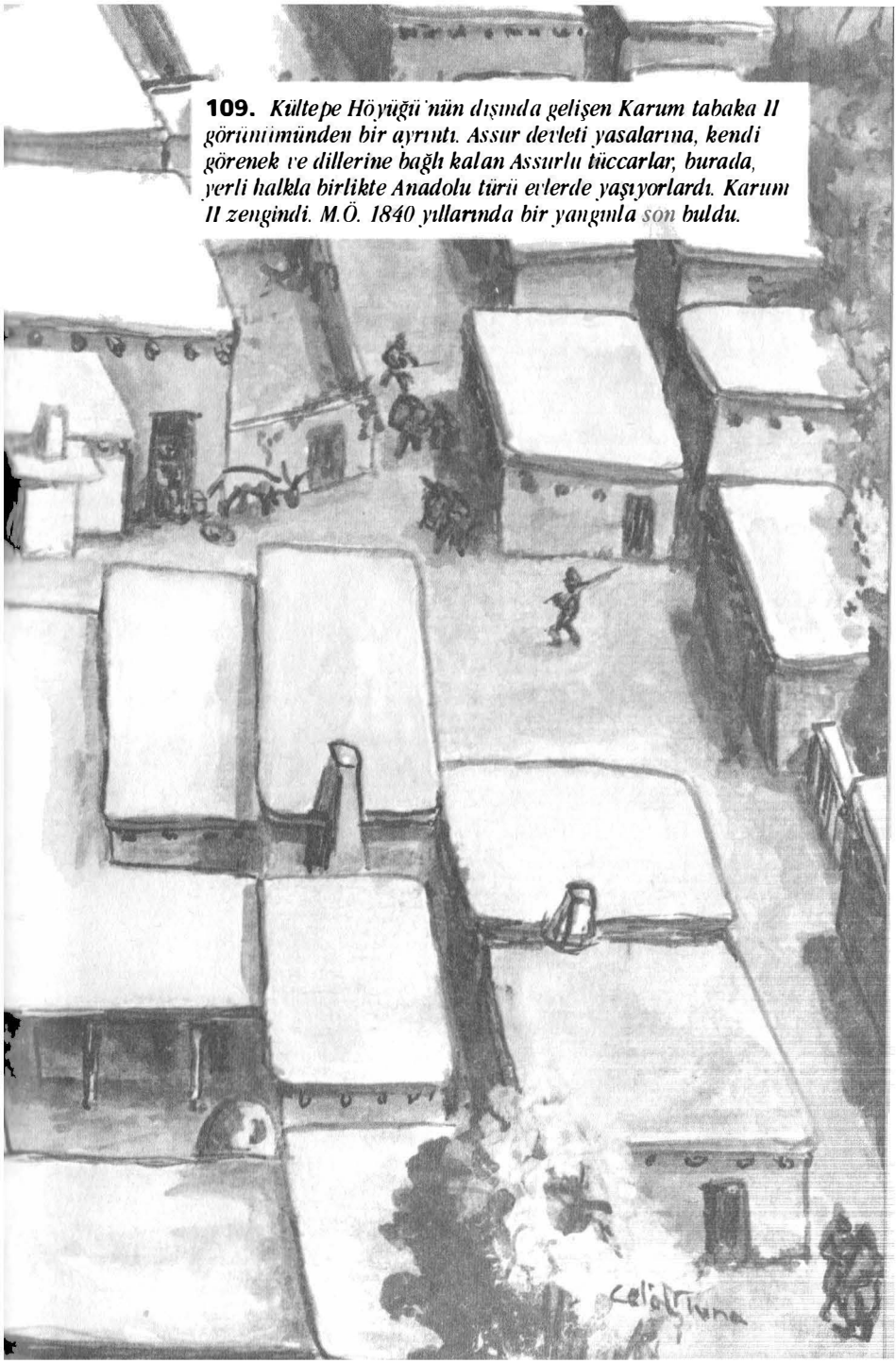
108. *Kültepe, antik dönemde adı Mazaka olan bu günkü Kayseri'nin 20 km. kuzeydoğusundadır. Ön planda yerel prenslerin üzerinde yaşadığı höyük, arka planda karum görülmektedir. Tarihsel açıdan Kültepe'nin birinci derecedeki önemi, Anadolu'nun en eski yazılı kaynaklarının burada bulunmuş olmasıdır.*

zeyinden 20 m. yükselen, 500 m. çaplı höyük ve höyüğün hemen yanında, yaklaşık 1500x1000 m.'lik alanı kaplayan kısmıyla birlikte iki bölümden oluşur.

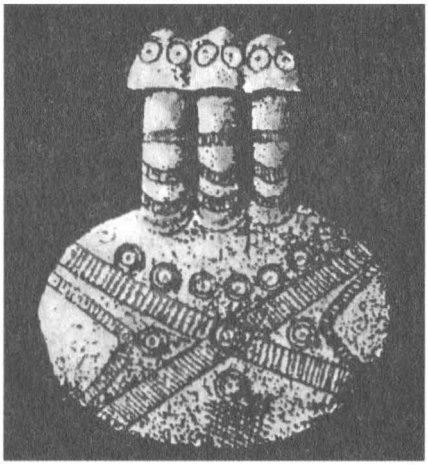
Kültepe (Kaniş) aynı zamanda güçlü bir Hatti beyliğinin merkeziydi. Yönetici sınıf ova düzeyinden yüksekte bulunan höyükte otururken, tüccarlar, höyüğü çevreleyen dairesel surların dışında, tepenin eteğindeki düzlükte, içlerinde Anadolulu kişilerin de bulunduğu yerli halkla birlikte, fakat ayrı mahallelerde yaşıyorlardı. Kültepe (Kaniş) kenti, höyüğün dışında gelişme göstermişti ve zengin bir kentti. Zenginliği, Anadolu ölçeğinde kurduğu ticaret ilişkilerinden geliyordu.

M.Ö. 2. binyılın başlarında, Kaniş karum ölçeğinde başka bir uluslararası ticaret merkezi ne Mezopotamya'da, ne Suriye'de, ne İran'da kurulabilmiştir. Kaniş karumu, Assur ile Anadolu arasındaki ticareti denetleyen bir çeşit "Ticaret Odası" olarak nitelendirilebilir. Kent, Erken Hitit Çağı krallarından Anitta'nın sınırlarını genişlettiği ve büyüttüğü devletin de başkentiydi. Etrafı dairesel bir surla çevrili

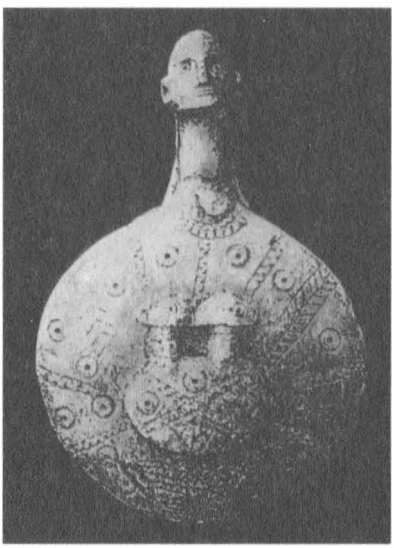
109. *Kültepe Höyüğü'nün dışında gelişen Karum tabaka II görünümünden bir ayrıntı. Assur devleti yasalarına, kendi görenek ve dillerine bağlı kalan Assurlu tüccarlar, burada, yerli halkla birlikte Anadolu türü evlerde yaşıyorlardı. Karum II zengindi. M.Ö. 1840 yıllarında bir yangınla son buldu.*

110. *Çok başlı, tek gövdeli, işlenmiş mermer.*

kentte geniş avluları, büyük salonları, uzun koridorları ve prenslerin yaşadığı özel daireleri olan yöneticilerin oturduğu bu saraylar görkemliydi. Bunlar arasında Warsama Sarayı ve üstüne çivi yazısıyla "Kral Anitta'nın Sarayı" sözcükleri kazılmış bir hançerin bulunduğu, Anitta Sarayı bilinenlerdendir.

Assur devleti yasalarına, kendi görenek ve dillerine bağlı kalan tüccarlar, yerli Anadolu türü evlerde yaşıyorlar, gündelik işlerinde de aynı türde eşyalar kullanıyorlardı. Yalnızca ölü gömme görenekleri ve silindir biçimli mühürleri farklıydı. İki katlı tüccar evlerinin alt katlarında yazışmalarla ilgili çivi yazılı kil tablet depoları vardı. Kaniş karumunda şimdiye kadar sayıları 20.000'e ulaşan tablet bulunmuştur. Assurlu tüccarlarla getirilip Koloni Çağı'nın sonlarına kadar kullanılan eski Asur dili ve yazısıyla kaleme alınmış belgeler Anadolu halklarıyla Assurlu tüccarlar arasındaki anlaşmalar, mahkeme kararları, evlat edinme, evlenme, boşanma, köle ticareti, miras ve hatta tüccarların özel yaşamlarına ilişkin konuları içerir.

111. *Mermer bir idol.*

Tüccarların yaşadığı alanda konutların

112. *Kültepe'den hayvan biçimli ilginç içki kapları (rhyton).*

113. *Kültepe çanak çömlekleri biçim ve teknik açısından Anadolu'da önemli ve özel bir yere sahiptir. Ticaretin hakim olduğu yerleşmede kaplar da hayli ilginç biçimleri vardır.*

ve konut dokusunun oluşmasında ticaret belirleyici etmen oldu. Sokaklar oldukça düzenlidir ve genişlikleri yüklü hayvan ve araba trafiğine uygundur. Konutlar sokaklara göre yönlendirilmiş, her konutun girişi doğrudan sokağa, bazen de sokağın genişlemesiyle oluşan meydana açılmıştır. Sokaklarda atık suyu ve yağmur suyunu akıtmak için kanallar açılmış ve bu kanalların üstü, her zaman yassı ve muntazam taşlarla örtülmüştür. Kent ekonomisinde çok önemli bir yeri olan bronz alet yapımı ve bunlarla ilgili atölyeler mahalle içlerine dağılmış durumdaydı.

Kaniş'te konutlar, bir ana mekâna açılan küçük odalardan oluşur. Yapıların büyük veya küçük, tek veya iki katlı bodrumlu veya bodrumsuz, avlulu veya avlusuz oluşları kentin düzenli konut dokusuna sahip olmasını engellememiş, tersine çeşitlilik yaratmıştır. Konutlarla işyeri birbirinden kopmamıştır. Eşyalarını ve mallarını aynı konutta depolamışlar ve odalardan birini de, kil tabletleri sakladıkları arşiv olarak kullanmışlardır.

Çarpıcı sanat eserleri arasında silindir ve damga mühürler ile eski taş idollerin yerini alan kurşun figürinler sayılabilir. Çanak çömlek sanatı da çok gelişmiş, gaga ağızlı testiler, çaydanlıklar, meyvelikler, hayvan biçimli kaplar sevilen biçimler arasındadır. Bunların yanında işlenmesi çok zor dağ kristali ile doğal cam vazolar ve hayvan heykelcikleri de yapabilmişlerdir.

Kültepe'deki pazar yerinde dört tabaka saptanmıştır. Yazılı belgeler son iki tabakada ele geçirilmiştir. Koloni çağının son evresinde Kültepe pazar yeri, 1725 yılında bir yangınla son buldu. Olasılıkla yerli beylerin iç hesaplaşması sonucu çıkan bu olaylardan sonra beliren Hitit devletinin bir şehri haline geldi. Assur koloni çağından sonra siyasal ve iktisadi önemini yitiren Kültepe, Demir Çağı'nda yoğun biçimde iskân edilmesine karşın hiçbir zaman eski önemini kazanamamıştır.

Kültepe Höyüğü'nde 1893-1894'te Ernst Chantre, 1906'da Hugo Winckler, 1925'te Bedrich Hrozny arkeolojik kazı yapmış, 1948 yılından itibaren de Tahsin Özgüç kazı, araştırma ve incelemelerini sürdürmektedir.

Hattuşa (=Boğazköy/Boğazkale)

Hattuşa, Ankara'nın 150 km. doğusunda, Kızılırmak kavisi içinde, Çorum ili, Boğazkale (eski Boğazköy) ilçesindedir. M.Ö. 1600-1200 yılları arasında Hitit İmparatorluğu'nun başkenti olan Hattuşa, UNESCO tarafından Türkiye'deki dokuz yerden biri olarak "Dünya Kültür Mirası" listesine alınmıştır.

Hattuşa'yı kuran, onun eski halkı Hattiler'dir. Bu halk Hint-Avrupalı olmayan dil konuşmaktaydı. Buraya daha sonra egemen olan ulus kendini ve yurdunu aynı adla andığından, Hatti insanlarının verdiği bu orijinal ad, "Hattuşa", tarihi boyunca hiç değişmemiş ve Anadolu'nun yazılı tarihinde en eski adlardan biri olarak yerini almıştır.

Kazılar sırasında bulunan bir tablette Hitit kralı Anitta: "Hattuşa kenti açlıktan kırılınca, tanrım Şiu, onu taht tanrıçası Halmaşuit'e teslim etti ve ben bir gecede onu güçle aldım ve kentin yerine yabani otlar ektim. Bundan sonra kim kral olur da Hattuşa'yı yeniden iskân ederse, o, gökyüzünün Fırtına Tanrısı'nın lanetine uğrasın" demektedir. Anitta'nın lanetlemesine karşın, kendinden daha sonra kral olan I. Hattuşili (Hattuşa'lı anlamına gelir) savunma için çok elverişli olan bu kenti devletin başkenti yapmıştır. Takip eden dönemlerde Hititler'in başına geçen kralların hepsi Hattuşa'da yaşamış, Hitit devletinin ekonomik, askeri, dinsel ve sosyal alanda örgütleme işini buradan yönet-

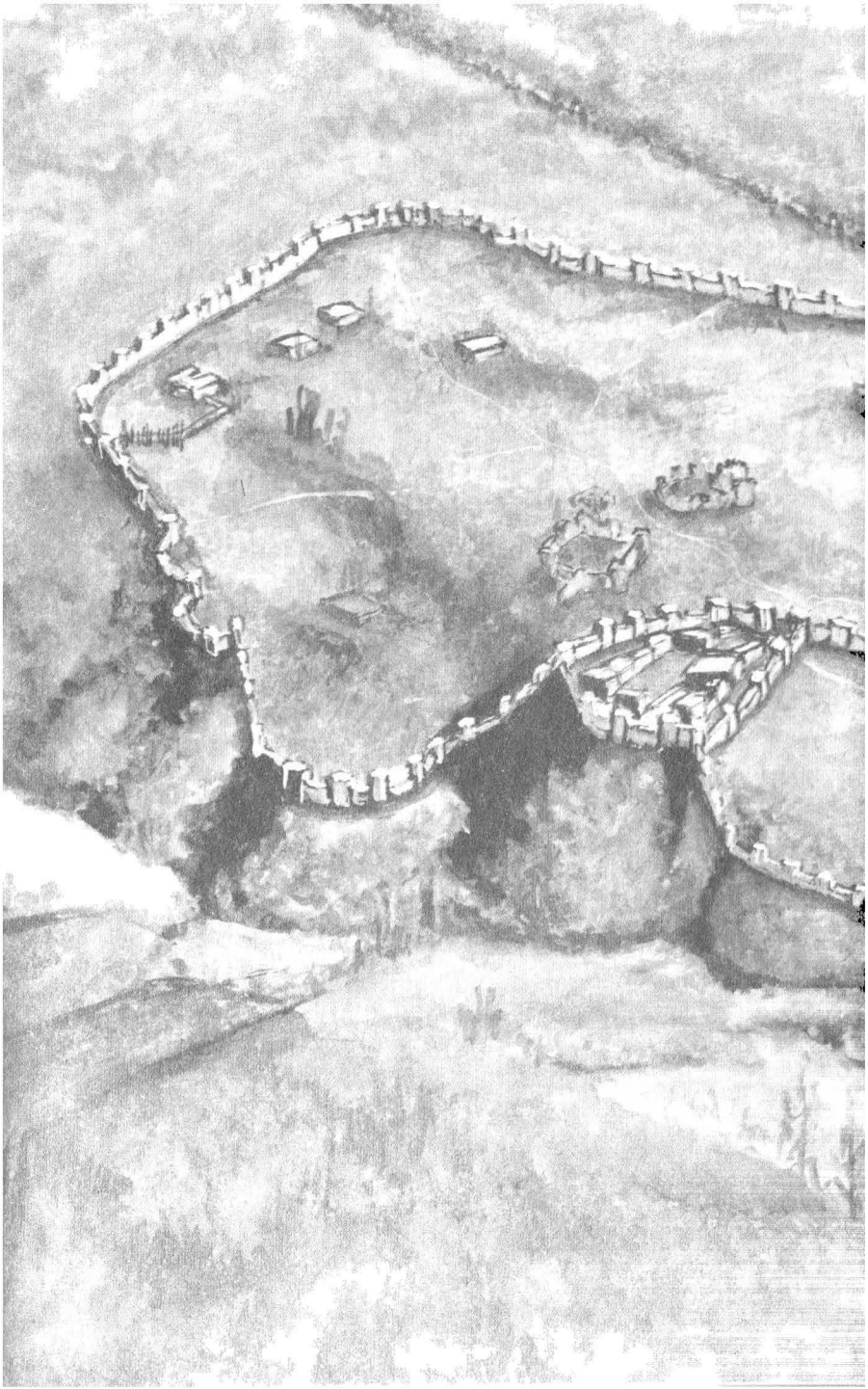
miş ve fethettikleri yerlerden elde ettikleri ganimetleri hep Hattuşa'ya taşımışlardır.

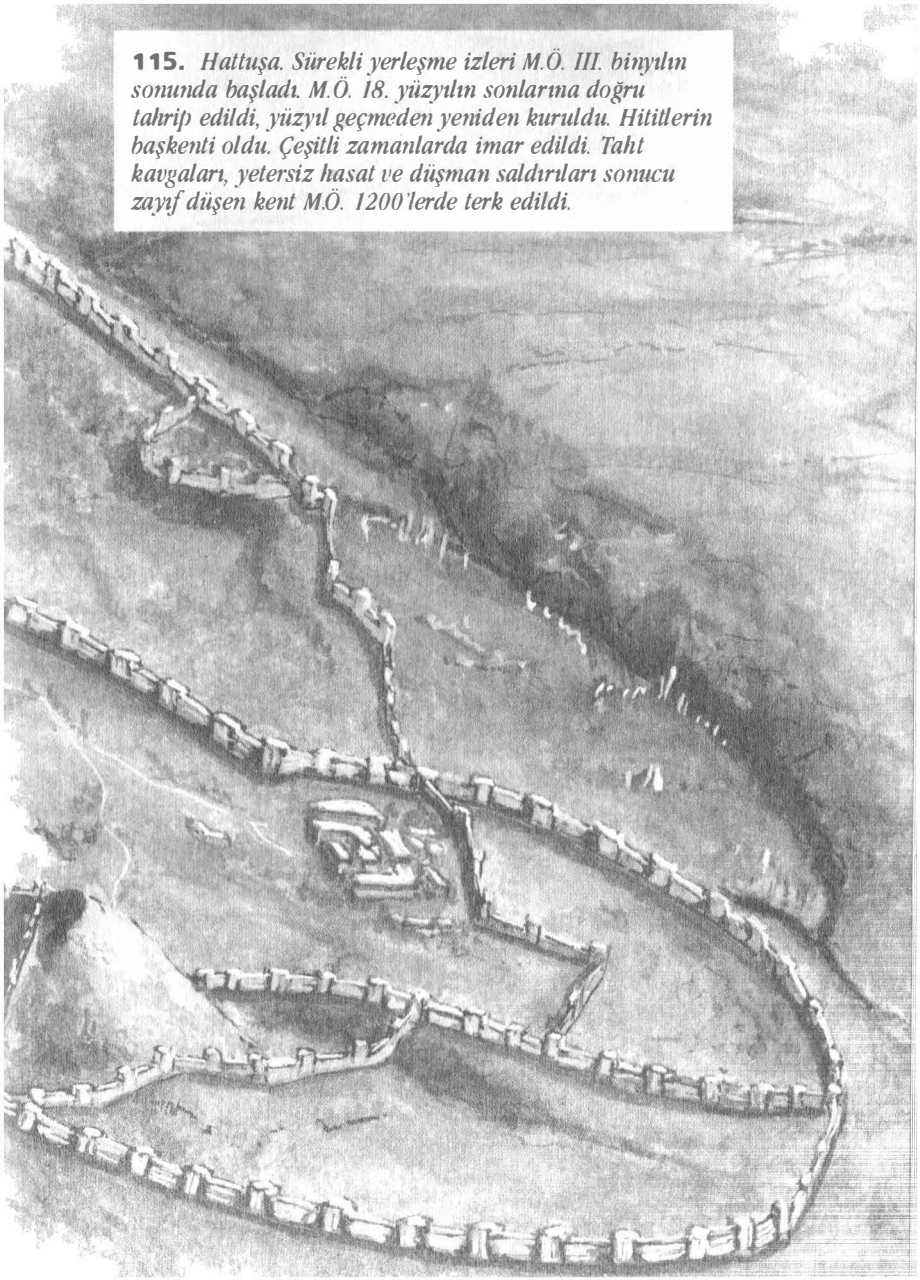
Boğazköy'le içiçe olan Hattuşa, iki derenin arasında kalan teras biçiminde, kayalık, sarp ve engebeli doğal bir yükselti düzlüğünde, savunma için çok elverişli bir yerde kurulmuştur. Bugünkü Boğazköy'ün bulunduğu yerden –ki burası alçakta ve kuzey yönünde kalır– kent, güneye, giderek yükselen bir arazi üzerine uzanır, yayılır. Kentin en alçak ve en yüksek noktası arasında –yaklaşık iki kilometrelik mesafe– 300 m. yükseklik farkı bulunmaktadır.

Tarihsel geçmişi İlk Tunç Çağı'na kadar uzanan Hattuşa, Büyükkale denen, kentten ayrı bir kale görünümünde, üzerinde sarayların kurulu olduğu bir kayalığın çevresinde gelişmiştir, bu alan krali merkezdi. Hitit öncesi dönemde Hatti kökenli Hattuş Beyliği yöneticileri de bu kayalıkta oturmuşlardı. Eski Hitit Devleti zamanında yerleşme Büyükkale'nin kuzeybatısındaki daha küçük bir alana yayılmıştı. M.Ö. 1400 yıllarına doğru Hititlerin korkulu rüyası Karadeniz boylarında yaşayan Kaşgalar tarafından büyük tahribe uğrayan kent, kısa sürede ve yeniden inşa edilmiş ve güneye yükselen arazi üzerine doğru genişletilen kent,

114. *Kadeş Antlaşması'nın kil tablet üzerine çivi yazısı ile yazılıp Hattuşa'daki Hitit arşivlerine konmuş kopyası.*

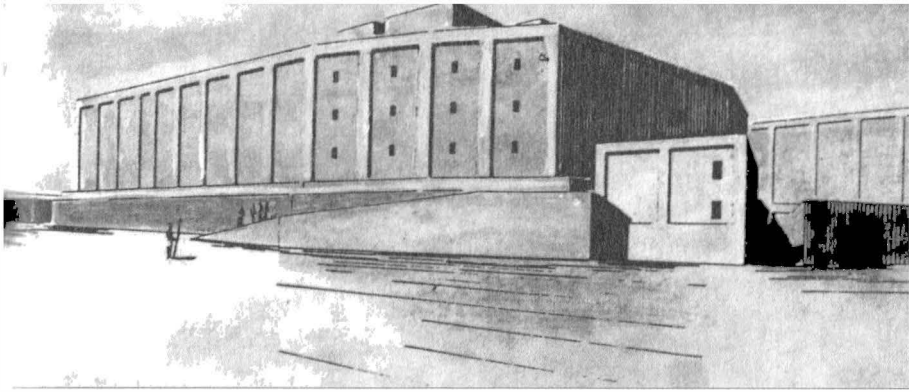

115. *Hattuşa. Sürekli yerleşme izleri M.Ö. III. binyılın sonunda başladı. M.Ö. 18. yüzyılın sonlarına doğru tahrip edildi, yüzyıl geçmeden yeniden kuruldu. Hititlerin başkenti oldu. Çeşitli zamanlarda imar edildi. Taht kavgaları, yetersiz hasat ve düşman saldırıları sonucu zayıf düşen kent M.Ö. 1200'lerde terk edildi.*

bir iç kent suruyla bölünerek, iki kesime ayrılmıştır. Alçakta, yani kentin kuzeyini kaplayan kesimine "Aşağı Şehir", güneye uzanan, yükselen bölümüne ise "Yukarı Şehir" denilmektedir (Resim 117). Kent, arazinin sağladığı bütün olanaklardan yararlanmak suretiyle yaklaşık 7 km. uzunluğuna varan, taş temel üzerine kerpiç işlenerek, çift sıra surla çevrilmiştir. Surlar süreklidir, ancak engebelerin savunma için çok önemli ve aşılamayacak engeller yarattığı yerlerde kesintiye uğrar; bu kesimlerde yükseltiler, kayalıklar, savunma sistemi içine sokulurlar. Büyütülen ve dış tehlikelere karşı ideal bir duruma getirilen Hattuşa, imparatorluk çağında birinci sınıf bir savunma sistemine sahip olarak, çağın en büyük kentlerinden biri olmuştur (Resim 115).

Büyükkale: Kentin doğusundaki kayalıklar üzerine kurulmuş, 250x140 metre boyutlarında, krali merkezdir. Aşağı ve Yukarı Şehir arasında, bir kaya sırtında, kente egemen bir yerde kurulmuş ve bir surla çevrilmiştir (Resim 115-117). Kral sarayında galerilerle çevrili avlular, konut ve ambar yapıları ile kabul salonundan oluşan büyük bir saray kompleksini içeren bu yönetim merkezi kentten ayrı bir kale görünümündedir. Kuleleri ve iki kapısı olan sağlam surları, kralı iç saldırılara karşı da korumaktaydı. Buradaki yapılara ait kalıntılarda binlerce tablet ele geçti. Tabletler arasında en ünlüsü, Büyük kral III. Hattuşili ve Mısır firavunu II. Ramses tarafından M.Ö. 1260 yıllarında iki büyük güç arasında imzalanan barış antlaşması (Kadeş Antlaşması) da vardır. Metnin bir kopyası bugün en eski uluslararası antlaşmalardan biri olarak Birleşmiş Milletler'in New York'taki binasının duvarında asılıdır.

Aşağı Şehir, başka bir deyimle eski Hattuşa kenti Büyükkale 'nin eteğinden yaklaşık 1km.'lik bir hat boyunca vadinin aşağısına doğru uzanmakta ve burada kalın tahkimat hatlarıyla saldırılara karşı korunmaktadır. Kuzeydoğusuna düşen bir yerde birbirinden derin bir boğazla ayrılmış iki kaya kitlesi üzerinde kurulmuş olduğu kalan izlerden

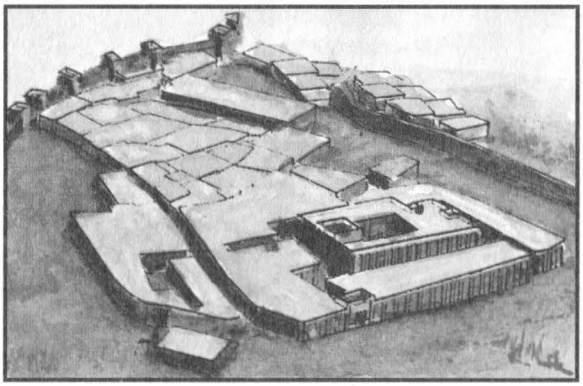

116. *Aşağı Şehir Büyük Tapınağı (Tapınak I) kuzey kesimi görünümü.*

anlaşılan köprü mükemmel bir mimarlık eseridir (Resim 117). Şehrin kuzeydoğusunda, Büyükkaya denilen mevki imparatorluğun son dönemlerinde başkentin dev tahıl silolarını barındırıyordu.

Aşağı şehrin merkezinde M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenen anıtsal bir tapınak yükseliyordu. Büyük Tapınak (Tapınak I) olarak isimlendirilen bu yapı Hattuşa'nın en büyük tapınağıdır (Resim 117); ülkenin en büyük tanrıları olan, göğün hava tanrısı ile Arinna'nın güneş tanrıçasına adanmış olabilir. Etrafını çeviren çok odalı depo bölümüyle birlikte, yaklaşık 14.500 metrekarelik bir alanı kaplar. Dinsel olduğu kadar ekonomik açıdan önemlidir. Asıl kült alanı, depo, arşiv gibi hizmetlerin sürdürüldüğü mekânlarla çepeçevre kuşatılmış kesimin ortasındadır. Oldukça büyük kalker ve granit taşlar kullanılarak inşa edilen dış duvarları araziye göre uydurulmuştur. Üç katlı olabileceği düşünülmektedir. Tapınak çevresini saran depo odaları tapınak arazilerinden elde edilen veya bağış veya vergi olarak getirilen zahirenin ve eşyanın saklanmasına yarıyordu. Alt katların bir bölümü, hacmi 2.000 litreye kadar ulaşan dev toprak küplerle ağzına kadar doluydu. Bu küplerde tahıl ve sıvı yiyecekler saklanabiliyordu. Depolar ayrıca kült ve geçit törenlerinde kullanılan araçlar, malzemelerin korunduğu yerdi. Güneydoğu tarafındaki ambar odalarında kentin en büyük kil tablet arşivi bulunmuştur.

Hattuşa'nın Yukarı Şehri: M.Ö. 13. yüzyılda güneydeki tepelere inşa edilen yeni bir tahkimat duvarıyla kentin ala-

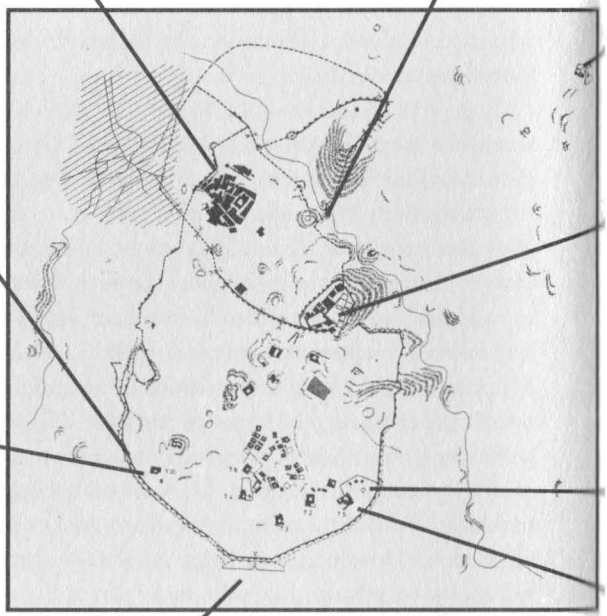
c. *Büyük Tapınak (Tapınak 1).*

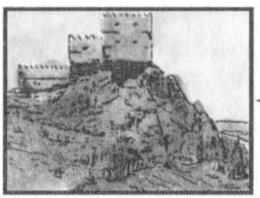
b. *Köprü.*

d. *Aslanlı Kapı.*

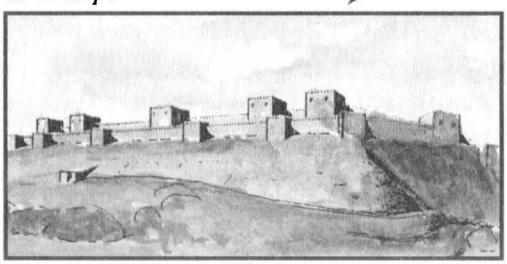

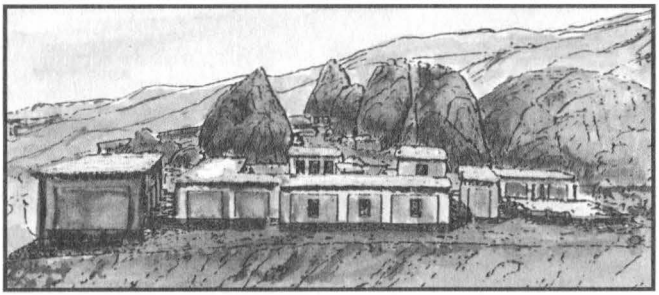
a. *Hattuşa Kent Planı (13. yüzyıl).*

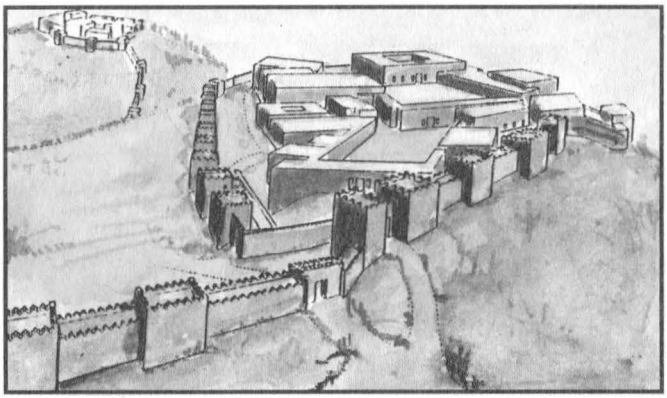
e. *Yenice Kale.*

f. *Yerkapı.*

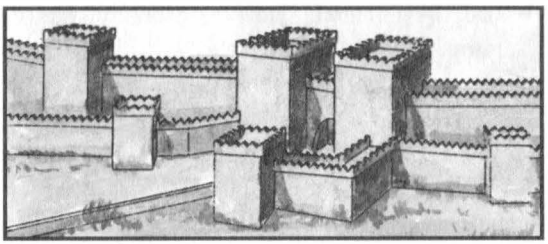

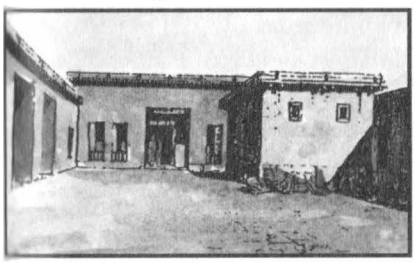
j. *Yazılıkaya.*

i. *Büyükkale.*

h. *Kral Kapısı.*

g. *Tapınak 5.*

117. *Hattuşa kent planı ve önemli yapıları.*

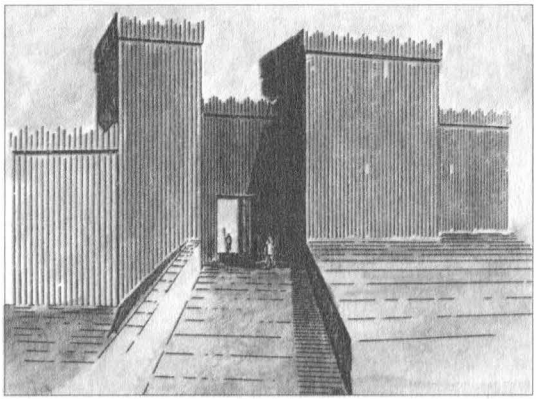
118. *Yukarı Şehir Kral Kapısı'nın kente bakan tarafında yer alan kabartma.*

nı iki katından fazla büyümüştü. Bu alanda ortaya çıkarılan ve sayıları otuzu aşan tapınak Yukarı Şehir'in en azından bazı bölümlerinin yalnızca kült amacıyla kullanıldığının kanıtlarıdır. Metinler, Hititler'in yabancı halkların -aynı zamanda boyun eğdirilmiş düşmanlarınntanrılarını panteonlarına alarak onlar için kült yeri inşa ettiklerinden söz eder. Yukarı Şehir'deki tapınaklarla -devam eden kazılarda bunlara hiç kuşkusuz yenileri de eklenecektir- kent "Bin Tanrılı Kent" ünvanıyla -bazı çivi yazılı metinlerde Hattuşa bu adla geçiyor- yeni bir anlam kazanır.

İrili ufaklı bu tapınaklar genellikle revaklı bir orta avlu etrafındaki odalardan asimetrik bir anlayışa göre tasarlanmıştır. Dar bir ön mekân ile bir ana mekândan oluşan kült odaları genellikle dikdörtgen biçimli yapıların dar kenarlarında bulunmaktadır.

Tapınakların ve kral kapısının kuzeyinde, doğu uçta, gövdesinin uzunluğu 100 m., genişliği ise 30 m.'yi bulan bir baraj seddi bulunmaktadır. Bu seddin gerisinde 92x65 m. genişliğinde ve 6000 metrekarelik alan kaplayan yapay bir göl meydana getirilmişti. Olasılıkla 31 numaralı tapınakla bir külliye oluşturan bu havuz su kültüyle ilgiliydi.

Yukarı Şehir içindeki doğal engebeler olan kayalıklar bağımsız birer kale haline sokulmuşlardır. Bu özel yapılardan Yenice Kale, dik yokuşlu ve yüksektir (Resim 117); Sarı Kale yüksek ve dik bir yerde kuruludur; Nişantepe'de ise 10 satırlık hiyeroglif yazıt ele geçirilmiştir; Güney Kale güçlü bir surdu, içinde evler vardı.

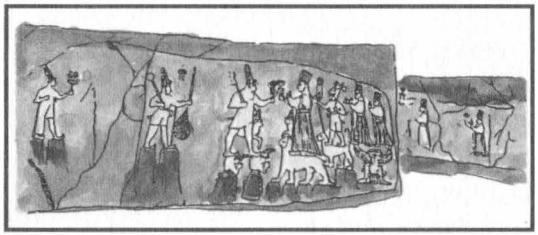

119. *Büyükkale'nin şehre açılan görkemli kapısı.*

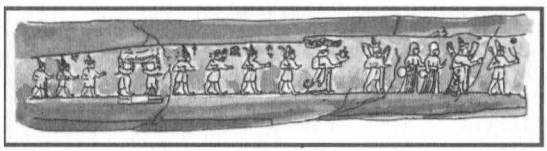
Yukarı Şehir, sandık duvar sistemi uygulanarak surla çevrilmiştir. Arazi eğiminin değiştiği yerlerde surlar, diğer yönlerdeki gibi doğrudan kayalık ya da toprağın üzerine yapılmamış, toprak yığılarak arazi yapay dolgu ile yükseltilmiş savunma duvarı bunun üzerine inşa edilmiştir. Toprak yığmasının eğimli kesimleri taşlarla örülerek, buradan düşmanın tırmanması güçleştirilmiştir. Yukarı Şehir surunda kabartmalarla süslü üç törensel kapı vardı. Kral Kapısı (Resim 117 a-117 h), Aslanlı Kapı (Resim 117 a-117 d) ve Yer Kapı/Sfenksli Kapı (Resim 117 a-117 f) olarak bilinen bu kapılar adlarını kabartmalarına borçludurlar. Kral Kapısı'nda, kapının iç tarafında elinde balta, kısa elbiseli, başı miğferli (?) olarak bir kabartma vardır. Kabartma önce kral zannedilmiş ve buraya hemen kral kapısı adı verilmiştir. Oysa daha sonra yapılan incelemeler bu kabartmanın kapıyı koruyan bir tanrı kabartması olduğunu göstermiştir. Aslanlı Kapı'nın iki yanındaki payelerde korkutucu olarak yapılmış aslan gövdeleri yer alır. Sfenksli Kapı güneyde ve en yüksek noktadadır. Kapıya kötülüklerden koruyan iki sfenks betimlenmiştir. Sfenksli kapının altından kentin dışına açılan 80 m. uzunluğunda bir geçit (potern) vardır.

Karşılıklı duran Kral Kapısı ile Aslanlı Kapı, Yerkapı/Sfenksli Kapı ile bağlantılıdır. Güney surları boyunca uzanan bir kutsal yolun üzerinde yapılan geçit törenlerinde kullanıldığı sanılan bu kapılar tapınak kenti ile ilgili işlevsel bir bağı vardı. Kutsal yol Kral Kapısı'ndan kentten çıkar, güney surları boyunca, surların dibinden Sfenksli Kapı'ya varır, oradan Aslanlı Kapı'ya gider ve tekrar şehrin içine döner.

120.
Yazılıkaya Kabartmaları.

h. *A galerinin kuzeyinde, Baştanrı ve Tanrıçanın yer aldığı ana sahne.*

g. *A galeride, ilk tanrı grubunun önünde, batıdaki kaya üzerine işlenmiş, kuzeydeki ana sahneye doğru ilerleyen diğer tanrılar.*

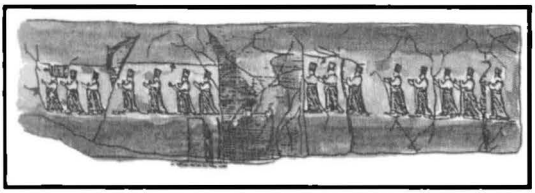
f. *A galeride, batıdaki kaya üzerine işlenmiş, kuzeydeki ana sahneye doğru ilerleyen tanrılardan bir grup.*

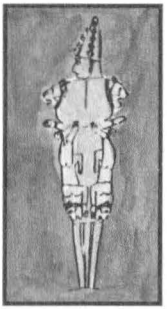
e. *Kral IV. Tudhaliya.*

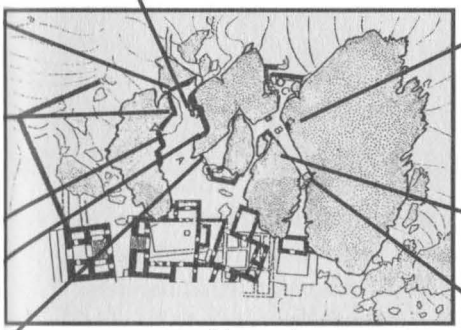
d. *A ve B galerileri arasındaki aslan adam.*

i. *A galeride doğudaki kaya üzerine işlenmiş, kuzeydeki ana sahneye doğru ilerleyen tanrıçalar.*

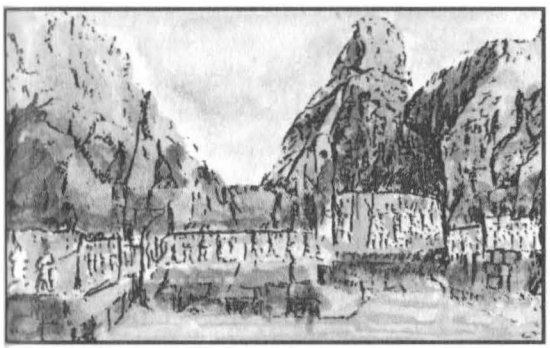
j. *B galeride Kılıç Tanrısı.*

a. *Yazılıkaya planı.*

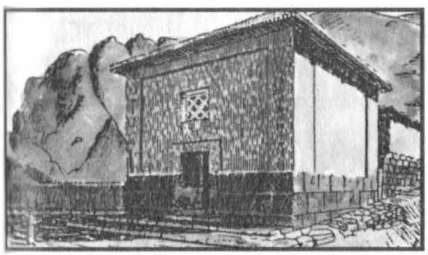
k. *B galeride on iki tanrı.*

b. *Yazılıkaya Büyük (A) Galeri.*

l. *B galeride Tanrı Şarruma'nın Kral Tudhaliya'yı kucaklayışını gösteren sahne.*

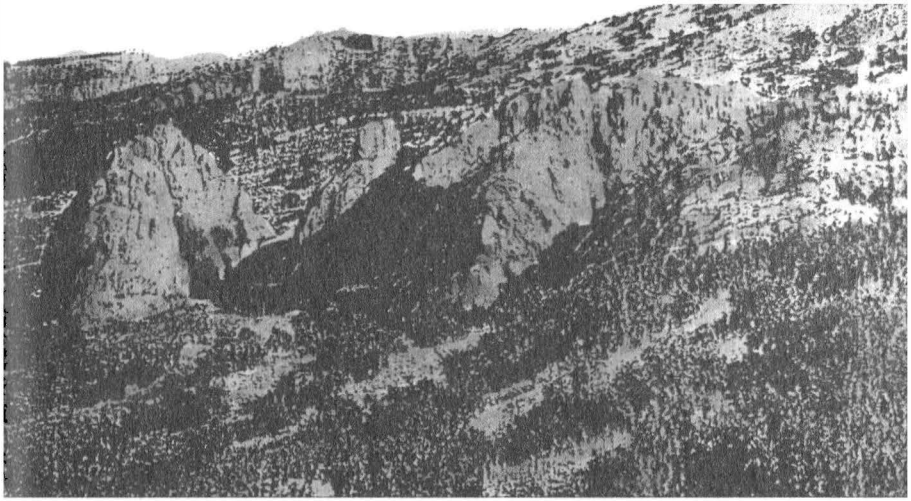

c. *Yazılıkaya. Anıtsal giriş kapısının ılası eski hali.*

Çok sayıdaki tapınakları ve törensel kapılarıyla Hattuşa, hemen yakınındaki Yazılıkaya açık hava tapınağı ile bir bütün oluşturur. Yazılı belgelerden ülkenin teokratik bir idare ile yönetildiği öğrenilmektedir. Hititlerin dinî pek çok değişik kökenli öğenin birleşmesinden oluşmuş, karışık bir yapı gösterir. Kendilerine özgü kültür öğelerini, halka zorla kabul ettirmek yerine, bünyelerine uygun gördükleri her şeyi almışlardır. Böylece dinsel görüşleri de ilkelden başlayarak gittikçe karmaşıklaşmış, başlangıçta birkaç tanrıdan oluşan tanrılar topluluğu, imparatorluk dönemlerinde sayı olarak arttığı gibi, tanrıların türleri ve etnik kökenleri de çok çeşitlenmiştir. Bu kalabalık tanrılar topluluğu Hitit Ülkesi'nin bin tanrısı şeklinde özetlenebilir. Hitit inancına göre, tanrılar insan biçiminde düşünülmektedir; yalnız biçim olarak değil, her yönüyle tanrılar insana benzetilmiştir. Öte yandan Hitit kralları öldükten sonra tanrı olarak kabul edilmektedir. Hitit tanrıları Hattuşa'nın yaklaşık 1.5 km. kuzeydoğusunda yer alan açık hava tapınağı Yazılıkaya'da (Resim 117 a-117 j-120) görülebilir. Yazılıkaya, doğal bir kaya kütlesinin iç kesimine Hitit devletinin resmi panteonu içindeki pek çok tanrı ve tanrıça kabartmaları sistemli şekilde işlenerek oluşturulmuş; betimlenen 63 tanrı ve tanrıça figürü Hitit İmparatorluğu'nun "Bin Tanrı" sının sayıca azaltılmış bir görünümünü sergiler. İki galeriden (A ve B) (120 a) meydana gelen açıkhava tapınağında, galerileri oluşturan kayaların arasında dışarıya geçit olabilecek aralıklar duvarlarla, giriş kesimi ise çeşitli zamanlarda yenilenen anıtsal giriş yapılarıyla kapatılmıştır. Kentin yakınındaki bu doğal kayalıklara Hitit sanatçıları uzun sıralar halinde tanrı kabartmaları işlemişlerdi.

Yazılıkaya açık hava tapınağında A ve B olarak adlandırılan galerilerin iç hacimleri ve duvarlarına işlenen kabartmaların özelliklerinden dolayı anlamları farklıdır.

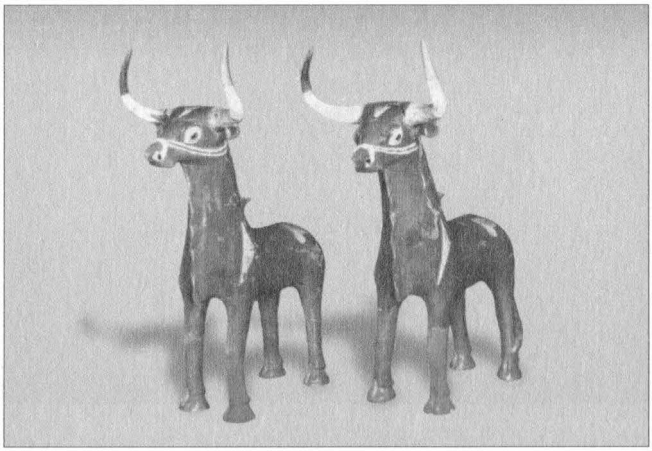
Büyük Galeri'deki (A) batı duvarı tanrı, doğu duvarı ise tanrıça figürleri ile süslenmiştir. Kabartmaların boyları önem sırasına göre değişmektedir. Karşılıklı duran tanrı

121. *Yazılıkaya. Hitit sanatçıları kentin yakınındaki bu doğal kayalıklara uzun sıralar halinde tanrı kabartmaları işlemişlerdi.*

(Resim 120 f-120 g) ve tanrıçalar (Resim 120 i), aynı yöne, kuzey duvarı üzerindeki baş tanrıların yer aldığı ana sahneye doğru ilerlerler ve orada buluşurlar (Resim 120 h). Burada olay kıştan çıkarak, ilkbaharı simgeleyen dinsel olayı anlatır. Galeri içinde, tanrıçalardan önce işlenen, IV. Tuthaliya (M.Ö. 1250-1220) kabartması (Resim 120 e) önemlidir. Silahlı, başlıklı ve egemenlik simgesi olan kalmuşu elindedir. Sağ elinin üstünde "Büyük Kral" anlamına gelen hiyeroglif yazı vardır. Tuthaliya iki dağın üzerinde durmakta ve ölümünden sonra tanrılaşmış olduğu canlandırılmaktadır. Küçük Galeri (B)'ye, girişin iki yanına, koruyucu ve korkutucu olarak, iki aslan adam (Resim 120 d) yapılmıştır. İşlenen kabartmalar büyük galeridekiler gibi bir bütünlük arz etmeyip tek tek önem taşırlar. Betimlemeler öteki dünya düşüncesi ile dolu ölüm sonrası yaşamı canlandırır. On iki tanrı kabartması (Resim 120 k), Tanrı Şarruma'nın Kral Tudhaliya'yı kucaklayışını (Resim 120 l) gösteren sahne; kucaklama, onur verme ve koruma niteliği taşımaktadır. Ayrıca Kılıç Tanrısı'nın kabartması (Resim 120 j) yer alır. Küçük Galeri Hitit kral ailesine ayrılmış özel bölümdür. Kutsal alandaki tüm tanrılar içinde tek insan olarak büyük Kral IV. Tudhaliya (Resim 120 e-120 l) iki kez betimlenmiştir. Kral büyük olasılıkla M.Ö. 13. yüzyılın ortasında bu

122. *Hititler'in kutsal hayvanları.*

kaya tapınağını yaptırdı ve oğlu II. Şuppiluliuma babası anısına ikinci mekânı ilave ettirdi. M.Ö. 1200'lerde adlarına "Deniz Kavimleri" adı verilen toplulukların Anadolu'ya ardı arkası kesilmeyen göçleri başlamıştır. Dalgalar halinde gelen ve bir sel gibi önüne çıkan her şeyi silip süpüren bu vahşi saldırganlar karşısında Hititler tutunamamış ve tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yapılan kazılar, bu dönemde, pek çok kentin yangınlarla yıkıntı hale geldiğini göstermektedir. Bunlar arasında görkemli devlet merkezi görünümünü bugün bile korumakta olan Hattuşa'da vardır. Hattuşa'yı 1834 yılında arkeolog ve mimar Charles Texier keşfetti, tapınak, tahkimat ve kent kapı kalıntılarını belgeledi. İlk kazılar 1906-1907 ve 1911-1912'de Hugo Wincler, Theodor Macridi, Otto Puchstein tarafından yapıldı. 1931 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nce organize edilen yeni bir Boğazköy Araştırma Projesi'ne başlandı ve Kurt Bittel görevlendirildi. O tarihten beri -12 yıllık bir kesinti hariç- kazı bugüne kadar sürmektedir. Bittel kazı başkanlığını uzun yıllar birlikte çalıştığı, 1963 yılından beri kazının yerel başkanlığını yapan Peter Neve'ye devretti. 1994 yılından bu yana çalışmalar Jurgen Seeher tarafından sürdürülmektedir.

Seçilmiş Türkçe Kaynakça

AKTÜRE, S., *Anadolu Bronz Çağı Kentleri* (İstanbul 1994).

AKURGAL, E., *Anadolu Uygarlıkları* (İstanbul 1993).

AKURGAL, E., *Hatti ve Hitit Uygarlıkları* (İzmir 1995).

AKŞİT, İ., *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Tarihi Hazineleri* (İstanbul 1982).

ALKIM, U. B., ALKIM, H., BİLGİ, Ö., *İkiztepe I* (Ankara 1988).

ARSEBÜK, G., *İnsan ve Evrim* (İstanbul 1995).

ASLAN, R., "Troya'nın Öcü" *Atlas* dergisi, sayı 47 (1997), s. 74-89.

BAYDUR, N. *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar* (İstanbul 1970).

CERAM, C. W., (Çev. Esat Mermi), *Tanrıların Vatanı Anadolu* (İstanbul 1974).

ÇAMBEL, H., BRAIDWOOD, R.J., *Güneydoğu Anadolu Tarihi Öncesi Araştırmaları* (İstanbul 1980).

DARGA, M., *Hitit Mimarlığı* (1985).

DARGA, M., *Hitit Sanatı* (İsatanbul 1992).

DİNÇOL, A. M., "Hititler", *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* (İstanbul 1982), cilt I, s. 18-120.

DİNÇOL, A. M., "Geç Hititler", *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* (İstanbul 1982), cilt I, s. 121-138.

DÖRNER, F. K., (Çev. Vural Ülkü), *Nemrut Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları* (Ankara 1990).

DURU, R., Kuruçay Höyük I-II (Ankara 1994,1996).

HODDER, I., "Çatalhöyük: Benzersizliğiyle Meydan Okuyor", *Atlas* dergisi, sayı 49 (1997), s. 66-76, 78-79.

HOMEROS (Çev.: Ahmet Cevat Emre), *İliada* (İstanbul 1971).

KINAL, F., *Eski Anadolu Tarihi* (Ankara 1987).

KORFMANN, M., *Troya, Gezi Rehberi* (İstanbul 1992).

KORFMANN, M.- MANNSPERGER, D., *Troya. Homeros ve Etkileri* (İstanbul 1992).

KOŞAY, H. Z., AKOK, M., *Alacahöyük Kazısı 1963-67 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor* (Ankara 1973).

MELLAART, J., (Çev.: Bilgi Altınok), *Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları* (İstanbul 1988).

NAUMANN, R., (Çev.: B. Madra), *Eski Anadolu Mimarlığı* (Ankara 1975).

ÖZDOĞAN, M., "Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi, 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme", *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (Ankara 1994), T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yayın No: 1677, s. 103-122.

ÖZDOĞAN, M.,- KOYUNLU, A., "Yarımburgaz Mağarası", *Arkeoloji ve Sanat* dergisi, sayı 32/33 (1986), s. 4-17.

ÖZGÜÇ, T., *Kültepe-Kaniş* (Ankara 1959).

ÖZGÜÇ, T., *Kültepe-Kaniş* (Ankara 1986).

ROODENBERG, J., ROODENBERG, S.A., "Doğu Marmara Bölgesi Ilıpınar Kazıları", *Arkeoloji ve Sanat* dergisi, sayı 89 (1999), s. 16-21

SCHIRMER, W., *Hitit Mimarlığı* (İstanbul 1982).

SEEHER, J., SEEHER, A.B., "Boğazköy Hititlerin Başkenti", *Atlas* dergisi, sayı 74 (1999), s. 74-89.

SEVİN, V., *Anadolu Arkeolojisinin ABC'si* (İstanbul 1991).

SEVİN, V., *Anadolu Arkeolojisi* (İstanbul 1997).

SEVİN, V., *İmikuşağı I* (Ankara 1995).

SOYSAL, M., *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşmenin Öyküsü* (İstanbul 1996).

TANİLLİ, S., *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası I* (İstanbul 1984).

TUNA, C., *İkiztepe Kazıları'nın Işığı Altında M.Ö. 2. Bin Yıl Öncesi Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesimi Mimarisi* (İstanbul 1995), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TETV, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (İstanbul 1996).

UMAR, B., *Türkiye'deki Tarihsel Adlar* (İstanbul 1993).

UMAR, B., *Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi I* (İzmir 1982).

UMAR, B., *İlkçağda Türkiye Halkı* (İstanbul 1999).

YILDIRIM, R., *Eski Çağda Anadolu* (İzmir 1996).

YKSY, "Kayıp Zamanların Peşinde", Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları (İstanbul 1999).

Resim Listesi

Kitapta yer alan resim ve tabloların oluşturulmasında faydalandığım kaynaklar (Numara ve açıklaması belirtilmeyen resimler tamamen şahsıma aittir.)

1. Yarımburgaz'dan kayık resmi. *Arkeoloji ve Sanat* dergisi, sayı 32/33 (1986), s. 6-7.
2. Yarımburgaz Mağarası'ndan görünüm, *Arkeoloji ve Sanat* dergisi, sayı 32/33 (1986), s. 4.
3. Yarımburgaz'dan çaytaşı alet. *XIII/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1991), s. 20, çizim 6.
4. Yarımburgaz etçil hayvanları. *XI/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1989), s. 28, çizim 8.
5. Yarımburgaz toynaklı hayvanları. *XI/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1989), s. 28, çizim 9.
6. Kemik iğneler. *VIII/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1986), s. 34, resim 13.
8. Karain Mağarası görünümü. *Belleten* XIII/52, levha C, resim 14
9. Çakmaktaşı aletleri. *IX/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1987), s. 32-33, resim 10-11.
12. Yuvarlak yapı. Sey, Y. (Yayın Yön.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (İstanbul 1996), s. 382, resim 6, desen M. Keskin; resim 7, maket A. Demirtaş.
13. Çayönü ızgara planlı yapıları. Sey, Y. (Yayın Yön.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (İstanbul 1996), s. 384, resim 10, desen M. Keskin.
14. Hücre planlı yapı. Sey, Y. (Yayın Yön.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (İstanbul 1996), s. 383, resim 9; s. 384, resim 11, desen M. Keskin.
15. Kafataslı yapı. *XI/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1987) s. 53, resim 5 c.
17. Çayönü genel görünümü. Sey, Y. (Yayın Yön.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (İstanbul 1996) s. 385, resim 12, maket A.Demirtaş.

18. Kireçtaşı baş. Yapı Kredi Bankası, *Kayıp Zamanların Peşinde* (İstanbul 1999), s. 77, resim 25.

19. Nevali Çori tapınağı dikilitaşı. Sevin, V., *Anadolu Arkeolojisi* (İstanbul 1997), s. 29.

20. Nevali Çori tapınağının izometrik görünümü. Yapı Kredi Bankası, *Kayıp Zamanların Peşinde* (İstanbul 1999), s. 75, resim 19.

21. Nevali Çori genel görünümü. Yapı Kredi Bankası, *Kayıp Zamanların Peşinde,* (İst. 1999), s. 76, resim 16.

22. Kabartmalı kâse. Yapı Kredi Bankası, *Kayıp Zamanların Peşinde* (İstanbul 1999), s. 77, resim 24.

23. Yılan kabartmalı baş. Yapı Kredi Bankası, *Kayıp Zamanların Peşinde* (İstanbul 1999), s. 76, resim 24.

24. Akbaba heykeli. Yapı Kredi Bankası, *Kayıp Zamanların Peşinde* (İstanbul 1999), s. 76, resim 23.

25. Öğütme taşı. *Türk Arkeoloji Dergisi* XXIX (1991), s. 28, resim 28.

26. Delikli boynuz alet. *Türk Arkeoloji Dergisi* XXIX (1991), s. 32, çizim A. H.

27. Ameliyat edilmiş kafatası. *Cumhuriyet* gazetesi, *Bilim Teknik* dergisi, sayı 171.

28. Tüften kap. *Arkeoloji ve Sanat* dergisi, sayı 54/55 (1992), resim 15.

29. Aşıklı'nın genel görünümü. *İstanbuler Mitteilungen* 43 (1993), levha 9, resim 1. *Türk Arkeoloji Dergisi* XXIX (1991), s. 23, resim 23; *Arkeoloji ve Sanat* dergisi 54/55 (1992), resim 2; Sey, Y. (Yayın Yön.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (İstanbul 1996), s. 386, resim 15 a-b, maket Y. Dede.

30. Tahta kaplar. *Anatolian Studies* XIV (1964), s. 9, fig. 39.

31. Çakmaktaşı hançer. Mellaart, J., *Çatalhöyük* (Londra 1967), s.191 XIV.

32. Doğal camdan ayna. *Atlas* dergisi, sayı 49 (1997), s. 66

34. Çatalhöyük VI. *Anatolian Studies* XIII (1963), s. 7, fig. 6

35. Ana Tanrıça heykelciği. Mellaart, J., *Çatalhöyük* (Londra 1967), s. 189 IX, s. 234, abb 52.

36. Çatalhöyük duvar resmi. Mellaart, J., *Çatalhöyük* (Londra 1967), s.165, levha 59.

38. Çatalhöyük VI. tabaka duvar kabartması, Mellaart, J., *Çatalhöyük* (Londra 1967), s. 91, resim VI.

40. Hacılar VI. Tabaka figürinleri. Mellaart, J., *Hacılar* II (Edinburg 1970), s. 495, resim 218; s. 503, levha VI.

41. Hacılar II-B Tabakası görünümünü yeniden kurma denemesi. Mellaart, J., *Hacılar II* (Edinburg 1970), s. 81, II B, resim 27.

42. Hacılar'dan geyik biçimli kap. Mellaart, J., *Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları* (İstanbul 1988), s. 101, resim 92.

43. Hacılar I ve II Tabakaları'dan boyalı kapları. Mellaart, J., *Hacılar* II (1970), s. 161, levha II no. CVIII-1.

46. Fantastik bezemeli çanak. Duru, R., *Kuruçay I* (Ankara 1996), levha 134, resim 3.

47. Ayrışık kap. Duru, R., *Kuruçay II* (Ankara 1996), levha 114, resim 8.

48. Maden eritme potası. Duru, R., *Kuruçay II* (Ankara 1996), levha 149, resim 7.

49. Figürin. Duru, R., *Kuruçay II* (Ankara 1966), levha 180, resim 6.

50. Kemik kaşık. Roodenberg, J., *Ilıpınar Excavation I* (1995), s. 141, fig. 6 no. 4.

51. Kemik alet. Roodenberg, J., *Ilıpınar Excavation I* (1995), s. 142, fig. 7, no 7.

52. Bezemeli toprak kap. Roodenberg, J., *Ilıpınar Excavation I* (1995), s. 119, fig. 6, no. 1-2.

53. Ilıpınar'ı yeniden kurma denemesi. Sey, Y. (Yayın Yön.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konet ve Yerleşme* (İstanbul 1996), s. 387, resim 16, maket A. Demirtaş.

54. Değirmentepe bir kutsal yapı kesit ve görünümü. Sey, Y. (Yayın Yön.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (İstanbul 1996), s. 289, resim 22, desen H. Güray.

55. Değirmentepe yeniden kurma denemesi. Sey, Y. (Yayın Yön.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (İstanbul 1966), s. 389, resim 21, maket A. Dede.

56. Taş mühür ve bulla. *X. Türk Tarih Kongresi I* (1990), s. 36, resim 7.

57. Pişmiş toprak kepçe. *IX/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1987), s. 116, resim 27.

58. Toprak kap. *IX/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1987), s. 119, resim 33/2.

59. Çivi mozaik pano. Yapı Kredi Bankası, *Kayıp Zamanların Peşinde* (1999), s. 85, resim 6.

60. Hassek Höyük Geç Uruk Dönemi yeniden kurma denemesi. *VIII/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1986), s. 147, abb 4, çizim I. Yapı Kredi Bankası, *Kayıp Zamanların Peşinde* (İstanbul 1999), s. 88, resim 11.

61. Pişmiş toprak ayı. *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı* (1984), s. 190, resim 6.

62. Delik tutamaklı kap. *İstanbuler Mitteilungen* 34 (1984), levha 17, no 3.

63. Silindir mühür ve baskısı. *İstanbuler Mitteilungen* 34 (1984), levha 17, no 4.

69. İkiztepe tunç eserleri. *Bava* band 6 (1984), s. 95, fig. 18, no 270, 277; *Bava* band 6 (1984), s. 89, fig. 11, no 31; *Bava* band 9-10 (1990), s. 213, fig. 14, no.184.

74. Troya II'nin ilginç kapları. Sevin, V., *Anadolu Arkeolojisi* (İstanbul 1997), sayfa 85.

75. Schliemann'ın bulduğu hazineden birkaç altın eser. Antonova, I., (et. All), *The Gold of Troia* (Londra 1996), sosluk, s. 133; küpe, s. 106, no 115; saç tokası, s. 71, no 63; iğne, s. 182, no 239.

76. Troya I-V: Yeniden kurma denemeleri. *A Guide to Troia* (İstanbul 1997), s. 27, fig. 38; Sharp Joukowsky, M., *Early Turkey* (1996), s. 194, fig. 6.4.

77. Troya VI. *A Guide to Turkey* (1997), s. 27, fig. 38; Sharp, Joukowsky, M., *Early Turkey* (1996), s. 194, fig. 6.4; *Sabah* gazetesi, 26 Nisan 1993.

80. Troya VII-IX: Yeniden kurma denemeleri *A Guide to Turkey* (1997), s. 27, fig. 38.

82. Liman Tepe yeniden kurma denemesi. *Cumhuriyet* gazetesi *Bilim Teknik* dergisi sayı, 404 (1994), s. 8-10.

83. Derin çanak. *XIX/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1997), s. 398, resim 7.

84. Ayı heykelciği. *XVII/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1995), s. 322, resim12.

85. Maşrapa. *XIX/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1997), s. 396, resim 3.

86. Barbar seramiği. *XX/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1998), s. 335, resim 4.

88. 3 ayaklı çömlek, *XIX/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1997), s. 397, resim 6.

87. Kandil. XIX/1 *Kazı Sonuçları Toplantısı* (1997), s. 397, resim 5.

89. Tunç Çağı'na ait iki kap. *İstanbuler Mitteilungen* 30 (1980), levha 6, levha 10, no 2.

90. Küp Mezar. *İstanbul Mitteilugen* 41 (1991), levha 19, no 1.

91. Demircihöyük yeniden kurma denemesi. Sey, Y. (Yayın Yön.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (İstanbul 1996), s. 390, resim 24 a-b, maket A. Demirtaş.

92. Kadın figürini. *İstanbuler Mitteilungen* 27/28 (1977/78), abb 18, no 4.

93. Metal Topuz başı. *İstanbuler Mitteilungen* 41 (1991), s. 113, abb 9, no 1.

95. Alişar yeniden kurma denemesi. *Kernmomenten* (Leiden 1974), s. 121, fig. 35.

96. Alişar Frik dönemi yeniden kurma denemesi. *Kernmomenten* (1974), s. 94, fig. 8.

97. İki toprak kap. *Explorations in Hittiter in Asia Minor* (1929), s. 50, fig. 49.

98. Alacahöyük "Sfenksli Kapı" yeniden kurma denemesi. Bittel, K., *Die Hethiter* (1976), s. 186-187, no 209; *VIII/I Türk Tarih Kongresi*, levha 71, resim 11, çizim M. Akok.

101. Alacahöyük yeniden kurma denemesi. *VIII/I Türk Tarih Kongresi*. s. 63, resim 1, çizim M. Akok; s. 70, resim 10, çizim M. Akok.

102. Alacahöyük mezarlarından çıkan eserlerden birkaçı. Altın kaplar: Koşay, H. Z., *Alacahöyük* 1937-1939 (1951), levha CLXXVI-CLXXVII; Güneş Kursları: Sharp, Joukowsky, M., *Early Turkey* (1996) s. 168, fig. 5; 39.

103. Signe royal. *VIII/I Kazı Sonuçları Toplantısı* (1986), s. 202, resim 12.

105. Zigzag bezemeli kap. *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı* (1985), s. 314, resim 17.

106. Ana Tanrıça heykelciği. *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı* (1985), s. 179, resim 14.

108. Kültepe Höyüğü ve karum. Sharp, Joukowsky, M., *Early Turkey* (1996), s. 213.

109. Kültepe, Karum II yeniden kurma denemesinden ayrıntı. Sevin, V., *Anadolu Arkeolojisi* (İstanbul 1997), s. 100.

112. Kültepe'den hayvan biçimli kaplar. Özgüç, T., *Kültepe (Kaniş)* (1986), levha 115, no 4.

113. Kültepe'den ilginç kaplar. Özgüç, T., *Kültepe (Kaniş)* (1986), levha 119, no 3, levha 105, no 2.

114. Kadeş Antlaşması tableti. Akurgal, E., *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, resim 83 a.

115. Hattuşa 13. yüzyıl yeniden kurma denemesi. Neve, P., *Hattuscha Stadt der Götter und Tempel* (1996), levha V. 2; *Hattuscha* (Köln 1983), s. 33, no 9.

116. Tapınak 1 kuzey magazini. Neve, P., *Hattuscha-Information* (1985), abb 6.

118. Kral Kapısı kabartması. Sharp, Joukowsky, M., *Early Turkey* (1996), s. 274 fig. 7-26.

119. Büyükkale kapısı. Neve, P., *Hattuscha –Information* (1985), abb 10.

120. Yazılıkaya kabartmaları. Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları* (İstanbul 1988). s. 526, şek. 414; s. 529, şek. 421-422; s. 530, şek. 424-425.

122. Hititlerin kutsal hayvanları. Temizer, R., *Museum of Anatolian Civilasation*, Ankara (1969), s. 27.

Dizin

Adagören Köyü 82
Aeneas (tanrı) 119
Afrodit (tanrıça) 116, 119
Ahşap-çamur tekniği 74
Akha 117, 119
Akhilleus 106, 107
Akok, M. 139
Akurgal, E. 125
Alacahöyük 104, 139, 144
Aleksandus 116
Alexanria Troas 106
Alişar 104, 133, 137, 138
Alkım, U. B. 101
Anadolu 15, 26, 28, 62, 67, 73, 75, 81, 82, 88, 103, 105, 120, 126, 127, 129, 133, 139, 140, 148, 150, 151, 154, 172
Anıtsal yapı 32, 121
Anitta (Hitit Kralı) 151, 154, 158
Ankara 158
Anlağan, Ç. 126
Arık, R., O. 139
Arinna (tanrıça) 141
Arsebük, G. 17
Aseramık Neolitik 29, 62
Aslanlı Kapı 167
Assur 150, 154, 157
Assur Ticaret Kolonisi 148, 150
Aşıklı Höyük 44, 46, 47
Atatürk 106, 139
Atatürk Barajı 38
Athena 106, 119
Augustus (Roma İmp.) 106
Azaplı Dere 16

Bafra ilçesi 94
Bafra Ovası 94
Bağderesi 68
Bakır, G. 126
Bakır-taş Çağı, 62, 66, 68, 72, 74, 81, 86, 87, 89, 98, 103
Balaban, İ. Ş. 62
Baltacıoğlu, H. 139
Baskil 145
Behm-Blanche, M. R. 92
Beyin ameliyatı 46
Bilgi, Ö. 101
Birmingham, J. 68
Bittel, K. 127, 172
Bizans 20, 119, 174
Blegen, C. W. 108
Boğazköy/Boğazkale 158, 159
Bozüyük ilçesi 127
Braidwood, R. J. 30
Burdur Gölü 62, 68
Burdur ili 62, 68
Buzul Çağı 27
Büyük İskender 119
Büyük Konstantin (Roma İmp.) 119
Büyükkale 162

Caesar (Roma İmp.) 106, 119
Calvert, F. 107

Chantre, E. 157
Cilalı Taş Devri 29
Clarke, F. D. 107

Çadır Tepesi 22
Çambel, H.
Çanak çömleksiz Yeni Taş Devri 29, 30, 62
Çanakkale Boğazı 105, 107
Çatalhöyük 51, 52, 53, 58, 60, 61
Çayönü Höyüğü 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37
Çorum ili 139, 158
Çukurhisar 127
Çukurova 81
Çumra ilçesi 53

Değirmentepe Köyü 81, 82, 83, 86, 87
Demir Çağı 30, 149
Demircihöyük 127
Deniz kavimleri 172
Doğal camı (Obsidyen) 47
Doğantarla 44
Dörpfeld, W. 108
Duru, R. 68
Dümrek Çayı 105

Ege Denizi 105, 124
Ege Göçleri 119
Elazığ ili 145
Epipaleolitik 29
Ergani ilçesi 30
Erkanal, H. 126
Esin, U. 44, 82
Eski Taş Çağı 15, 20, 21
Eskişehir ili 127

Fatih Sultan Mehmet 106
Fırat Nehri 82, 87, 92, 145, 148
Fimbria (Romalı Komutan)
Frig 138, 139

Gordon, E. 44
Göller Yöresi 51, 81

Hacılar Höyüğü 51, 62, 63, 66, 67
Halaf Kültürü 81
Halmuşuit 158
Hamilton, W. G. 139
Hasan Dağı 47
Hassek Höyük 88, 89, 92
Hattuşa 158, 159, 163
Hauptmann, H. 38
Helene 116
Hellen 105, 107
Hilvan ilçesi 38
Hisarlık Tepesi 105, 107, 108
Hitit İmparatorluğu 104, 116, 133, 136, 140, 144, 153, 166
Hiyeroglif 171
Hodder, I. 52
Homeros 106, 107, 116
Homo Erektus 20
Homo Sapiens Neandertalensis 23
Homo Sapiens Sapiens 26
Hrozny, B. 157
Hattuşili III. 158, 162

Ilıpınar Höyüğü 51, 74

İkiztepe Köyü 94, 98, 100
İliada 106, 117
İlion 105, 106, 117
İlios 107, 116
İlium 105, 106
İmikuşağı Höyüğü 104, 145, 148
İnsan kurban etme 341
İstanbul 16
İTÇ I 103
İTÇ II 103
İTÇ III 103
İzmir ili 121
İzmir Körfezi 121
İznik Gölü 74

Kadeş 159
Kafataslı yapı 34
Kalkolitik 66, 81
Kansu, Ş. A. 17
Kantara Çayı 38
Kantara Köyü 38
Kara Menderes Nehri 105
Karababa Barajı 89
Karain Mağarası 15, 22, 23, 26
Karakaya Barajı 87

Karantina Adası 121
Karum 150
Kızılkaya Köyü 44
Kocadere 121
Koloni Çağı 104, 129, 154
Konstantinopolis 106
Konya Ovası 81
Korfmann, M. 108
Koşay, H. Z. 139
Kökten, İ. K. 22
Kuruçay Köyü 51, 68, 69, 72, 73
Küçük Çekmece Gölü 16
Kültepe (Kaniş) 150, 151, 152

Liman Tepe 104, 121, 125, 126
Luwi 105

Macridi, T. 172
Malatya ili 82, 145, 148
Melendiz Suyu 44
Mellaart, J. 52
Menelos (Aka Kralı) 116
Mesolitik 28
Mezopotamya 150
Mısır İmp. 119
Muvatallis (Hitit Kralı) 116

Neolitik 29
Nevali Çori 29, 38, 42, 43
Neve, P. 172
Novum İlium 105, 106, 119

Orhangazi ilçesi 74
Orta Taş Çağı 20, 28
Orta Tunç Çağı 103, 149
Osten, von, den 133
Özdoğan, M. 17, 30
Özgüç, T. 157
Özsait, M. 68

Paleolitik 15
Pelasgos 105
Poyra Köyü 127
Priamos (Troya kralı) 110, 116
Puchstein, O. 172

Roma Dönemi 20, 87, 119

Samsun ili 98
Sarıkent Nekropolü 129
Schliemann, H. 107
Seeher, J. 129, 172
Sesverenpınar (Hilar) Köyü 30
Sevin, V. 149
Sfenksli Kapı 140, 141
Son Tunç Çağı 149
Spatt, T. A. 107

Şarruma 171
Şuppiluliuma (Hitit kralı) 1

Tahta At 117
Texier, C. 172
Todd, I. 44
Toros Dağları 28
Troia 105, 116
Tros 105
Troya 103, 105, 106, 107, 108, 116, 117, 119
Troya I 110
Troya II 110
Troya III 110
Troya IV 110
Troya V 110
Troya VI 116
Troya VII 119
Troya VIII 119
Troya IX 119
Tunç Çağları 89, 125, 126

Urla ilçesi 121

Wabartum 150
Warşama sarayı 154
Wilusa 116
Wincler, H. 157

Xerxes (Pers Kralı) 106, 119

Yalçınkaya, I. 22
Yarımburgaz Mağarası 15, 16, 20, 21, 22, 23, 26
Yazılıkaya 170
Yeni Taş Çağı 20, 29, 33, 69, 74

Türkiye'nin o mavi göğü, güzelim denizleri, ışığı ve toprağı, çeşit çeşit ağaçlar, meyvalar, çiçekler, insanlar, uygarlıklar yetiştirmiştir. Efsaneleri insanı doğruluğa, mertliğe ve konukseverliğe... davet eder. Türkiye her yönüyle baştan başa bir efsanedir. Bugün "Türkiye" dediğimiz bu topraklar üzerinde yaşayan insanların tarihi binlerce yıl geriye gider. İlk insan topluluklarından günümüze, bu toprakların biçimlendirdiği, beslediği, geliştirdiği, koruduğu "Türkiye insanı", üzerinde yaşadığı topraklarda yaratılan uygarlıklarla yaşıttır. En eski çağlardan bugüne, insanların karışıp kaynaştığı, yeni bir bütün oluşturduğu bu ülke çağlar boyunca komşu ülkelere ışık tutmuş, onlardan esinlenmiş, yarattığı kültür ve birikimiyle insanlık tarihini etkilemiştir. Üzerinde yaşadığımız toprakların altı, atalarımızın kurduğu köyler, kasabalar ve kentlerle doludur. Türkiye topraklarının tarihî zenginliği, hazinesi her çağda ilgi çekmiş, şimdiye kadar çeşitli zamanlarda yerli ve yabancı bilim adamları ve meraklılar tarafından araştırılmıştır. Türkiye'nin arkeoloji ve tarihine ilgi duyanlara hitap eden bu kitap, arkeolojik olarak araştırılmış, kazılmış veya kazılmakta olan yerleşimlerden birkaçını (Yarımburgaz Mağarası, Karain Mağarası, Çayönü, Nevali Çori, Aşıklı Höyük, Çatalhöyük, Hacılar, Kuruçay, Ilıpınar, Değirmentepe, Hassek Höyük, İkiztepe, Troya, Liman Tepe, Demircihöyük, Alişar, Alacahöyük, İmikuşağı, Kültepe, Hattuşa) özgün yönleriyle sunmaktadır. Tekdüzelikten uzak, çok renkli bir uygarlığın beşiği olan bu ülkeyi tanıdıkça, Anadolulu olmanın keyfine daha iyi varacaksınız.

İLETİŞİM 628
TARİH DİZİSİ 10

ISBN 975-470-799-5
9 789754 707991